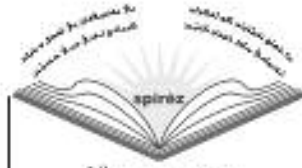

کورد و کوردستان

سپیریز پریس

خودانێ ئیمتیازی
حافظ قاضی

سهرنقیسه
مۆید طیب

مافین چاپکردنێ د پاراستنێ ته

ئههرتس

كوردستانا عیراقی - دهوك
ئاقچهیی ئیكهتیا سهههیدكایی
كردیكارین كوردستانا
قانی سینهه
تهلهفون: ٧٢٢٥٣٧٦ - ٧٢٢٢١٢٥

www.spirez.org
www.spirezpage.net

دار سپیریز للطباعة والنشر
دهوك

SPIREZ PRESS & PUBLISHER
DUHOK

- ژمارا وهشانێ: (٢٥٦)
- نافێ پهرتووکی: کورد و کوردستان
- دانان: دێرک کینان
- وهرگیران ژ ئنگلیزی: د. لهزگینێ نافدرههمانی
- دهرهینانا نافهروکی: نازدار جزیری
- بهرگ: بهیار جهمیل
- سههرهشتی چاپی: شیروان ئهحمهد تهیب
- چاپا: ئیکی
- تیراژ: (١٠٠٠) دانه
- ژمارا سهباردنێ ل ریقهبههیا گشتی یا کتیبخانههیا
- ل ههولێری (٧٦) سالا ٢٠٠٨
- چاپخانا خانی - دهوك

ڪورد و ڪوردستان

نقيشين
ديركه ڪينان

پاچه يا ژنگليزي
د. لهزگيني ناادرههماني

The Kurd and Kurdistan,
by Derk Kinnane, First Published 1964, reprinted
1970, by Oxford University Press for Institute of Race
Relations. London

ناقەرۆك

۷ دىباچە
۹ پىشگۆتەنا نەيسەقانى
۱۳ ۱- گەلى كورد و وەلاتى وان
۲۳ ۲- جفاكا كوردى
۲۹ ۳- دىرۆكا كوردى
۵۱ ۴- كۆمارا كوردى
۵۹ ۵- ئىراق دىناقبەرا ھەردو شەران دا
۷۱ ۶- سووریا
۷۵ ۷- يەكىتى يا سۆقىەتى
۷۷ ۸- ئىران ل سەدسالا بىستى
۹۵ ۹- شەرى نھا ل ئىراقى
۱۲۵ پاشگۆتن (ژ نەيسەقانى)
۱۳۱ ھلبزارتیهك ژ كتیبان

ديباچه

كتيپخانە يا كوردى ھەزارە. ئەف ھەزاري ھەميئالي يە. ھەر كەسەك د ھەر وارەكى دا تشتەكى لى زىدە بكت، كارەكى پيرۆزكري يە. لى من ژ بەر چەند سەدەمان ئەف كار ھلبژارت.

سەدەما پيشين زەنگينكرنا زمانى كوردى ب بەرھەميئ وەسا يە كۆ كورد ژبو ژيان و خەبات و لەباتا رۆژانە مفايى ژى ببينن. خەبتاندنا زمانى د كارووبارين رۆژانە دا دى ببت سەدەما مانا نەتەوھيئ كۆ وان زمانان دخەبتينن. زمانى كوردى ئەگەر تەنى زمانى ھۆزان و ستران و چيرۆكان بيميت، كورد ژبو خەبات و كارين رۆژانە يين خوە دى ب لەز زمانەكى دى ل شوونا زمانى كوردى بكاربئينن. ئەف زمان ل ئيراقى و سوورين تەنى دى ئەرەبى بت، ل تركيى تركى، ل ئيرانى فارسى، و ل ئەورووپايى ژى زمانى وەلاتين ئيكەتى يا ئەورووپايى. بەرفرەھتركرنا وار و بياقين خەبتاندنا زمانى ئەركەكى نشتيمانى، مرۆفانى، زانستى و خوديى يە.

سەدەما دويى، زىدەتر گريدايى نافەرۆكا كتيپى يە. ئەف كتيپ، ب سەر ھندى را كۆ كتيپۆكەكا بچووكە، ئيك ژ كتيپين بنگەھين يين ديرۆكا نوودەما كوردان دەيت ھەسباندن. سەدەما وى ژى ئەوھ كۆ ھەما ل دەما قەومينا بوويەران ھاتى يە نقيسين، وەكى ببيژى ئەف كتيپ فلمەكا بەلگەنامەيى (=دوكومەنتى) بت.

سەدەما سېيى ژى پاچقەيا فارسى يا وئ يە. ئەف كتېب دو جاران ژبو فارسيى ھاتى
يە پاچقاندىن: جارا پېشىن ل سالىن ھەفتىيان و جارا پاشين ژى ل سەرى سالىن نوتان
ل سەدسالا بەورى. پاچقەيا پېشىن گەلەك كېماسى تېدا ھەبوون، ژبەر پاچقەكەرى ب
خوہ و ژ بەر سانسۇرا كۆ ل وى چاخى ل ئىرانى ھەبوويە. پاچقە يا دويى ژ ئالى يى
سەيدايى ھىژا ئىراھيمى يوونسى ھات بوو كرن. ئەو پاچقە گەلەك رەھوان و درستە.
لى تشتى نەباش دەرھەقا وئ دا پېشگۆتەنەكا وەرگىرى بوو كۆ پچەكى جھى دلگرانى يا
ھندەك كوردان بوو. ئەو كارى ب فارسى ل سلىمانىي ژبو سۆرانىي ھات پاچقە و
چاپكرن. دا نوسخەيەكا دى يا وئ ب كرمانجى ژى ھەبت و دا كورد پشتراست بىن كۆ
كوردى يا وئ ژ دەقى ئنگلىزى ھاتى يە كرن و دا دللى كەسى ب پېشگۆتەنە پاچقە يا
فارسى نەئىشت، من ئەف كتېب ل كتېبخانە يا كوردى زىدەكر.

تشتى ژ من ھاتى ئەو بوويە كۆ كتېب ب فەرۆز و تىبىنى يىن من بەردرېژ نەبت.
تەنى من ھندەك تىبىنى دانە، دا وان تشتان بېژم يىن كۆ رەنگە ل دەرپىن دى گەلەك
دەرافا گۆتەنە وان نەبت و ئەف كتېب باشترين جھى ئەشكرارنا وان بت. من بزاف كرى
يە ب زمانەكى بنقىسم كۆ ھندى ژ من ھاتى شوونا چ دەفۆكىن كرمانجىي پېقە ديار
نەبت. بېگومانە كۆ بارگرانى يا پەيفان و دەربرينان دى ژ دەقەرا بەھدىنان بت، لى
ھايى من ژ دەفۆكىن باكورتر ژ ھىلا توخىبى يا نافبەرا وىلايەتا مووسلى و ئەو پارين
دايكا نشتيمانى كۆ د بن جزمە و پۆستالين ترکان دا مانە ھەبوويە. ھەر فەرۆز و
تىبىنيەك ھەبت ژ منە، ئەگەر من بەھسا نقىسقانى نەكربت.

پاچقاندىن كتېي، ھەر كتېبەكا بت، رامانا وئ نە ئەوہ كۆ نقىسقان و پاچقەكەر ل
سەر ھەمى بابەتېن بەھسكرى وەكى ھەف دھزرن.
ھىقىدار م كۆ ئەف كارى بچووك جھى مقايى بت.

لەزگىنى ئافدرەھمانى

۲۰۰۷/۸/۱۹

بىرمام

پيشگوتنا نيشمقانى

ئەف كاري بچووك دەرگوتانەكە ژبو نياسينا نەتەوويەكى كۆ ب سەر ھەبوونا فەرھەنگا خوہ يا سەربخوہ و چەند مليۇنن مرقۇقان را، ھېشتا نەكارى يە دەولەتەكا دوومكەر و خوہراگر ژخوہ را بنافرينت. ئەو پار ژ فى خەلكى كۆ ل فيدەرى ھاتنە سالخدان ژ سالا ۱۹۶۱ئ وەرە ژبو دامەزراندنا دەولەتەكا وھا د ناف كۆمارا ئيراقى دا شەرى دكن.

ئەف شەرى كۆ ل جىھانى كيم ھاتى يە نياسين، ب ھوقىتيەكا ترستى و ب ئاريكارى يا چەكين پيشكەفتى يين كۆ برىتانيا يا مەزن و ئيكەتى يا سۇفيەتى ب ئيراقى دانە برىقە دجت. لى تەنى كوردن ئيراقى ژ دەولەتىن كۆ دەستھلاتدارى يا نشىمانا وان دكن نەرازى نينە، نەتەوہ يا كورد ب رەنگەكى نەمازەبى مينا گەلەكى بندەست كۆ نشىمانا وان ب سەر چار وەلاتان (بل ژ وى پارا بچووك ل ئيكەتى يا سۇفيەتى) و سى گەلن بىگانى دا دابيش بوويە، ئيشكەنجەيان و نازاران دبىن.

خوہ پيشقەھايدانا نافنەتەوويە دەرهقا دۇزا كوردان دا ب رژدى د بەرسقىن جۇرېجۇرىن ئانكارايى، تەھرانى، ديمەشقى، قاھىرەبى

ئوو مۆسكۆفايى ژبو بوويهريىن كوردستانا ئيرافى ل پاش سالا 1958ئ
رهنگشه دايه. واشنگتون زى نكارت ل بهرانبهري فى گهلى كو ل سينورين
وهلاتين ئه ره بان، تركان و ئيرانى ئاكنجى نه بيدةنگ بمينت.

تهجروبه يين راستووراستين من ل كوردستانى كيمن و ئه ف كار قهردارى
تهجروبه يين كوور و زانسته تا س. ج. ئيدموندز⁽¹⁾، وليامى ئيگلتنوى
بچووك⁽²⁾، باسيلي نيكيتين⁽³⁾ و فلاديميرى مينورسكى⁽⁴⁾ نه.

ههروهه، ئه ز ژ دل سپاسكهرى تهوفيقى وههبي بهگى مه ژبو سهخواهتا وى
د پيشكىشكرنا زانيارين خوه يين زهحف ل سهر فهرهنگا كوردى و ديروكى، و
ههروهه، ئه ز پر سىاسى يا مير كاميرانى عالى بهدرخانى، پرؤفيسورى كوردى
ل زانينگهها سوربونى⁽⁵⁾ دكم ژ بو مفايى كو من ژ تهجروبه و زانيارين وى
ديتى. ريزين من يين پر ژ دل ژ ديقيدى ئادهمسونى⁽⁶⁾ رۇژنامه يا ساندى
تهلهگرافى⁽⁷⁾ را نه، ژبو پارداركرنا من د هايدارى يين خوه دا ل سهر
باروودوخى نها. ئه ز ب مهراق فه چافنهپرى يا كتيبا وى يا هيشتا نههاتى دكم
يا ب نافى شهري كوردى⁽⁸⁾. پيزانين و سپاسيهكا نهمازه ژى ژبو سيلفيويى فان
رووى⁽⁹⁾، سهروكى جقاتا نافنهتهوهيى يا كوردستانى⁽¹⁰⁾ كو زانينين پر مشه ل
سهر هه مى ئالى يين كوردان و باروودوخى وان كوم و بهردهست كرنه.

-
- (1) C. J. Edmonds
 - (2) William Eaglton Jr.
 - (3) Basile Nikitine
 - (4) Vladimir Minorsky
 - (5) The Sorbonne
 - (6) David Adamson
 - (7) Sunday Telegraph
 - (8) The Kurdish War
 - (9) Silvio Van Rooy
 - (10) International Society Kurdistan

سپاسی یین من یین ژ دل ژى ژبو سھیدا ف. ج. ئە. ھرست^(۱) و تەفکازین
کتیبخانە یا زانکوما ترینیتی یا دوبلین^(۲) ھەنە ژبەر کو ئەز ژبو بچھکرا فی
لیکۆلینئ کارا کرم. و ل داویئ ژى، سپاسی یین نەمازە ژبو سھیدا و ستی
ریمۆندئ مەگگرات^(۳)، ژبو سینگفرەھى یا پر ژ دلوفانى یا وان ل دەما
بەرھەفکرا فی کارى.

فیرایەرا ۱۹۴۶

دیرک کینان

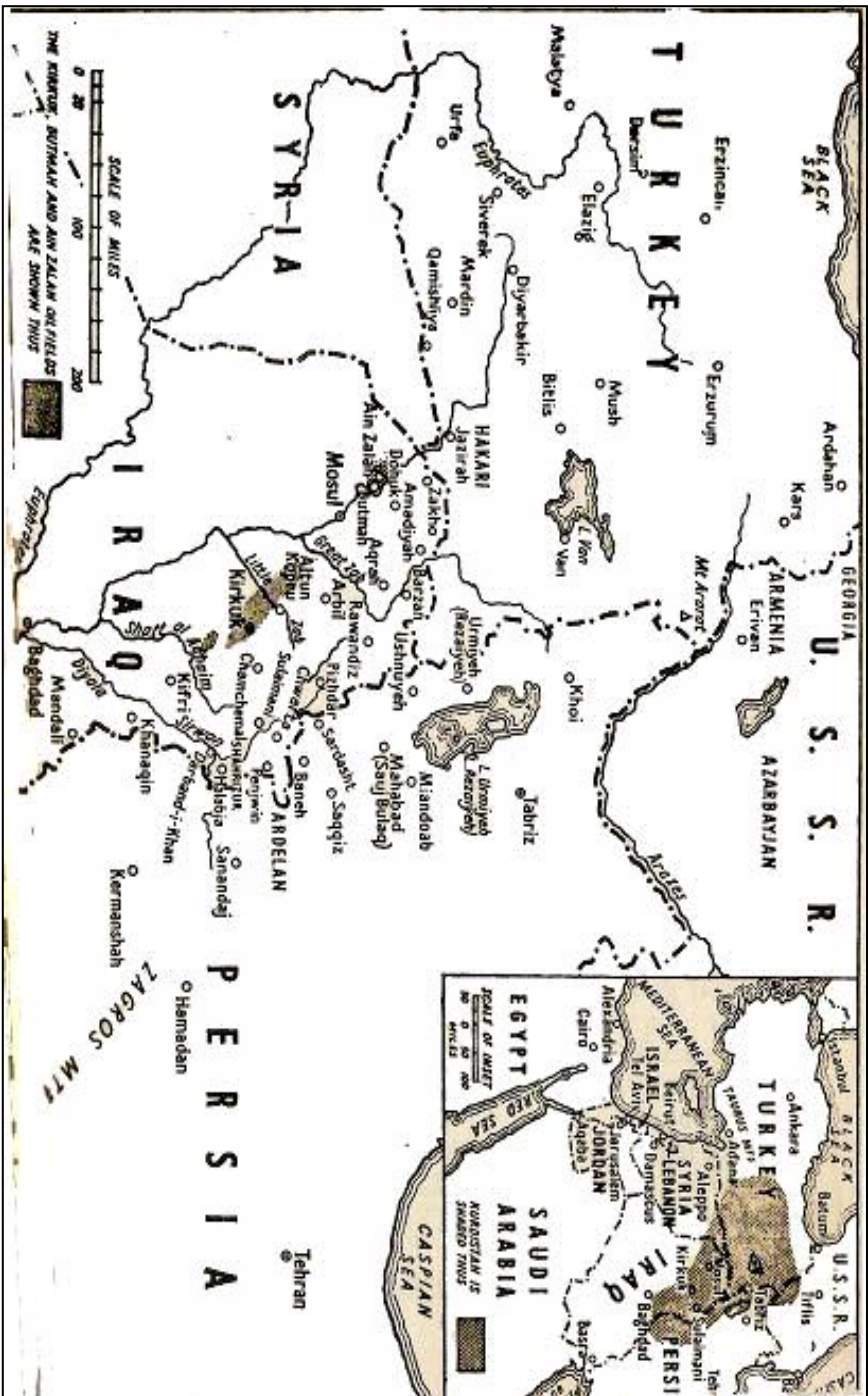
سۆمەرتۆن لۆج، بازاری دابلین

Somerton Lodge, County Dublin.

(۱) F. J. E. Hurst

(۲) Trinity College, Dublin

(۳) Raymond Mc Grath.

گەلئ كورد و وەلاتئ وان

د فئ دەستپئكئ دا ژبو نياسينا كوردان و دؤزا وان يا نەتەوھيي، كوردستان ب ريزا يا وەلاتەكئ دەھيت كؤ كورد تئدا پرائيەكا بەرچاف و بيگومان پئكدئنين كؤ ب ئاوايەكئ پر بەرچاف ژ ھەمئ كئمانئ يئن دئ يئن كؤ دناف وان دا دژين مشەترن (بنھيرە ئەردنيگارا ل بەرپەري بەرانبەر). ئەف وەلات ژ چيا يئن كؤ ھاوردؤرا گەليان دگرن و بەر ب بنارئن دەشتان دچن پيگھاتي يە. ئەو وەلاتئ كوردئن چيايانە كؤ ھندەك ژ وان ھيشتا ھەر كؤچەرن، و كوردئن دەشتان كؤ گەنم و دەخلى دچينن و ل بازاران دژين، بازارئن كؤ ھندەك ژ وان ژ چاخين كەفتار مانە.

كوردستانا ئيرافئ كؤ ژ ئالى يئ مەعدەنيئ دئ فە نە زەنگينە، خوھدى يا ئيک ژ زەنگينترين قاديئ نەفتئ ل جيھانئ يە. ل بنەفانا خوھ يا باشوورى، ئەف قاد ژ بازارئ كەرکووکئ دەرباز دبت. نەپەژاندنا فئ پارچە يا كوردستانئ وەكى پارەك ژ دەفەرا دەستھلاتا خوھي (=ھوكمئ زاتئ) يا كوردئ ژ ئالى يئ دوھلەتا بەغدايئ فە، ئيک ژ كؤسپە و ئاستەنگين سەرەكى د رئ يا ھيوربوونا سەرھلدانا ئھا دا يە. قاديئ دئ ژئ ل باکور، ل ئەنزەلا

ئوو بۆتما و گەلەك بېرىن دى ل جھېن دى ھەنە، لى قادا كەركووكى بھايى وى يى ھەرى مەزن ھەيە. سەرھلدايى ناخوازن كۆ دەستھاتى قادىن باكور ھەمى ژ بو وان بت، ئەو دخوازن كۆ دەستھاتى نەفتى ل گۆرھيى ريزە يا كورد و نەربان ل ئىراقى بھيت دابيشكرن.

نەفت ژى، مس و ھەسن ژى، ل كوردستانا تركيى ھاتنە فە ديتن. لى، چ ژ فان مادەنان ژ نالى يى خەزىنە يا خوہ فە نەئەوقاس گرنگن^(۱). سەرھوكانى يا ھەرى مەزن، لى بەر ب پېش نەجوويى، يا كوردستانى ئافا وى يە^(۲). ھژمارەكا مەزن ژ رووبار و كەھنى يىن چىايان شيانين بەردەست ژبو ئاقدىرى و ھىزا كەھرفايى بەرھەف دكن. كورد جۆتكارين باشن و دەشتا ھەفليرى ل كوردستانا ئىراقى گەنمەكى زەحف بەرھەم دئىنت. تووتن زىدەرەكى گرنگ يى داھاتا كوردين ئىراقى يە و ژ جۆرھەكى باشە ژى. تەرشى يى سەرھكى پەزە. ھەسپ و كەر ژى ھاتووچوو و ھىزا كارى جۆتكاران دەستەبەر دكن. مېويژ، حولى زەر، گوندۆر، بەھيف، ھژىر و فېكى يىن دى ژى ب ئاوايەكى خوھرسكى شين دبن ئان ژى ل باخ و رەزان دھين چاندن.

گەرما يا ھافىنى، نەمازە ل دەشتان و گەليان، سوژەكە. سر و سەقەما زفستانى ژى تىژ و دژوارە. پىتكين (= كۆپىتكين) چىايان ل باشوورى كوردستانى دگھيژن سى ھزار پىيان. ل باكورتر، ئەو ھىشتا بلندتر دبن و دگھيژن دەھدازدە ھزار پىيان. چىايى ژ

(۱) ئەڭ گۆتن جھى ئەجىمانەكا مەزنى، ژبەر كۆ سەيدايى كەندال وھا دىيۆت: خەزىنە يا كرومى ل باژارى مادەنى (=مەعدەنى)، ئىك ژ مەزنىن خەزىنە يىن كرومى ل جىھانى يە، و ل سالا ۱۹۶۷ى ب بەرھەمئانينا ۹۱۵،۰۰۰ تەنن كرومى تركيى ل پاش ئىكەتى يا سۆفەتى كر وھلاتى دويى ژبو بەرھەمئانينا كرومى. رىكخسى يا تەفكارى و پىشقەبرنا ئابورى يا ئەوروپايى د سالخدانەكى دا ل سەر تركيى دىيۆت كۆ ل سالا ۱۹۷۳ى دو مليون و دو سەد ھزار تەنن كرومى ل تركيى بەرھەم ھاتنە كۆ پرانى ژى بەر ب وھلاتىن ئىكگرتى يىن ئەمريكايى ھاتنە ھنارتن. ل دىفرگى ژى ل سالا ۱۹۶۷ى نىزىكى مليونەك و شەش سەد ھزار تەنن ئاسنى بەرھەم ھاتنە، لى بەرھەمى وى بەر ب باژارين پەرتاڧا دەريا يا رەش دھيت ھنارتن دا ل وئدەرى بىت پوولا. مىسى نەرگانى ل نىزىكى دياربەكرى ژى ل سالا ۱۹۷۰ى گەھشت ئىك مليون تەنان. نەفتا تركيى ژى تەنى ل كوردستانى يە و ل سالا ۱۹۷۱ى چار مليون و چار سەد ھزار تەنن وى ھاتنە دەرىيخستن (شاليان، بەرپەر ۴۳-۴۴).

(۲) ئەو پىشقەنەچوونا كۆ نفىسغان دىيۆت تىشتەكى دىرۆكى يە، ژبەر كۆ كىتبا وى ل سالا ۱۹۶۴ى ھاتى يە نفىسين. لى نھا سكرين مەزن ل كوردستانى ھاتنە ئاڧاكرن و ب رى يا وان تركيى دكارت گەفەيان ل تەناھى يا نەتەوھى يا سووربايى و ئىراقى بكت.

گهستان بلنڊتر جيايي ئاراراته كۆ ل بلنڊاهى يا ههفده هزار پييان مهزناهيى ب سهر
ئاخا كوردستاني دا دكت. نه تهنى چيا بلندن، لى بانى يا كۆ ئهو چيا ل سهر ژى بلنده:
گؤلا وانى ل دلى كوردستاني، پرتى ژ شەش هزار پييان ژ ناست و لوكا دمريايى
بلنڊتره.

هژمارين سهرژميرى يين بهردهست ژ بو وهلاتين ناسيا يا رۇژئافايى نه جهى
باوهرى نه. پر جاران سياسهتا دوهلتهى هژماران دگوهيىرت، ههرچنده كۆ ئهو خهلكى
دهيت سهرهژميرىكرن ژى خوه ژ دانا زانيارى و پيزانينىن درست و راست فهددزن.
نهمازه ل تركيى پر زهحمهته كۆ مرؤف بكارى ب هژمارهكا درست بگههت. ژ بهر
كۆ ههتا چهند سالان بهرى نها ژى دوهلتهى پيزانين ب ههبوونا نهتهوه يا كوردى
نهدكر. بهرساندينىن كۆ ب باشى هاتنهكرن، ئيكدهنگن كۆ نيزيكى مليونهك و دو سهد
هزار كورد ل ئيراقى، مليونهك و چارسهد هزار ل ئيرانى، دو مليون و نيىف ل تركيى، دو
سهد و پينجهه هزار ل سووريايى و نيزيكى شيست هزار ههتا سهد هزار كهسان ژى ل
كهوكازيا يا سؤقيهتى دزين. كورد تهفدا دبن نيزيكى پينچ ههتا شەش مليون كهسان. ژ
ئالى يى نهتهوهپهريسين كورد فه دهيت گوتن كۆ هژمارا كوردان دهه ههتا دازدهه
مليوناننه. ئهو ب فى ئيكى لوران ژى دئىخن هوندري هژمارا خوه^(۱). لور خهلكهكى
خزمين كوردانن كۆ ل باشوورى زاگروسى ل ئيرانى دزين. لور ژ ئالى يى دبرؤكفانين
ئهرهب يين سهدسالين نافين د ريزا كوردان دا هاتنه حهساندن، لى ل وهلاتين
رۇژئافايى ب ئاوايهكى گشتى، نافى كوردان ل وان نهكرى يه. لور ههروهكى ئيك ژ زانا
يىن بهرنياسين كورد ژى دبىرت، نهكهفته بن باندؤرا بزاڤا نهتهوهيى يا كوردى.
دهرهقا سهرهژميرا كوردان دا، راستيهك ههيه كۆ نه جهى رهخنهيانه. ل ئيراقى و
ل تركيى كورد كيمايهكا بهرچاڤ ل پاش ئهرهبان و ترکان پيكدئينن. ههروها، كورد ل
ههردو وهلاتان، هندهك دهفهرين مهزن ژى فهدگرن. و ههر ب فى گرنگيى، ل ههردو

(۱) ئەدۇ گۆتتا نقيسڤانى دووره ژ راستيى، ژ بهر كۆ مرؤف وها ژى دڤامت كۆ ئهو هژمارا لوران ب
تهنى ههڤقاسى يا كوردان دكت، كۆ تشتهكى پر شاشه. ههژى يه كۆ ئەم بيژن كهسهكى مينا
سهيدايى هيژا كهندالى ل وى باوهرى يه كۆ سهرهژمارا كوردان ل سالا ۱۹۷۰ى ل باكورى
كوردستاني ب تهنى نيزيكى ههشت و نيىف مليون كهسان بوويه (شاليان، ۳۹).

ۋەلاتان و ل ئىران و سوورىيى ژی، توخىيىن ۋەلاتى خەلکەكى ۋەكھەف كۆ ھژمارا وان ژ
 ھژمارا ھندەك ژ ۋەلاتىن خوەسەرىن ئاسيا يا رۆژئافايى پرتەرە، دابىش دكت.
 كورد ل سوورىيا، تركىي و ئىرانى ژ ھندەك عەشیرەتان پىكدهين كۆ ژيانا وان يا
 كەفتار ئەو نەچار دكرن، و ئەگەر دەست بدت نھا ژى نەچاردكت، كۆ توخىيىن
 نافنەتەۋەيى يىن كۆ وان دابىش دكن بىرن. پارچەپارچەبوونا كوردستانا بەردەستى
 ئۆسمانىان ل پاش شەرى جىھانى يى ئىكى تەنى دناقبەرا تركىي و ئىراقى دا نەبوو.
 پارەك ژ نشتىمانا كەفتارا كوردان ل جىزىرى يە كۆ ب ئاۋايەكى نە ل گۆرەيى قايىدە و
 مەنتقى دناقبەرا ئىراقى و سوورىيى دا ھات دابىشكرن. تىكھلى يىن كوردان ل ھەردو
 ئالى يىن فان توخىيان گەلەك ژ تىكھلى يىن كوردىن ئىكەتى يا سۆفیهتى ب
 ھەفنەتەۋە يىن خوە را ل تركىي سانھىتر و بەرفرەھتر بوونە. دەفەرىن كوردى يىن
 رووسىيى ب ھەقبەردانانا دگەل دەفەرىن سەرەكى يىن كوردى ل كوردستانى ھەر
 فەدەرمایى مان، ھەرچندە كۆ ئەو دەفەر بەرى شەرى جىھانى يى ئىكى ژى ھەر
 فەدەرمایى مابوون- لى پىشكەفتىن ئابۇرى يىن سۆفیهتى ل ئەرمەنستانى و
 بالاخوۋەدانا زەحف زىدە يا ژبو فەرھەنگا كوردى، و نەمازە زمانى كوردى، ھندەك
 دەستكەفت پىشكىشى وان كوردان كرن كۆ تىشەكى مينا وان ل پىرانى يا دەفەرىن دى
 يىن كوردستانى چى نەبوو. زمانى كوردى ژ دەستەكا ئىرانى يە، لەوما ئىك ژ تايىن
 مەزن يىن زمانىن ھند-ئوۋ-ئەوروپى پىكدئىنت. ل سەرانسەرى كوردستانى زمانىن
 ئەرەبى، تركى و فارسى زمانىن دويى دەين حەسباندن كۆ ژبو پىرانى يا خەلكى نە
 ئەوقاس ناسيارن. ھەرچندە كۆ كوردى ژ فارسىي نىزىكە، لى رىزمان و پەيفىن خوە
 يىن جدا ھەنە. ئەو ب دو دەفۆكىن سەرەكى دپەيفن كۆ ب گشتى ب سەر دەفەرىن
 باكور و باشوور دابىش بوونە: كرمانجى و كوردى ^(۱). دەفۆكەكا سىيى ھەيە كۆ كورد ژى
 را دىيژن ماحۇماچۆ، ترك ژى را دىيژن زازا و فارس ژى را دىيژن گۇرانى. زمانقان

(۱) كوردى شاشە، گەرەك نقىسىيا سۇرانى.

دبیژن کو ماحیوماچۆ نه کوردی یه، لی ئه و خوه ب کورد دزانن^(۱) و زمانئ وان ژ ی ل کۆچک و دیوانئ میرئ نهردهلان و بابانئ سلیمانئ بکار دهات. ماحیوماچۆ ژ کوردی یا خوهجھی رهوانتر و شارستانتر دهات ههساندن. نها هۆزا قزلباش ل ترکیئ، کاکهیی ل ئیراقئ و ئیرانئ و هۆزین ههورامانئ ل زاگروسا نافین ههتا ری یا کهرمهشان- خانهقینئ ل باشور ب وی دهفۆکی دپهیشن.

ههتا نها ئهدهبیاتا کوردی گهلهک کیم ب ژانه و فۆرمین سهرهکی یین ئهدهبیاتا نهوروویایی ئانگۆ رۆمان و شانۆنامهیان هاتی یه نفیسین. باشترین نفیسقانی نوودهمی کورد کۆ ل جیهانا ئنگلیزی ناخیقان هاتی یه ناسکران رۆماننفیس یهشار کهماله. ژ کارئ وی یین پاچقهبوویی یین ههری ههزکری شاهینئ من مهمهده، کۆ ب زهلالی قالا ژیا کوردی ل فان چاخین داوین ل ترکیئ دکت. پرانی یا ئهدهبیاتا کوردی ههلبهستن کۆ ئان ب ئاوایهکی گهلیری ئان ژ ی ب هندهک فۆرم و شکلین ئاسیتر هاتنه نفیسین. ههلبهستین گهلیری ب شۆپین زاگوتی هاتنه فهگوهاستن، لی ئهدهبیاتهکا نفیسکی یا کهفن ژ ی ههیه کۆ دگههت سهدهسالا دهی ل پاش بوونا عیسیی. پرانی یا نفیسینان ب تیپین نهربی نه، لی ل فی داویئ، هندهک نهتهوهپهروهرا تیپین لاتینی ژ خوه را هلبژارتنه. تیپین کرلی ژ ی ل ئیکهتی یا سوْفیهتی چهند سالهکان هاتن داسهپاندن، لی ل داویئ نهمان.

نهخویندایی ل سهرانسهری ئاسیا یا رۆژئافا ب رهنهگکی بهربهلاف مایه. بازارۆک و بازاران ریژهیهکا مهزنتر ژ خهلی خویندا ل خوه گرتی یه، ژ بهر کۆ ئیمکانین خویندنئ ههنه و نهگهریئ نابۆری ژ ی خهلی پال ددن کۆ بخوینن. لی ل گوندان نیژیکی ۹۰ ژ سهدی ژ خهلی نهخویندانه. نهف ئیک ژبو کوردستانی ژ ی راسته، ههر چنده کۆ ههمی دهولهتان ژبو زیدهکرنا خویندهواری و خویندنئ خهبات کرنه. ژ گوندی یین کوردستانی را خویندایی هیشتا ژبو ریقهبرنا ژیا ئان بجهکرنا دهور و

(۱) نهف ژ ی ئیک ژ ری ل بهرخوه بهرزهکرن و خوه شاشکرنا کوردانه. ل دهما کۆ چ لورهک خوه ب کورد نزانن، روهنهرئین کوردان پیکۆلی دکن کۆ وان وهکی کورد بدن ناسکران. ههر ژ بهر فی ئیکئ و ب پشته خوه گهرمکرنا ب هندهک چافکانی یین تۆزگرتی، هندهک ژ نهتهوهپهروهریئ گرخوهش و دهف-ب-کهف یین کوردان بازاری بههههانا باشووری ئیرانی ژ ی پارهک ژ کوردستانی دههسینن، لی قالا کوردبوونا مووسلی نها د مهژی ی وان دا نهمايه. مخابن!

رۆلەكى جفاكى يى كەفنهشۆپى نەبوويه تشتهكى پيدفى. هندەك جاران ئەو دەرسدېرىن كۆ ژ پايتەختين وان وەلاتان هاتنە كۆ دەستەلاتدارى يا كوردستانى دكن، راستى دوورپەكا رەفانى و پسيكولۇجىكا مەزن دناقبەرا خوە و خويندەفانين خوە دبن كۆ تەمەت دوورى يا جوگرافى يا پايتەختى و دەفەرین توخىبى يە. دەما كۆ لەباتا ژيانا رۆژانە ب زمانى كوردى يە، نە بەرناقلە كۆ فيركرناين ب زمانى ئەرەبى، تركى ئان فارسى ل بەر دلى كوردان شرىن بن. لى فيركرنا كوردى، بل ژ ئىراقى هەر قالا وى ژى ناھىت كرن. ل تركىي و ئىرانى، دەولەتى خوەستى يە كۆ زۆردارى و ژۆردەستى يا خوە يا فەرھەنگى دابسەپىنت. كوردان ب خوە ژى ژبەر ترسا لەوازبوونا ئىسلامى و بسلامىي و ژنافچوونا تىتالين ژيانا كوردى دژىتى يا دەستپېبوونا خويندنگەھين نووژەن كرى يە. لى ل بازاران، نەمازە ل كوردستانا ئىراقى، داخوازەكا بەردەوام ژبو خويندنگەھين پرتەر و هيكرنا كوردىي هەبوويه. كوردى ل زانىنگەھين بەغدا، تەھران و ستەنبۆلى دەيت خويندن و فيركرن^(۱).

مەرچين زمان و خويندى ل ئىكەتى يا سۆفپەتى ب بەرفرەھى جەي نە. كوردين كۆ ل ئەرمەنستانا سۆفپەتى دژين قەت جفاكەكا خوەسەر نەبوونە، لى ژ ئالى يى فەرھەنگى فە، ژبەر سىياسەتین لەننى دەرهەقا كىمانى يين فەرھەنگى ھەرتەم هاتنە هاندان. ل دەما كۆ ۲۶ دبستان ل كوردستانا ئىراقى ھەبوون، كوردين سۆفپەتى كۆ ژبو ھژمارى ھەشت ئىكا (= ئىك ل سەر ھەشتى) وانن، خوەدى يى ۴۱ دبستانان بوون. خويندنا ناپين و بلندا كوردى ژى ل يەرىفاننى، پايتەختا ئەرمەنستانى، بەرھەفە. نقيسنا كوردى ب بەرفرەھى ژ ئالى يى وەشانين سۆفپەتى قە دەيت پشتەفانىكرن و ھەروەك ل رژىمين كۆمىونيستى دا تشتهكى بەلافە يە، گەنجينە و خزینە يا زەنگينا فولكلورى كوردى ھاتى يە بكارنانين. فۆرمولين كوميونىستى يين شكلى نەتەوہپەرىسيى كۆ نافەرۆكەكا جفاكىخوازانە (= سوسىيالىستى) ھەيە ژبو خەلكى نەكوميونىست پەر ھەزكرى نينە. ل بەرچافى نەتەوہپەروەرىن كورد ژى ئەو زيان ئەشكرا نە، لى فاييدە يين بەلافكرنا خويندن و نقيسنا ب زمانى نەتەوہيى جەي ھەسوودى و بەھجۆكىي يە.

(۱) قاسى ئەم يى ئاگەھدارن نە ل ستەمبۆلى، نە ژى ل تەھرانى خويندنا كوردى ل زانىنگەھان نەبوويه.

وہشانین ب زمانی کوردی ب رۆژنامہیا کوردستان یا کۆ ب دەستی مالباتا بەدرخانیان ل سالا ۱۸۹۲ی ل قاهیرەیی ھات دامەزراندن، دەست پئی بوو^(۱). ھەتا رۆژا ئەفرۆ ژی، پرانی یا کارین ئەدەبی، دیرۆکی و رەخنەیی یین ھەری بالکیش ب زمانی کوردی ل دەرفەیی کوردستان، نەمازە ل بەغدایی و شامی، ھاتنە وەشاندن. لی پارەک مەزن ژی ل کوردستان، ل سلیمانی و کەرکووکی ھاتنە وەشاندن. کوردی یا سلیمانی نھا ل جەم رۆھنەزین کورد ل ئیراقی و ئیرانی ب بەرفرەھی ھەزکری یە. سلیمانی بازارەکی خوەدی دیرۆکەکی یە کۆ فەدگەرت داوی یا سەدسالا ھەژدەھی. سلیمانی ل پاش شەری جیھانی یی ئیکی بوو زیندیتین نافەندا فەرھەنگا کوردی. میراتی پشەفانی یا میرین بابان ژ ئەدەبیاتی و مەدرەسە یا نیراما ترکی کۆ کوردین گەنج ب ری یا وی چوون زانکۆما نافەندی یا ستەنبۆلی، بیافەکا فەرھەنگی نانی پئی. ئەف بیاف ژی ھیشتا پەیتەر و موکمتەر بوو، دەما ئەف بازاری جوان کۆ پالی خوە دایە جیایی بالکیش و بەری خوە دایە گەلی یین سپەھی و بەدەو، ل پاش شەری جیھانی یی ئیکی بوو بنگەھی دەولەتا کوردی یا شیخ مەحموودی بەرزنجی.

بل ژ فۆرمین ئەدەبیاتا بیگانی یین کۆ ھاتنە قەرکرن (مینا ھەلبەستین دیوانین سلیمانی)، ھەلبەستین کوردی گەلەک ژ یین فارسی و ئەرەبی سەرپەسترن. د فۆرمی گەلیری یی لافتری دا، مەجاز و ئیستیعارە و خەیاڵ ب ئاویەکی دلینی ئانگۆ لیریک و ب لەز و کورتفەبری دەین. د رەنگی خوە یی دلینی ئانگۆ لیریک دا، دبت کۆ لافتر قالا یاری بکت، بەھسا شەرەکی بکت ئان ژی پەسنا جوامیری و میرخاسی یا مەزنەکی بدت. ھەماسەتین ھەلبەستین گەلیری ھەفالیین ئەورووپایی یین خوە ب بیرا مرۆفی دئین. ئەو قالا سەرھاتی یین پەھلەفانان و ھەستین رۆمانسی دکن. ئەو ئەفینی، شەری، میرخاسان، دیوان و موعجزان دئین بەرجافی مرۆفی. سترانیژ ئەوان سترانان، کۆ قاسی چەند سەد مالکان درین، ژبەرکری ژبو گوھدارین بەرھەفبووی ل کۆچکا مەزنەکی ئان ژی ل چاپخانەکی دسترن.

ئەگەر شەر و ئەفین کەرستە یین سەرەکی یین ھەلبەستا کوردی بن ژی، لی کەفنەشوپەکا ترانەپیکرنی ژی ھەییە کۆ ئەگەرین وی خەمساری و ئیشاندا بیژەری

(۱) سالا ۱۸۹۸ی راستە. (۲۲ی نیسانا ۱۸۹۸ی).

نه. س. ج. ئىدىمۇندز د كتيبىا كورد، ترك و ئەرب دا، چەند ميناكىن فان تناز و ترانهيان ژ شىخ رەزايى تالەبانى فەدگىرت. تەنزا دژوارا شىخى ب رەنگەكى پر خوەش د پاچەقە يا شرينا ئىدىمۇندزى دا هاتى يە نيشادان.

وەكى پرانى يا فەرەهنگا وان، كنجين (=جلكين) كوردى ژى ژ چەند هيமான پيك هاتنه كو ژ هەفسى يين وانن و هندەكىن دى ژى ب ناوايهكى بەرچاڤ كوردى نه. د ناف ئاكنجى يين بازاران دا، ژ چينا ناپين، كنجين ئەورووپايى حەزكرى نه. لى كنجين (=جلكين) كەفنه شوپى هيشتا ب بەرفرهه، ئەگەر نەبيژين ب تفاقى ژى، لى ب ناوايهكى نيفهشكان دەين ل خوەكرن.

دەما كوچەر و رەفەندين كورد ژى تەقى تەرشى و پەزى خوە كوچ دكن، ئەو هەر د بن وان كوون و رەشمالين كو ژ موويى بزنان دەين چيكرن دژين يين كو كوچەرين عەرب ژى بكاردينين. ئەف رەشمال گەلەك فرەهن، هەرنىك ژ وان جەي مالباتەكى دكت، و ژبو جفينا ميړان، ژنان، چيكرنا زادى و خوارنى و نقتنى ب سەر چەند بەشان فە دايش دبت. ل بازار و گوندين كو بەر و كەفر لى ب دەست دكەفن زەنگين و خوەدى دەستەلات خانى يين خوە ب وان چى دكن. مەزنىن كوردان ب رەنگەكى كەفنه شوپى خانى يين خوە ل گۆره يى مەرچ و كاودانان چى دكن. ميرين كەفنين بتليسى، ژبو ميناك، ئافاهى يين وەها ئافاكرنه كو دەمەكا دريژ جەي پەسنا ريشينگان بوونه. لى، زەنگين مشە خانيان ب لىنەيان ئافا دكن و بەلەنگاز و نەدار ژى ب هەريى.

رازاندن و خەملاندنا كەفنه شوپى يا مالان ل گۆره يى پيفانين ئەورووپايى پر سادە و هسكە. هەيه كو باشترين خەملا مالى مەهفۆرەك بت كو تازەيى و بەدەوى يا وى ل گۆره يى شيانين مالباتى يە. ئەگەر مەهفۆور نەبت، بەرچاڤترين پارچە ژ نافماليان ئەو سندوڤن كو ئامان و كنجان دناف دكن، لى نەها زەوقەك ژبو نافمالى يين ئەورووپايى پەيدا بوويه، نەمازە د ناف مەزنان و چينا ناپين دا.

گوند و بازار ل دەشتان و ل كيلهكا چيپايان دەين ئافەدانكرن، و كورد ژ زوودا فيرى زيانا بازارانن. ل ئيرافى، سلیمانى و هەفلير بازارين ب تەمامى يا خوە كوردن:

هەفلير ژى دەيت ئيديعاكرن كو كەفنارترين جە ل جيهانى بت كو هيشتا ب بەردەوامى ئاكنجىگەها مرؤفانە. هەيه كو هەفلير بالكيشترين باژارى كوردستانى بت. دلى باژارى بازەكە ژ ئافاهى يين مەزن كو ل سەر تەل ئان گرەكى مەزن هاتنه

ئافاكرن كۆ 6۰ پييان ژ دهشتا ههفليرا هاودورا خوه بلندتره. ديوارين دهرقه يين وان ئافاهي يين مهزن دگهيژن ههف و وهكي شوورهيين كهلهكي دهين بهرچاڤ. چهند كهرخهري ژ كيلهكين تهلي بهر ب كولانين تهنگ و پيچ-وهرپيچ كۆ ل رهخين وان خاني يين مهزنان و كهنكهنهيان هاتنه ئافاكرن سهردكهفن. ئافاهي ههر د وي دهمي دا كۆ همبز و ژ ههف نيژيكن، ههرئيكي خوهسهرى و خهلوهبي يا خوه زى ههيه، ههرچنده كۆ تاخ ب گشتى ژ-ههفهفهقهديايى دهيت بهرچاڤان. نشيقي يين فالو و نهئافاكري يين تهلي ژبو فهقهتاندنا ژ ئافاهي يين ژ ههف دوور يين دائيره يين حوكمهتي، سووكان و كوليتكين ههژاران بوونه. تهل نه گرهكي خوهرسكي يه، نهو ژ كافل و كاشخانين بازارين ئيك ل پهي ئيك چي بوويه كۆ ههرجار ل سهر پاشمايي يين بازاري بهري خوه هاتنه ئافاكرن.

جفاکا کوردی

ریکنیخستنا جفاکی یا کهفنه شوپی یا کوردی ل سهر هیم و شهنگستی سهروکین دینی و دنیایی و مالباتین وان کو ژ مرؤفین مهزن، موریدین وان، گوندی یین ساده و خوهروو، جوتکار و خودان تهرشی و تهوالان پیکهاتنه، ئافابوویه. کوردین جیایان، ئاغا و کرمانج، پرتو ژ ئیک مالباتین عهشیرهتی نه. ل دهستان و پال-گران پیقهنی کیمر ژ رهنگی عهشیرهتی یه و پرتو رهنگهکی دهره به گاتیی ب خوه فه دگرت. ئاغا و کرمانج ژی نه ژ ئیک مالباتن، جداتیه کا بهرچا فهوان کوردین کو چ پیقهنی یین مالباتی ئان عهشیرهتی یین وان نینه ژ یین دی فهده تینت. ب چافهکی کیم ل وان دهیت نهیرین و ب رهنگهکی پر فهیت و کریت ژ ئالی یی ئاغایان فه دهین میهن. پیقه نیه کا دهره به گی یا وهها، رهنگه فه ریژا بنده ستیه کا عهشیرهتی بت کو ئاکنجی یین بهرئ ههتا ئاست و لؤکا کوله یان نزم کربن.

شیخین کوردان ژی ژ ئالی یی هیز و دهستهلاتی فه مینا ئاغایان و جارنا ژی دهستهلاتا وان ژ دهستهلاتا دنیایی یا ئاغایان ژی پرتو. زارافا شیخ د ناف کوردان دا نه ب ریژایا دهستهلاته کا

دنیایی یه، لی تهنی سهرکیشیهکا دینی ژئی دهیت فامین، کۆ پرانی یا جاران د دهستی تهریقتههکا مهزنا دهرویشی دا یه. شیخهکی کۆ ب نهرداری ژ دایکا خوه بوویه دکارت ب دهستهلاتا مینهفی و رووحی یا کهساهی و ب بدهستهئانینا مافین ملک و زهفیان بیت خوهدانئ دهستهلاتهکا دنیایی یا بهرفرهه و بگههت بیتکا (=کۆبیتکا) دۆزهنا جفاکی. ههر چنده کۆ شیخاتیئ خویندن و وهرگرتنا ئیجازهیی دفتت، لی تشتهکی هیسانه کۆ پسین (=کورین) شیخان ژئی ل پهی وان ریئووشوونان بچن و ب فی ناوایی مهنسهبی وان ب ناوایی میرانگریی دووم بکت.

شهرئ نها ل کوردستانی دهست-ب-دهستبوونا دهستهلاتئ ژ دهستی دهرههگ و چینا ژۆردهستا عهشیرهتی بو دهستی خویندا یین بازاران بلهزتر ئیخستی یه. ئەف چینا خویندا ل ۲۵ سالیئ بهوری دا ههرگاف ب تهسیرتر بوونه^(۱). ژ ئالیهکی دی فه، دهستهلاتا دۆزهنا (=سیستهما) جفاکی یا کهفن ژ بهری شهرئ جبهانی یئ ئیکئ و فردا ههررؤژ بهر ب لهوازبوون و قهلسبوونی چوویه. ئەف لهوازبوون ژ بهر کارهنهبوونا مهزنین کهفنهشۆپی د وارئ خوهگونجاندا دگهل گهورینین ئابوری و جفاکی دا بوویه. دهستهلاتا دۆزهنا کهفن ئەمازه ب سهدهما ماییخوه-تیکرنین زیدهبوویی یین نوینهرین دهولهتی د ژيانا رۆژانه یا کوردین بازاران و گوندان دا لهواز بوویه.

گهورینین جفاکی ل ههمی دهفهرین کوردستانی ب ناوایهکی وهکههف و ب لهزووبهزهکا وهکههف نافهومن. ل ئیراقئ کۆ دهستهلاتا پاشاتیئ چ بزافهکا رژد ژبو گهورینا ریکئئخستنا جفاکی یا کوردان نهکری یه، بزافهکا نهتهوهپهروهرا نه ژ ئالی یئ کوردین خویندا یین ژ بهر دۆزهنا عهشیرهتی بیهن-تهنگ-بوویی سهری خوه هلدا. ل ترکیئ، کۆ مستهفایی کهمالی دخوهست ره و کۆکا دهستهلاتین جفاکی و دینی یین شۆپاریز (=موتهحهففر، کۆنزهرفاتیست) ژ ناف کوردان هل بکیشت و دهربنیت، نهتهوهپهروهری یا کوردان وهفاداری و سۆزداریهکا برتر ژبو کهساهی یین دینی و جفاکی یین کهفن ل جهم خوه پاراستی یه.

لی، هژمارا کوردین کۆ د وارئ کارداری یین نووژن یین زانستی، حقوقی و حکوومی دخوینن ل سهرانسهری کوردستانی رۆژ-بر-رۆژ د زیدهبوونی دا یه. ههرچنده،

(۱) ههروهکی هون دزانن ئەف کتیب ل سالا ۱۹۶۴ئ هاتی یه نفیسین.

تشتهکی هیدی یه، لی بیگومانه کو بکارنابنا ژیدهرین نوو یین هیزی د واری نهفت و ئافی دا دافین خوه تیکهلی تهفنی ژيانا کوردان دکت. هاتنووجوونا ماکینهیی ل سهر ری یین رائیخستی (=قیرکری) یین کوردستانی ژ میژه یه جیهانا هزاران کوردین ساده و خوهروو مهزن کری یه. لی، تشتی کهفن مینا جمکهکی ب جفاکا خوهگهوری و نووژهن را دژیت. نیژیکی یا ههردو جیهانین کهفن و نوو وهکی نیژیکی یین ناف مالباتی یه. ری یا بهر ب جفاکا نوو خویندنا پیشکهفتی یا نووژهنه. پرانی یا کوردین کو دگههن خویندنهکا وهها، لی نه ههمی ژ وان، ژ مالباتین زهنگین یین خوهدی مهنسهبین دهرههگی ئان عهشیرهتی نه. وهرارا جفاکا کوردی ههیه کو مینا هافلی یا وی مامی راست کو سهرکیشی یا عهشیرهتین شهرکه دکت و برازیهکی پیشکهفتی کو ل دهرفهیی وهلاتی ریقهبرنا گشتی دخوینت بهیت بهرچافان.

ئهف لیقولینا ژیرین ل سهر جفاکا عهشیرهتی یا کوردان ل سهر هیمی وی لیقهکولینا مرؤفناسی جفاکی^(۱) نه. ر. لیچ^(۲) یه کو ل سال ۱۹۲۸ی سهردانهکا کوردین دهفهره رهواندزی ل ئیراقی کربوو. نهو لیقهکولین ههرچنده ژ بهر خوهرسکی خوه تشتهکی بهرتهسک و توخیبداره، لی زانین و سالخدانین وی ئهوقاس ههنه کو ژ بو مهردما مه ل فیدهری ههژی بن.

ل دهستیکی لیچ بی حهسیا کو جداتیهک دنافبهرا کوردین چیاپان و یین دهشتان دا ههیه، ههرق و جداتیهکا کو کوردان ب خوه زی د نهدهبیاتا خوه دا نهو نیاسی یه. لیچ ب ئاوایهکی مرؤفناسانه دنقیست: کوردین دهشتان ب رهنکهکی بهرچاف د پرانی یا واران دا ژ دهستهکین چیاپان جدانه. گهرهکه وهکی دو ههرههنگین ژههق جدا بهین حهسباندن.

ئابوری یا کوردین دهشتی ل سهر شفانی و جوتکاری هاتی یه ئافاکرن. تهرشی پرانی مهر و بزین، و گهنم، تووتن، جهه و برنج زی دهخل و دانین سهرهکی نه. کوردین چیاپان تهفی وان کوردین کو ب گشتی رهفهندن و نها بهر ب نهمان دچن، ب دهرههستی فه گریدایی یین تهرشی یین خوه نه و ههردهما دهرهفت و کهیسا وان ههبت نهو دی ب رهنکهکی نهقانونی بازرگانیی ل سهر توخیبان بکن. لیچی دیت کو

(۱) مرؤفناسی جفاکی (Social Anthropologist)

(۲) نه. ر. لیچ E. R. Leach.

عەشیرەتا ھەریکی د کۆچا خوھ یا سالانە دا ژبو چەراندنا تەرشى یین خوھ ژ جەھى خوھ یى نیزیکی گۆلا ئورمیی بەر ب گەرمیانا دەشتا ھەفلیری دجن و خوویی دبن ئیرافی و گەنم و جەھى دئینن ئیرانی. نھا تەنئ چەند عەشیرەتەك كۆچین وھا مەزن دکن. تشئى گەلەك بەربەلافتەر كۆچکرن و بارکرنین عەشیرەت و کەرى یین تەرشیان ژ دەشتان و جەھین نزمین زفستانان بەر ب چیا یین ھەفسى ل ھافینانە.

جوۆرە یین ریکئیخستنا عەشیرەتى ب بەرفرەھى رەنگ دگھورینن و لیج ب گشتى د لیفەكۆلینا خوھ دا سەرکەفتى نەبوویە. ئەگەر فریدریكى بارت^(۱) ھندەك ژ نوکتە یین كۆ لیج پيشكیش دکت راستە بکت ژى، لى كتیبا بارتى، ھیمین ریکئیخستنا جفاكى ل كوردستانا باشور^(۲)، ب خوھ ژى، ھەرچەندە كۆ ئیک ژ کارین پرمفا یە، لى ھیشتا نیفەشکانە. ب ئاریکاری یا ھەردو مرؤفناسان وینەییەكى پیکھاتەیی ژ ریکئیخستنا عەشیرەتى مینا نیشاندانەكا گەلەمپەرکرى چى دبت.

مەزنتین یەکینا سیاسى یا جفاكا عەشیرەتى عەشیرەتە، كۆ پەیفەكا ئەرەبى یە و مینا پرانى یا زارافین دى كۆ ریکئیخستنا عەشیرەتى پیناس دکن ل دەفەرەكى ژبو دەفەرەكا دى ریزا و پەژنا وئ دەیت گوھارتن. عەشیرەت د بەرفرەھترین ریزا یا خوھ دا، ئانگۆ ھەفگرتنەكا تیرەیان، كۆ ل سەرڤەبى ھەمیان دا سەرۆكەك دەستھلاتى دگیرت. عەشیرەت ژ تیرەیان پیک ھاتى یە، تیرە ژ ئالى یى سیاسى و ئارزى (= ملكداریى) فە دەستەییەكا ھەرى پيشینه كۆ ئەندامین وئ ژ کالەكى بابى یى ھەفپشکن. تیرە دابیشى سەر خیلان دبت كۆ خیل ب خوھ ژى كۆمپین خودان خانى و ملکانن كۆ وەكى خەلکین گوندەكى ئان ئۆرتەكى ل دۆر ھەف دجفن و دژین. ئەندامین خیل ھەمى ژ کالەكى بابى نە كۆ ئەو ب خوھ ژى ژ بابەكى نە كۆ ھیمدارى تیرەیی یە.

ئاغا ئان بەگ سەرۆکاتى یا خیل، تیرە ئان عەشیرەتى دکت. د ئابوری یا سیاسى دا، ئاغا یى تیرەیی خوھدى یى دەستھلاتا سیاسى یا ھەرى بلندە.

لەقەبا ئاغا ب ریزا یا خودان ملك دەیت، لى ژبو ریزگرتنى ژ برا و زارۆ یین خودان ملكى راستین را ژى ئاغا دەیت گۆتن. یەکینا بەلافە یا ملكداریى گوندە كۆ خانى یین گوند و زەفى یین جۆتکاریى فەدگرت. ئەگەر ئاغایی پرتەر ژ گوندەكى

(۱) فریدریك بارت Fredrick Barth.

(۲) Principles of social organization in southern Kurdistan .

ههبن، ئەو سەرۆکەکی ل وی گوندی کۆ ئەو ل ویدەرئ ناژیت ل شوونا خووە دادنیّت. بەرپرسیاری یا سەرەکی یا ئاگایی ل گوندی ئافەدانکرن و ب ئافەدانی هیلانا کۆچکا گوندی یه کۆ پارچەیهکا سەرەکی د ژيانا گوندی دا یه، نەمازە ل دەمەکی کۆ مێهفانخانە یێن دەولەتی و هۆتیل هیشتا تەنی ل باژاران و ل سەر هەندەک ژ وان رییانن کۆ هاتنووجوونەکا بەرچاڤا ماکیهیی ل سەر ههیه. لیج ل سەر کۆچکان دنقیست: ئیک ژ سالۆخەتین سەرەکی یێن تیتال و ئەدەتین کوردی ئەووە کۆ بیانی ب هەر مەنسەب و ئافەکی ڤه، ل سەر خان و سفره یا ئاگایی روودنت و جهی خەوی ژ مینا خوارنا وی ب بەلاشی دەیت ئەولەکرن. ئاغا د مێهفاندارێ یا خووە دا چقاس سەخیت و دەستفەکریت ب، ئەوقاس ژ ل جەم مرۆڤین خووە ب ریز و روومەتر دبت. ریز و روومەتا کۆ ب ری یا سەخیبوون و خووش-مێهفانداریتیی بدەستفەدەیت، رەنگە لەوازی یا وی یا ژ ئالی یی خوین و پشتی ڤه بی بها و بی قیمەت بکت. لی، گەرەکه ئەم بزاین کۆ تەنی ریز و روومەت و ئافبانگی سەخیبوون و خووش-مێهفانداریتیی چ دەستەلات و ڤەزەنجەکا دیار و خوہیا یا ئابوری ئان ژ باندۆرەکا سیاسی ب خووە را نائیت. لی، تەهەرئ تیکهلی یێن جفاکی ب رەنگەکی یه کۆ ئەڤ نافووبانگ ل سەرڤهیی هەمی تشتەکی دەیت حەسباندن و تەنی ب بەرچاڤدانانا ڤی دۆزەنا بها یێن جفاکی یه کۆ ئەم دکارین دامەزراندنا ڤان کۆچکان بیخین بەر لیڤهکۆلینان.

ئاغا پرانی یا دەمیڤ خووە ل کۆچکی و هاودۆرا وی ب ریڤهبرنا کارووباران و دیتنا مێهفانان ڤه دەرباز دکت، لەوما کۆچک ئافەندەکا ژيانا هەمی جفاکی ب گشتی یه. ئاغا ب خووە چاڤدیری یا زادئ مێهفانان دکت کۆ گەرەکه ل گۆرە یی شان و روومەتا مێهفانان بت. زادلیڤان ل ستۆھی ژنانە، ئەو ژنین کۆ ل مێهفانان هەردەم نەپەنی دەمین. ئەگەر مێهفان مێرەکی خودانی پلەیهکا بلند یا جفاکی بت، ئاغا ب خووە ئان ئیک ژ پسین (= کورین) وی ل کۆچکی ل جەم وی دنقت، ئەو ژ ژبو نیشادانا پاراستیوونا مێهفانی یه. مێهفاندارێ د راستیی دا نە بی بنه، نە ژ بی خەلاته. مێهفانەکی سادە و خوەرۆو کۆ پیگهھی وی یی جفاکی نزم بت ئەگەر هەيامەکا دریز ڤه‌بمیت، دی بهیت ئاگەهدارکرن، و مێهفانەکی خودانی پیگهههکی جفاکی ژ گەرەکه ل پاش پیک-دەرھاتن و هەفتیاسینی خەلاتەکی پیشکیشی ئاگایی بکت. ئەو خەلات و

ديارى مومكەنە شەكر، چا، قەھو، پەرتال، كىرىت، سابوون، تووتن ئان پەركىن جگارىيان بت.

ب ديتنا ئاغايى، كۆچك بارەكى گرانە. ژبەر ھندى كۆ شەھنازى يە ئاغا سەخى و خوش-مېھقاندار بت، و گوندى زى كرىپەكا ستوور ددن ئاغاي، لەوما ھىسان نىنە مرؤف بىيژت كا برىقەبرنا كۆچكەكى چەند رادووستت و چەند دراڧ لى دھىت مەزاختن. ئاغا پەر ھەز زى دكت كۆ بەھايى برىقەبرنا كۆچكى گران بدت نىاسىن، ژ بەر نەبوونا چ دۆزەنەكا حسىبدارى يا رىكووپىك، ئەو تىشتى كۆ ئاغايەك ب دەستھات و دەرەمەت دحەسبىنت، ئاغايەكى دى ھەر قالا وى تىشتى زى ناكەت. دەرەھەقا مەزاختن و سەرفكرنى دا زى رەوش ھەر وھا يە.

لىچ رادگەھىنت كۆ ئاغايەكى مەزاخىن خوە يىن كۆ ب تىقافى شەخسى بوون زى د رىزا مەزاختىن كۆچكى دا دحەسباندن، لى د حسابكرنا داھات و دەرەمەتان دا قالا خەلات و دىارىيان نەدكر. لەوما مومكىنە كۆ رىقەبرنا كۆچكەكى ژبو ئاغايى قەزەنجەكا ئابۇرى زى ھەبت. ھندەك ئاغا يىن سەخى زى ب ئەشكرابى ژ پارە يىن كۆ دمەزىخن زىيانى دبىن.

كرى يىن گرانىن كۆ جارنا دگەھن نىقى ژ دەخل و دانى و گوندى دىي پىشكىشى ئاغايى بكن، رەنگە ل بەر كرمانجان سفكر و ھىسانتر بىن، دەما كۆ ئەو مينا پارەكى ژ مالباتا ئاغايى بەھىن حەسباندن. ئەف تىشت زى پرتەر دجفاكىن چىايى دا دھىت دىتن كۆ نۆت ژ سەدى ئان پرتەر ژ خەلكى گوندەكى ھەيە كۆ ژ ھۆزەكى بن. ل گوندەكى كۆ لىچى دابوو بەر لىكۆلىنا خوە، مالباتا ئاغايى ب خوە ب تەنى بىست كەس بوون و گوند ھەمى نۆت كەس بوون. دو پسىن (= كورپىن) زەوجى يىن ئاغايى و براپەكى وى ھەرنىكى مالباتەكا ھەشت كەسى ھەبوو. ب فى ئاوايى، ۴۴ كەس، نىقى يا گوندى، گەلەك ب نىزىكى ب ئاغايى را گرپدايى بوون. لىچى تى دەرەنەئانى كا توخىيى نابقبەرا گوندىبوون و ژ مالباتا ئاغايى بوونى چ يە. ئىك ژ ئاغا يىن كۆ وى دىتى بن-پىمام و بن-دۆتمامىن خوە ژ خزمىن وھا نىزىك دحەسباندن كۆ بى دەعوەتبوون زى دىبىيان ل سەر سفرە يا ئاغايى بروونن. ئەف ماقى نەمازە مومكەنە ئەو تىشتى ئىكانە بت يى كۆ خزمىن بەرنىاسىن ئاغايى ژ گوندى يىن دى يىن كۆ دىي ژبو روونىشتنا ل سەر سفرە يا ئاغايى بەھتابان قەخويندن قەدقەتىنت و وان ژھەف فادقپىرت.

ئاغا ژ زهوجينا ب ژنن بېگانی را چه زدکن، نه مازه ژ هه فسی یین خوهدی دستهلان ئان ژى زارو یین که نکه نه یین باژاران کو دکارن هندهک ئەدهتین نوو یین جیهانی دگهل خوه بئینن ناف مالا وی. هه رچنده کو چه نـژنی د ناف کوردین خویندا یین باژاران دا نه تشتهکی چه زکری یه، لی هیشتا ل گوندان ئەوین کو دکارن پرتەر ژ ژنهکی خودان بکن و ههتا هندهک جارن فهله یین ئاشووری ژى وی دکن. ئاغا مینا چینهکا جفاکی گهلهک پرتەر ژ گوندییان خوهدی یین ژیدهرین درافی نه و چه نـژنی ل جهم وان یین کو بیر و دیتنن نوو نه گه هشتنه وان پرتەر دهیت دیتن.

ژنا کورد پرتەر ژ ژنن هه فسی یین خوه بین ئه رهب، ترک، ئان فارس ب ئازادی شا بوویه. عهبا نه تشتهکی به ربه لافه و هه رچنده کو ژنن کورد مه ستوور و خوه داپوشن ژى، لی خوه ب ئاوايهکی نه مازه یی ژ میرین بیانی نافه شیرن. ژيانا ژنن گوندی ئان کوچه ژيانهکا پر ته حلی و مانندیبوونه. د ناف هه می چینن جفاکی دا، ژن خوهدی یین روومهتی نه و مافی راده ربینن هه یه. هندهک جارن وان کارى ریفه بهری یا سیاسی یا عه شیرهتان ژى سه رکه فتیانه گرتی یه ستوهی خوه و خه لکی خوه ب تفاقى رازی کری یه. جارهی ژى خانمهک ژ ئالی یی ئالیگرین خوه فه ژبو په رله مه نتو یا ئیراقی هات فه گه راندن، ب سه ر هندى را کو مافی خوه به ربزارکرنی ته نی ژبو میران بوو. کوردین باژاران گهلهک پرتەر ژ بسامین خوه یین گوندان ژ خویندین نووژهن چه زدکن و ژ میژه یه کو ژبو زارو یین خوه، چ کور، چ کچ، داخوازا خویندنگه هین پرتەر دکن.

نافووبانگی کوردان ل نه ورووپایی ژبه ر تالانان زر بوویه. لی به رفاژی یی باوهری یا وی خه لکی کو کوردان ب درستی نانیاسن، تالانی چ جارن د ژيانا کوردان دا دهورهکی وهها گرنگ نه بوویه. کورد ب خوه ژى د درستبوونا فی باوهری یا مه زکری دا به رپرسیارن. عه دهتی نه ته وه یی یی کوردان ژبو مه زکرنه بوویه ران و په سنن خوه. دانا ژبو هندهک بها یین جفاکی یین مینا میرخاسی و نه ترسیی، غروورا خوه هه لکیشانی و چه باندن و په ریسینا ربه ران بوونه ئەگه را چیبوونا ئایین تالانین فه هره مانانه کو کوردان ب مه راق فه قالا وان ژبو ریفینگ و گه ریده یین بیانی کری یه. هه رگاف پرانیهکا به رچاف ژ کوردان ژيانا خوه ب ری یا خوه دیکرنا ته رشیان و جۆتکاریی بریفه دبن. لی جارجار، دهما ده لیقه ئان تیهندانهک هه بت، ئاغا و مروققین

وی ب سەر هه‌فسی یێن خوه دا دگرن، فێجا ئەو هه‌فسی گوندێن کوردان ئان نه‌کوردان بن، و وان تالان دکن. کاربده‌ستێن ده‌وله‌تێ و که‌لووپه‌لێن وان و رێفینگی‌ن بیانی ژ ی ب به‌ر دئیخن. تهنێ هژماره‌کا پر کیم ژ کوردان تالان کری یه‌ پیشه‌ یا خوه و ئەف تالانکه‌ر و چه‌ته‌ یێن چه‌کدارێن کۆ به‌رده‌وام د کارێ تالانکرنێ دا نه‌ پرانی ژ جهێ خوه‌رسکی یێ جفاکی یێ خوه د ناف‌عه‌شیرت ئان گوندێ خوه دا هاتنه‌ ده‌رکرن.

لێ تالان پاره‌ک په‌ژراندی و ئەریکری ژ ژیا‌نا عه‌شیره‌تی یه، و ب چافی پیشه‌یه‌کا ب روومه‌تا می‌ران لێ ده‌یت نه‌یرین. ئەو مه‌نتقی کاودانی‌ن عه‌شیره‌تی ل به‌رحا‌ف مه‌ دادنت: له‌وازی یا ئابۆری، پارچه‌پارچه‌بوونا سیاسی، و گری‌دا‌یی‌بوونا جفاکی ب رێبه‌ران فه. هه‌روه‌کی ده‌یت به‌ری‌نیکرن، تالانکرن وه‌کی یاری و له‌ی‌سته‌که‌کا کوردێن چیا‌یانه. بی‌گومان ده‌سته‌لاتا ئا‌غایان و شیخان ب ئیری‌شین سه‌رکه‌فتی ب هیزتر و خورتر دبت، و نه‌مانا تالانان دێ نه‌مانا دۆزه‌نا ده‌ربه‌گی یا عه‌شیره‌تی دگه‌ل خوه‌ بی‌نت. ل ده‌مه‌کی کۆ ده‌وله‌تێ ری چیکرنه‌ و بنکه‌ یێن پۆلیسان دامه‌زراندنه، تالانکرن پرت‌ر و پرت‌ر دبت پیشه‌یه‌کا وه‌ها کۆ زیانی‌ن وی ژ فه‌زه‌نجا وی زی‌ده‌تر دبن.

دۆزه‌نا که‌فن هیز، مافی‌ن نه‌مازه‌ و پر تشتێن باش ل ژیا‌نا دنیا‌یی ژ ئا‌غایی را ئەوله‌ دکت کۆ ب ده‌ست مرۆفین وی ناکه‌فن. ئەو به‌ایی قان هه‌می به‌رخوه‌ری یا خوه‌ ل گۆره‌ یێ شیان و ژیه‌اتی‌بوونا خوه‌ ددت، ئەو ژ ی ب ری یا ده‌سته‌لاتاری یا قانوونی و حقووقی یا خه‌لکی خوه، ریک‌ئێ‌خستنا زه‌وجینان و دادکرنا گه‌نگه‌شه‌یان و پاراستنا به‌رزه‌وه‌ندی یێن خه‌لکی خوه‌ ل به‌رانبه‌ری ده‌وله‌ت و هه‌فسیان. ل وی ده‌ما کۆ ئا‌غایی پرت‌ر ژ ده‌وله‌تێ ده‌سته‌لاتاری دکر، ئەو دۆزه‌ن ژبو‌ کرمانجان ب ئا‌وايه‌کی گشتی جهێ فه‌بوولی بوو. هاتنا جه‌ندرمه‌یان و به‌لاف‌بوونا ری یێن هاتنووجوونا ماکینه‌یی کۆ گوندێن دووره‌ده‌ست ژ ی کرن هه‌فسی یێن با‌زاری‌ن مه‌زن یێن کۆ که‌یس و ده‌رفه‌تێن کار و پیشه‌یان لێ هه‌بوون ده‌سته‌لاتا ئا‌غایی هه‌رفاند. لێ وه‌فاداری و سۆزدار ی ژبو‌ سه‌رۆکی‌ن عه‌شیره‌تی دنا‌ف کوردان دا هی‌شتا خورت و ب هی‌زه. هه‌یه‌ کۆ کورد ژ ئا‌غایی خوه‌ ئان ژ شیخی خوه‌ بترسن ئان ژێ چه‌زنه‌کن، لێ هه‌ر گوهداری و به‌رنه‌م‌ری یا ده‌سته‌لاتا وی و رێبه‌ری یا وی دکن. هه‌ر چنده‌ کۆ کیماسی یێن دۆزه‌نا که‌فنه‌شۆپی و نه‌ل-گۆره‌ یێ هزرین نوو یێن جفاکه‌کا باش پر ئەشکرا نه، لێ دبی ئەم ژبیر نه‌کین کۆ شکلین نوو یێن ده‌سته‌لاتی کۆ ده‌وله‌تێن ده‌سته‌لاتدار ل کوردستانی ددن نیاسین ژ ی ب

تیر-وو-پری ژيانا کرمانجین کوردان باشتر نهکری یه. لیچی ژ خه لکین عه شیره تی خوهست بوو کو هه فبه ردانیه کی دنافه را دهستهلاداری یا ناغایی و شوونگری و ی یین دهستهلادار دا بکن. هه میان ئه ری دکر کو جاران بریارین ناغایی کیم-زیده تشته کی ل گوره یی حهز و داخوایین که ساهی یا وی ب خوه بوون و ل سهر بناغه یی لبه رچا فگرتنا مال و خزمانی بوون، نه ل سهر ناساسی مافین نه خلاق و سنجی، لی ههر ب کیمانی بریار زوو دهاتن وهرگرتن. ل ئالی یی دی، پیفاژو یا نووژهن، ههر چنده کو ب مهرمه کا پاکزه، د کریاری دا پر هیدی، پر پیچ-ئوو-وهر پیچ و گرانه، ژ بهر کو بهرحوکم و تاوانباری زهنگینتر، ئه گهر بریارا دادگه هی نه ب دلخو بهینت، ههرگاف دکارت داخواز بکت کو دادگه هه کا بلندتر کیشه یا وی بهر ب پیش بیت. دادکرن ههر مینا جاران ئالیگری یا ئالیه کی ژ ئالیانه. ب سهر فی چهندی را، دهات گوتن کو پؤلیس ژی ب قاسی ناغایان پیس و دهست-قریزن، و هیشتا زیده تر ژی. ژ بهر کو ناغا ژ بهر نه چاری و بیده رافی یین خزمانی هه تا توخیبه کی د بریارین خوه دا نه دهستبه رادی بوو، پؤلیس ژ فروشتنا دادی ب وی که سی کو بهایه کی زیده تر ددت پیقه تر چ بهر ژوه وندی کی نابینت. ههر چنده کو نه ف ئاخفتن زیده کرنه کا دؤزی یه، لی گه له ک ژ پؤلیسین ئیراقی و هه پیس چافن کو پر فاسد و پیس بن.

پرانی یا کوردان بسلمانن و ژ مهزه بی سوننی نه. ئیسلام ل دهما پیراگه هشتنا دهستهلاداری یا ئیمپه راتؤریا بلهزا ئه ره بان ل دهستپیکا سه دسالا ههفتی هات ناف کوردان. ل جه م سوننیان ژی چار دهسته کین بهرنیاسین فیقهی، کهلامی و تیتالین جفاکی هه نه و کوردین سوننی ژ مهزه بی شافی نه. کوردین پیگری مهزه بی دی، شیعه، ژی هه نه. نه مازه ل ئیرانی، ل باشووری سه قزی ئه و زیده ترن^(۱). کوردین دی ژ ریچ و ریبا زین دی نه کو ژ وان ئیزی پر ژ ئیسلاما عامی فاری بوونه.

ژ ئالی یی دیرؤکی فه، سوننی وهکی هه بوونه کا سیاسی ئالیگری ئیمپراتؤریه تا ترک و سولتان-خه لیفه یی بوونه. شیعه ل ئیرانی جفینه و ئالیگری و ئیمپراتؤریه تی بوونه. ژ ئالی یی سیاسی فه، بیباوه ری یا سوننی و شیعه یان دهره فا هه فوودو ههر مایه، و دهره کی نه راستووراست د پرسگریکا نها یا ئیراقی دا دله یزت.

(۱) نه ف ژی شاشه، ژ بهر کو پرانی یا شیعه یان ل ده قهرین که ره مشانی و باشورتر ژ ویده ری نه، نه ل سه قز نان باشووری وئ.

دولهتا ئىراقى دترست كۆ ئەگەر كورد دەستھلاتەكا خوەسەر بەدەستفەبئىن،
ھژمارا مەزنا ئەرەبىن شیعە ل باشوورى رۆژھلاتا وەلاتى ژى دى داخووا بەرخودى
يىن وەرەنگ بكن. تىتى كۆ پرسگرىكى ھىشتا ئالۆزتر ژى دكت گومانا بەردەواما
بەغدايى دەرھەقا مەراقا ئىرائى ژبو ژىرى يا ميسۆپۆتاميايى يە.

لى دژىتى يا سياسى و ئيمانى نەبوويە ئەگەرا وى چەندى كۆ مروڤىن پىرۆزىن
شیعە تەسىرى ل كارووبارى سوننيان نەكن. ژ بەر سريما بىر و ھزرىن دىنى ژ
رۆژھلاتى بەر ب رۆژئافايى، كۆ ل پىنجسەد سالىن چوويى سمتا سەرەكى يا سريمين
وہا بوويە، باندۆرەكا وەھا ل سەر كوردان چى بوويە. ب سەر ھندى را باندۆرا خورت
و بەيزا رۆژئافايى ژى بەرى يا رۆژھلاتى ل سەر كوردان و شكل-ب-خوەفەگرتنا ژيانا
دىنى يا كوردان ھەبوويە، نەمازە كەفەشۆپىن روھبانيەت و عىرفانا مەسيحيەتا
رۆژھلاتى و ميتافيزىكا يا نووئەفلاتوونى د فى وارى دا بەرچافن^(۱). فان ھيمانان
كەفەشۆپىن عىرفانى يىن سۆفيان، كۆ ب ئاوايى تەرىقەتەتەن دەرويشى ھاتنە
دامەزراندن و بوونە دىنى كۆمىن كوردان زەنگىن كرن. ئەو تەرىقەت ل دۆر
سەيدايەكى بەرز، كۆ ژ بەر ژيانا خوە يا پىرۆز ئان زانستەن خوە جەي ريز و روومەتى
يە، ھاتنە دامەزراندن و رى و شوونەك ژبو فەگواستنا دەستھلاتا رووحى و مینەفى
ژبو مورىدىن كۆ بى فەديان و ب بەردەوامى ژبو ھزاران سالان دوومكرنە چى كرى يە.
كورد دناڤبەرا شىخىن كۆ ب رەسەنا خوە دگەھن پىغەمبەرى و ئەويىن كۆ ناگەھن
وى جوداتىەكى دادنن. ئەويىن دىتر ژى را دەي گۆتن شىخىن سەر شەملى كۆ نيشانا
نەدارى و بەلەنگازى يا وان بوويە ل دەما كۆ ھوندى كارى دىنى بوونە. شىخىن بارزان
ب فى ئاوايى دەست پىكر: مروڤىن بەلەنگازىن كۆ دناڤ خەلكەكى بەلەنگاز دا دژيان.
لى، ئەويىن كۆ ژ نقشى پىغەمبەرى دەيىن ھەسباندن چىنەكا زەنگىن، ب روومەت و
دەستھل پىكدئىنن كۆ مىرىن وان لەقەبا سەيید ھەيە. پرانى يا شىخىن ھەرى
بەرنىاس ژ مالباتىن سەيیدان بوونە. ھەلبەت پىغەمبەر و مالباتا وى ئەرەب بوون، و

(۱) نووفەلاتوونى (Neoplatonism) باوەرىن فەلاتوونى نە يىن كۆ گواھارتىن و ھا ب سەر دا
ھاتنە ھەتا دگەل باوەرى يىن پاشى سۆكراتسى (=سۆقراتى) و باوەرى يىن رۆژھلاتى ھەقدژ
نەبن. ل گۆرەيى وان باوەريان، ئەڤ جىھان فەيزەكا خودى يە و ژ دەريا يا فەيز و كەرەما وى
زايە، و روح دكارت ب خودانى خوە را بىت فە ئىك. ئەڤ ئىكگرتن ژى ب رى يا حلولى ئان
بھوژىنا د خودى دا چى دبت.

سەيیدین کورد زەوق و مەرافا کەنکەنەیی کوردان ژبو رەسەنەکا ئەرەبی خوەیا دکن^(۱). ئەف مەراق ھەر ئەو مەرافە کو ئەرستۆکراتین ئنگلیز ژبو رەسەنەکا نۆرمانی ھەبوو بەری کو شەجەرنامە یین درست پەیدا ببن. ئنگلیزان پەسنا نورمانان ددا، ژبەر وئ قانون و دەولەتا کو ب خوە را ئانی بوو، کورد ژى ریز و روومەتا ئەرەبان دگرن، ژبەر ھندى کو ئیسلام ئانی یە^(۲).

شیخ ژ تەریقەتەکا دەرویشانە کو یین ھەری گرنگ دناف کوردان دا قادری و نەقشەندى نە. تەریقەتا قادری ب دەستى شیخ عەبدلقادری گەیلانى کو ژ سالا ۱۰۷۷ئى ھەتا ۱۱۶۶ئى پشتى عیسایى ژیاپە ھات دامەزراندن. سەرکیشى تەریقەتى ھەرگاف ئیک ژ نقشى ھیمدارى تەریقەتى و پاریزفانیین مەرقەدى وى ل بەغدايى بوویە^(۳).

تەریقەتا نەقشەندى ب دەستى مەحمەدى بەھائەدینى بوخارایى کو ژ سالا ۱۳۱۷ئى ھەتا ۱۳۸۹ئى پشتى عیسایى ژیاپە، ھات دامەزراندن. مینا قادریان، مالباتا نەقشەندى ژى ل کاروبارین ئیراقى خوەدى دەورەكى بەرچاڤ بوونە. تابەین ھەردو تەریقەتان ل سەرانسەرى کوردستانى ھەنە، لى کوردین کو تابەین تەریقەت ئان مەزھەبىین مینا قزلباشانن تەنى ل ترکیی و ئەھلى حەق (ئان کاکەیی) ل ئیران و ئیراقى ھەنە. دلئ خەلکى بەدستفەئانینا شیخان ژبەر چەند تەشتانە، ژ وان: کاریزما^(۴)، ئان مووھیبەتا

(۱) پر عەشیرەتان کۆکا خوە گەھاندی یە ئەرەبان، و ئەف ئیک ژى ل ئەرەبىن شۆڤىنى را خوەش ھاتی یە، ھەتا توخیبەکی کو ئیزدی ژى گەھاندنە یەزیدى کورى موعاویبەى. د کتیبین دیرۆکی یین کوردان دا ژى ئەف ئیک ھاتی یە گۆتن. شەنگستین دینی یین فى ئیکى ژى ھەنە: ژبو میناک د پر حەدیس و ریوایەتین دینی دا نافی ئەکرادى بەنى ئیسحاق ھاتی یە و ب فى ناوایى کورد ژى مینا ئەرەب و جھوو یین سامى ژ نقشى سامى ئان ئەرەب ھاتنە حەسباندن. ئەف گۆتن پر جدا یە ژ وئ باوهرى یا کو دبیژت ئیراھیمی پیغەمبەر ژى کورد بوویە.

(۲) نورمان Norman: گەلەکی سکاندینافى بوون کو ل سەدسالا دەھى یى زایینی وەلاتى نورماندى ل باکورى رۆژنایا فەرەنسایى گرت و ل سالا ۱۰۶۶ئى زایینی ب سەردارى یا ولیامى فەئحکەر (بوون: ۱۰۲۶، مرن: ۱۰۸۷) بریتانیا گرت و چەند سەدسالەکان دەستھلاتا چاند و زمانى فەرەنسایى ب سەر خەلکى ئنگلیز دا داسەپاند و نھا ژى ئنگلیزى تژى ژ پەیقین فەرەنسایى یە کو میراتین وئ دەستھلاتدارى یا نورمان و فەرەنسیانە.

(۳) ژبو پرتو نیاسینا وان شیخان بھیرە کتیبە چیشتى مجبور یا ھەژارى موکریانی.

(۴) کاریزما (Charisma) د ئنجیلی دا ب ریزایا دانا خوەدى، موھیبەتا یەزدانى ھاتی یە. لى ماکسى فیبیر (Max Weber) (بوون: ۱۸۶۰ئى - مرن: ۱۹۳۰ئى) ب ریزایا سالۆخەتەکا نەمازە یا کەسایى ژبو دەستھلاتدارى بکارئانى. نمونە و میناکین وئ نەھروو و گاندی ل ھندستانى، سوکارنۆل ئیندونزیایى، نکروومە ل گانایى و مەلا مستەفال کوردستانى نە.

خودى دايى يا وى و نافبانگى كهرامهتېن وى ئانگۆ سيجرا سىي يه. چاخى كهرامهت و موعجزان ل كوردستانى ب تهمامى داوى نه بوويه. كتيببا كهرامهتېن شېخ كاك ئهممهدى كۆ ل سالا ۱۹۳۹ئ ب زمانى كوردى به لاف بوويه پره ژ ميناكين وهما يېن كۆ وى شېخى بهرنياس كربوون. س. ج. ئيدموندز كهرامهتكا دىروكى فه دگيرت. شېخى ته ريقهتا قادرى، كاك ئهممهد، گولله بهندهكى ئانگۆ نفشيهكا دژى گوللهيان ژ سولتان عهبدلحهמידى را دشينت (ئەف نقتى ل سەر كاغزهكى دهين نفيسين و د پهرؤيهكى رنگ فه بوويى دا دهين پيچان و ب خوه فه هلگرتن ئان ژى ب كنجان فه دهين دروون). رۆژهكى سولتان ژ مزگهفتا همميديهيى ل سته ميؤلى دهر دكهفت، دهما كۆ دخوست سواري ئهره به يا خوه بيت، بومبهكا كۆ نه ته وه پهره رين ئهرمهنى ل بن بلوكا بن بيان دانا بوو پهقى. نفيسه رى ژياننامه يا شېخى دنقيست كۆ ژ بهر پهقيني ههفتى ههشتى ئهره به و نيزيكى دوسه د كسان بلندى ههوايى بوون، لى چ زيان نهگهشتن سولتاني و ههتا پهشكهكا خوينى ژ ههسپين ئهره به يا وى ژى نههات. سولتاني دهما ئه و هممى خوين ل دؤرا خوه ديتى گۆت: "گولله بهندا كاك ئهممهدى ب من را يه، بومبهك چاوا دى بكارى ل من بكت؟" دهيت گۆمانكرن كۆ ئه و كارى ترسكارى، ئه و بت يى كۆ ل رۆژا ۲۱ئ حيزرانى ل سالا ۱۹۰۵ئ قهومى. كوردپن كۆ بوويه رين وهما ب تشتين نهئهدهتى ناحهسبين نه ساويلكه نه. ئه و پر ب زيرهكى د خوه و رهوشتا مرؤفين هاوردؤرا خوه و بوويه رين جفاكى يېن كۆ ته سيريى ل ژيانا وان دكن دگهن. ئه و ژبو بهر فره هكرنا زانينا خوه دودليى ناكن. بهر فاژى، ئه و پرجاران قاسى شيانين خوه ب مهراق فه ل دوو فيربوونى دچن. ل پؤلهكى ژ پؤلين زانينگهها بهغدايى، خورتهكى كورد خويندنكارى ههرى هشار بوو، ههركاف بهرههف و مهراقدارى پاردارى يا گهنگه شيهيان بوو. ل دهما شرؤقه كرنهكا چيفانووكا ئيكارؤسى^(۱) ئه وى قالا بوويه ركا مينا وى كر كۆ بهرى چهند سالا هكان ل نيريكى مالا وان قهومى بوو. لى ئەف خوه جهر باندن ژبو فرينهكا بى نامراز، جهر باندنهكا سهركهفتى بوو. ههفپؤلين وى بى كۆ چ بى ئه ده بيهكى بكن ئه و تيگه هاند كۆ پووتهى ب هزرين وها

(۱) ئيكارؤس (Icarus) كۆرى دايى دالوسى: ل گۆره يى چيفانووكين يهونانى ب هندك بالان فه ژ گرتيگهه رهفيا. لى ژ بهر هندى كۆ پر نيزيكى رۆژى بوو شهما يا بالين كۆ وى ژ خوه را چى كربوون بوهژى.

ناكن. هزرغانين پيشكهفتى نكارن هزرهكا وها باوهريكن و بپهژرينن. خوينداييين گهنج
ژى ب خورتى و هيژفه تشتين وها ماندهل دكن. د وارى رهفاناسيى (= پسيكولوجيى)
دا پيژاژويين دوورهدهست و ناسي يين بيردوژا فرويدى ب گومان فهدهين تهماشهكرن:
و رهفاناسي يا كردهكى نانگو رفتارى⁽¹⁾ ب هيىمى خوه يى پهيىت و موكم فه كو ل سهر
دياردهيىن بهرچاڤ و بهردهست دهيت دانين جهى قهبولى يه.

ئيسلام هزرا سياسي يا چهلهنگا جوان و لاوين خويندا يين كو رۆژ-ب-رۆژ پرتو بهر
ب علمانيهتي دچن زهنگين ناكلت. سياسيتهفانين كوميوونيست و بهعسى ههر دو
رهنگهفهدانا فى راستيى نه. ئيسلام هيشتا ب ريز و روومهته و مينا شهنگستهكى
ديروكى يى دادوهرى يا جفاكى لى دهيت نهيرين. كهنگه نه يين دينى ب ريز و
روومهتن و ژبو ئارمانجين سياسي ژى خهلك ل وان كوم دبن. لى ههست و سوز و كهلا
سياسهتي كو ل رۆژنافايا ناسيائى ههرى بهيزه، شكلى خوه ژ وان بيرووباوهرين وهرارا
ئابورى كو ب دادوهرى يا جفاكى فه گردياى نه وهردگرت و پيكدهيت. نهخه مه كا
بيرووباوهرا جفاكيخوازيى (= سوشياليزمى) ئان پيشكهفتنخوازيى (= مؤديرنيزاسيون)
چهند شيلوو و نهزهلال ژى بن، ئهو ههر دى ببن نافهندا بارگرانى و خهمخورانا چينا
خويندا يا جوان. دهما ئهم وان بيرووباوهران ب ناوايهكى نهرينى پيناس بكين ئهو
دژبهرى ئيمپرياليزم، باشمايىن دۆزهنا سياسي-دينى يا پينجهه ساليى جوويى و
زارفهكرنهكا خرش و نهتيركهرا دهولهتتير پارلهمهنئويى يين نهو رووپايى نه كو ههر
ل وان سالان ژ ئالى يى نهتهوهپهروهريى نازاديوخواز فه دهات پهيرهوكرن. ئهفه ههست
دناف نهتهوهپهروهريى كورد دا ب نافي پارتى يا دهمؤكرات يا كوردستانى هات
ريكتيخستن. كيهراتى-بوونا پ. د. ك. د شهرى نها دا ژ ئالى يى لهشكرى، سياسي و
بيرووباوهرى فه، فى شهرى د چاوانى يا خوه دا ژ شهر و سهرهلدانين پيشين يين ژبو
خوهسهرى جدا دكت. پارتى ژبو جارا پيشين خويندا يين باژاران و نهوين كو ژ

(1) رهفاناسي يا كردهكى ئان رهفاناسي يا رفتارى (Behavioral Psychology):
رهفاناسيهكه كو همى گرنگى ددت كار و كرياتين مرؤفى و هيمدار و دامهزرينهريى وى
كهسين مينا ئيفانى پيتروفيچ پافلوف (بوون: 1849 - مرن: 1936) يى رووسى بوون. ئهو
باوهرن كو نهفس ئان رهفان ناهيت نياسين. ئهم تهنى دكارين كريات و كردهكين مرؤفان بدين
بهر ليكوليين زانستى.

عەشیرەتتەن خوە فەقەدیا بوون گەھاندىن مەنسەبەین دەستھلاتدارىيەکا بەرجاڤا. ھەرچەندە کۆ پ. د. ك. ئى د مەرھما خوە دا ژبو دۆزەنا كەڤنەشۆپى نە ئىكەدە و نھا نكارت خوە ژ سەرۆكەين رووحانى و عەشیرەتى يەين كەڤنەپەرەيس كۆ پشەتەڤانى يا بزاڤا نەتەوھەپەرەويى دكن بڤقەدینت، لى ب سەر ھندى را ژى، پارتىيى خوە ژبو ژينفرەھى يا كوردان ب رى يا گوھرىنيى ئابۆرى و جفاكى تەرخان كرى يە. ل وى دەما كۆ خويىندى تەجرووبەيەين جىھانا مەزن "سەرکەت" و "بزارە" يەين جوان و لاو نەچار كرنە كۆ ب رخنەگرى فە ل كەلەپوورى خوە بنھەين، ھندەك ھەيژەين ھەڤسوو و ھەڤسەمت ژى ھەنە كۆ دەستھلاتا كەڤن دناڤ كوردەين كۆ ل قادەين نەڤتە، د رىزا پۆلىسى، لەشكر ئان جەيەين دى دا دژەين و ژ دەستھلاتا شەيخان دوورن لەواز دكت. لى باندۆرا ئىسلامى ل سەر خەلكەين وھا بەيژ و خورتە و بۆچوونا خەلكى خويىندا ژ بو مرۆڤ و جىھانى چى دكت. شەيخ و تەرىقەتەين دەرويشى و زانىنيى وان يەين نەپەنى و ڤەشارتى ھىشتا ب روومەتن و ل سەرڤەيى خەلكى دەين ھەسباندىن^(۱).

ئاشوورى ژى وەكى ھەڤسى يەين كوردان ل كوردستانى دژەين و د شەرى نھا دا ھەڤالەندەين كوردانن. چاند و ڤەرھەنگا ئاشوورىان، ھەرچەندە كۆ ڤەلەنە ژى، گەلەك وەكى يا كوردانە، و ب كەيف و خوەشى ب ھەڤرا دژەين. ئاشوورىان ژى مينا كوردان ئازادى يا نيڤ-خوەسەر د دىرۆكى دا ب خوە ڤە دىتى يە.

ل سەدسالان نوزدەھى ئاشوورىان ژى مينا ئەرمەنيان ژ دەستى كوردان ئىشكەنجە دىتن. د دەرھەڤا ئەرمەنيان دا، كورد ژبو دژبەرى يا نەتەوھەپەرەوى يا سەرھلدايى د دەستى سىياسەتا ئۆسمانيان دا ئامىرەك بوون. ئاشوورىان نە ژ ئالى يى مەرھەمەين خرابەين ئۆسمانيان ئان زۆردارى يا دىنى، لى ژبەر دژواربوون و نەياربوونا خوە د ھەريەيمەين بن

(۱) ئەڤ گۆتەين نەڤسڤانى نىشانان كىندارى يا وى ل بەرانبەر ئىسلامى يە، ل وى دەما كۆ دژزا كوردى ب چ ئاوايەكى ژ ئاوايان تىكھەلى كىشە يەين دىنى نەبوو بوو ئەو ئەڤ قاس گرنكىي ددت دەورى جفاكى و سىياسى يى ئىسلامى. ھەيە كۆ ئەو ترسا ھەرى مەزن يا ھەمى علمانى يەين ویدەرى و ڤیدەرى بووبت و نھا ژى ھەر وھايە.

دهستهلاتا وان سهروكڤين كوردان دا يين كو دخوهستن دهستهلاتا خوه بهرفرهه بكن
ئيشكهنجه دديتن^(۱).

د شهري جيهاني يي ئيكي دا ئاشووري يين نهستووري^(۲) ژبو دژيتي يا ترکان بوون
ههفالبهندين ئوورسان؛ ههرفيانا ئوورسان نهو ههلاويستی و بي پشت هشتن و ب دوو را
نهو ژ نالي يي بریتانیايان فه هاتن وهرگرتن. نافهندا وان ل ئيراني هات ههرفاندن و
زيانين مهزن ل وهلاتي چيایي يي وان ب وان كهفتن. ل پاش شهري و سهركهفتنا ترکان
ب سهروكتي يا كهمالي تهاتورك، ئاشووري ل باكورا ئيرافي هاتن ئاكنجيكرن، و هيفي
يپن وان ژبو وهلاتهكي نهتهوهيي ب ئافي دا چوون. هندهك ژ وان د دهستهكڤين
چهكدارين بریتانیايي دا هاتن وهرگرتن و يپن دي ژي ل بنگههين لهشكري يپن
بریتانیايي، نهمازه ل حهبانيهيي، هاتن دامهزراندن. ب ههر حال، نيژكي ۵۰,۰۰۰
(پيئجهه هزار) مالباتين كو ل دهفهرين نافبهرا ئامپيدي و مووسلي دژين، پراني يا
ئاشووري يپن مايي پيكدنين.

(۱) ئهشكرا به كو نفيسفان د في باوهري يا خوه دا نهدادوهره. نهو دزانت، ههروهكي چاوا نه
دزانت، كو فهله يين كوردستاني ب دهست-تيوهردانين دهرفهيي بوون داردهستين بيانان،
نهمازه ل پاش هاتنا شاندهكين بهلافكرنا ديني مهسيحي. وان دهست-تيوهردانان ژي قادا سياسي
يا كوردستاني ژبو دهست-تيوهردانين پرتري يين ئوسمانيان ناماده كر. بهري هاتنا شاندهكين
بهلافكرنا ديني مهسيحي، نهو ديبين كو ل پراني يا دهفهرين كوردستاني كورد و فهله ژ
نهندامين ئيك عهشيرهتا خوهجهي دهاتن حهسياندين و تيكهلي يين وان دناؤ عهشيرهتي دا مينا
تيكهلي يين خوهروو يين ههمي عهشيرهتين دي بوونه.

(۲) نهستوري: نهو فهلهنه كو باوهري ب گوتنا نهستوريوسي ناني كو ل سالا ۴۳۱ ع دايهزانتين كو
نالي يين يهزداني و مرؤفي د لاش و بهدنهني عيسايي مهسيح دا ژههف جدا نه و نه ئيكن.
نهستوريوسي كو ب ئهگهرا وي برياري كافر هات نياسين، ل سالا ۴۲۸ ع هتا ۴۳۱ ع
پاتريارك نان مهزني كهشه يين كوئستهنتيويولي (ستهميولا نها) بوو. نهو ل سالا ۴۵۱ ع مر.
ناليگرين وي پراني ل كوردستاني مان و دييرا خوه ژ نا يهوناني جدا كر.

دیروکا کوردی

رھ و کۆکا کوردان هیشتا جهی گهنگه شه یا زانستی یه. د کتیبیا
 خوه دا یا ب نافئ 'کورد'^(۱) باسیلی نیکیتین بیرئوو دیتتین رهنگ
 رهنگین زمانناس و زانا یین دی یین کۆ ل سهر کوردان لیکۆلین چی
 کرنه ژبو خوهنده فانه کی خوهروو ب ئاوايه کی بلهز دئینت بهرچاف.
 کوردین کۆ ئاکنجی یین ههری پیشین یین جهه کی نه کۆ نافئ وی
 کوردستانه. باسیلی نفیسی یه: ب کورتی، دو بیردۆز ل سهر کی شه یا
 رهین کوردان هه نه. ئیک ژ وان پیگری و پیکۆلی دکت کۆ کورد
 ئیرانی (هندوونئورووپایی) نه و ل سه دسالا ههفتی بهری زابینن ژ
 دهردۆزا گۆلا ئورمی بهر ب بوهتان چوونه. بیردۆزا دی قالا
 خوهجهیبوونا کوردان دکت و وان ژ خه لکین دی یین ئاسیایی مینا
 خالدی، گورجی و ئهرمه نی نیزیك دبینت. ههروهها، زمانئ وان ژ
 زمانه کی خوهجهی دحه سبینت کۆ پاشرا زمانه کی ئیرانی ل شوونا
 وی روونشتی یه. ههر چنده هیشتا گه له ک تشت مانه کۆ ل سهر فی
 پارچه یا ئاسیا یا رۆژئافا بهین زانین، تشتی ههری راست

(۱) Les Kurdes.

ئوو بى چەوتى كۆ گەرەكە ژ خوەندەفانەكى خوەروو را بەيت گۆتن ئەووە كۆ ژ دەستپىكا دىرۆكى فە چيا يىن زوورى يا ميسۆپۆتاميايى ئاكنجىگەها خەلكەكى بوويه كۆ شەرى ئيمپراتۆريەت يىن دەستى ئانگۆ بابليان و ئاشووريان كرى يە و جارنا ژى ئەو شكاندەنە.

ب ھەر ئاوايەكى بت، ب رى يا ئاسيميلاسۆنكرنى و فەگواستنا ئاكنجى يىن بەرى، نيزىكى سەدسالا ھەفتى بەرى زاينى دلى كوردستانى ژ ئالى يى عەشیرەت يىن ئيرانيبوويى فە ھات داگيركرن. ئەف عەشیرەت كالكين فەرھەنگى و كولتورى يىن كورد يىن نھا نە.

ل چاخى فەتھكرنا ئەرەبى ل سەدسالا ھەفتى يى زاينى، زارافا كورد ژبو نافرەن و سالخدانا قەومىيەتا عەشیرەت يىن ئيرانيبوويى يىن كۆ تەفى قەومىن ئاسيايى، سامى و ئەرمەنى بووبون، ھات بكارئانين^(۱). نافى كوردستانى ژبو جارا پيشين ل سەدسالا دازدەھى ژ ئالى يى سولتان سەنجەرى سلجوقى فە ھات بكارئانين، دەما وى ئستانەكا مەزن ب وى نافى چيكر^(۲). لى ل سەدسالا پازدەھى ئەف ئستان بچووك بوو، و ل

(۱) ب فى ئاوايى، نفيسقان دخوازت كۆ گەلەك ب زيرەكى ببيت كورد نەتەوہیەكا تەقلەھەفە. لى گەرەكە ئەم بزائين كۆ چ نەتەوہیەك ل سەر روويى ئەردى نینە كۆ تیکھلی يىن وى يىن خوینی ب نەتەوہ يىن دى را نەبن. نەمازە ئەگەر نەتەوہیەكا مینا كوردان ل سەر رى يا بەھفرا گەھشتنا سى پارزەمین ئانگۆ قارە يىن مەزنىن مرۆفاننى و بازاروارى يىن كەفتار بوو بت.

(۲) تشقى ھەرى بالكيش د دىرۆكا كوردستانى دا، ژ بەرسپیدە يا دىرۆكى ھەتا رۆزا ئىرۆ، ئەوہ كۆ نە نافى نەتەوہ يا كورد، نە ژى نافى ولاتى وان ژ ئالى يى كوردان فە نەھاتنە ھەبوونى. خەلكەكى دى، مینا يەونانیا، ئەرمەنیا، جھوویان و ئەرەبان ناؤل فى گەلى كرنە و ھندەكان ژى ناؤل ولاتى وان كرنە. لەوما، ئەم ديبين پر تشتىن ھەفدژ د دىرۆكا كوردستانى دا ھەنە، نەمازە دەرھەفا نافى ئاكنجى يىن كەفتار يىن كوردستانى. ھندەكان گۆتى يە: كاردۆخ، ھندەكان، گۆتى، يىن دى كاسى، ھندەكین دى كوردوین نوو. نافى كوردستانى ژى سولتان سەنجەرەكى تركى سەلجوقى ل ولاتى وان كرى يە. لى ئەو ناؤل ژى نە ژ ھەمى دەفەر يىن كوردان را دەھات گۆتن. دەفەر يىن كوردى يىن ئازربيجانى ھەر ب نافى ئازربيجانى بوونە، دەفەر يىن بەھدينان، بوھتان، دياربە كرى، وانى و يىن دى ژى ب نافى خوە بوونە. تەنى پارەك ژ دەفەر يىن ناڤين ژ زاگروسا چيايى ب نافى كوردستانى ھاتنە نياسين ئەو ژى ژبو مەرەمىن سياسى و ريفەبەرى يىن ولاتى بن دەستھانداری يا سولتانى تركى سەلجوقى. لەوما، پيدى يە بيزم كۆ وى پەيڤا كوردستانى نە ھەمى كوردستان د زكى خوە دا ھەبوويه، و نە ژى ھەتا وى چاخى كوردان ژ ولاتى خوە را گۆت بوو كوردستان. ھەرۆكى چاوا نھا ژى ل ئيرانى ئستانەك ھەيە ب نافى كوردستانى كۆ ژبو مەرەمىن سياسى و ريفەبەرى يا دەستھالتا ئيرانى ئەو ناؤل ھاتى يە ھەبوونى، نە ژبو نافرنا تەفا يا دەفەر يىن كۆ كورد تیدا ئاكنجى نە. ھەر ب فى ھيسانى و سادەيى ژى ل دەما سولتان سەنجەرى رەوش وھا بوويه، و ئەم ھزر نەكین كۆ كوردستانا سولتان سەنجەرى كوردستانا مەزن يا وى چاخى بوويه.

ئىمپىراتورىيە تىن ئۆسمانى و ئىرانى ئەو دەفەرا كۆ ب كوردستان دەتات بناقكرن تەنى پاركە بچووك بوو ژ دەفەرىن كۆ ب راستى كورد تىدا پرائى بوون. ژ فەتھا نەپنەوايى ل سالا ۱۱۲۶ئى بەرى زايىنى، دەما مىدىان ئىمپىراتورىيە تا ئاشوورىان ھەرفاندى، ھەتا شەرى چالدىرائى ل سالا ۱۵۱۴ئى كۆ ب ئاوايەكى گەلەمپەرى كوردستان دنابقبەرا ئىمپىراتورىيە تىن ئىران و تركى دا دابىشبوو، كوردستان ھەرگاف د بن دەستى فەتھكەرىن ئىك ل پەى ئىكپن ئاسيا يا رۇژئافا دا بوويە. كورد فان ھەمى داگىركەران دنياسن: سلووكى پارتى، ساسانى، ئەرمەنى، روومانى، بىزەنتى، ئەرەب، سلجۇقى، مەغول و ئۆسمانى. دەست ژ پەرسىن و ھەباندنا رۇژى بەردا و كەفتن بن باندۇرا دىنپن زەرادەشتى، فەلاتى (=مەسىھىيەت) و ئىسلامى. ل فان چەند ھزار سالان گەلەك كورد رابوونە و ژ سەرۆك عەشیرەتینیەكا سادە گەھشتە ھىمدارى يا دامەزراندنا دەولەتەكا مىراتگر، دەولەتین كۆ بەرى ھەرفيانا ب دەستى ھىزەكا ئىمپىراتور ئان سەرھلدانەكا كوردان، ئان ھەردوان، جارنا ژبو سەدسالان دژيان. دناف فان مىراتيان دا يىن ھەرى نياسكرى ئەيووبى نە، كۆ مەزنىن كورد ئانگۆ سەلاھەدىن پى راگەھاند.

د ھەمى دىرۇكا كوردستانى دا، شىوازەك ھاتى يە دوبارەكرن. گەلەك جارن بىھژمار مىرخاسى و عەگىدى يىن مەزن و پىگىرى و خوەرارى ھاتنەكرن. سەرۆكان ديسان و ديسان ب مىرخاسى فە ژبو پاراستنا دەستھلاتا كوردان، شەرى ئىمپىراتورىيەتان كرى يە. دەما دەولەتین بىانى لەواز دبوون مىر و سەرۆكىن كوردان ب كرىارپن خوەسەر دلشا و كىفخووش دبوون. دەما كۆ ئىمپىراتورىيەتا بىانى بەپىز و خورت دبوو، كوردپن كۆ مفا ژ وى ددیت ب شاھى فە شەرى ئەوان كوردان دكر يىن كۆ چ بەرژوھەندى يىن وان ب ئىمپىراتورىيەتى را نەبوون. ژبو مىرپن كورد ھىسانتر بوويە كۆ خولامپن ئاغايەكى بىانى بن لى دەست ژ ركەبەرى يا خوە دگەل ركەبەرى خوە يى كورد بەرنەدن^(۱). دەما كوردان ئاسۆيەكا سىياسى يا بەرفرەھتر ژ توخىپىن عەشیرەتا خوە ئىنابا بەرچاف، ئەو ئاسۆ ئىسلاما ژۇرنەتەوھى بوو.

ل سالىن دەستپىكا سەدسال شازدەھى، ئىران و تركى ھىزپن مەزنىن ئاسيا يا رۇژئافا بوون. ھەردو ئىمپىراتورىيەتان نىقى يا سالىن ۱۵۱۴ئى ھەتا ۱۶۲۹ئى ب شەر و

(۱) نەژ نەساخى نھا ژى ھەر ماىە.

بەفچوونان دەرباز كرن، و ئەگەر كوردان هەف بگرتبا و ئىكبوونەك چى كرىبا، دى ب كىمى فە هەفسەنگىەك بئىخستبا نافبەرا هەردو ئىمپراتۆرىيەتان. لى ركه بەرى يىن نافخووىي ئەو هەر ئىكنەگرتى هشتن. حەكىم ئدرىس، كۆ مىرى بتلىسى بوو كەمبەرەكا تەناهى و پاراستنى ژبو سولتانى چىكر كۆ ژ مىرگەهين خوەسەر يىن كوردى پىك هاتبوو و ل داوىي ژى توخىيىن ئۆسمانىان ژ گورجستانى هەتا زاگروسا باشورى دپاراستن. مىرىن هەرى مەزن يىن كوردان دراف ل سەر نافى خوە لى ددان، و ل خوتبە يىن نقيژين هەينىي نافين وان دەهاتن خویندن. ئەف ئىك ژ نىشانين سەرەكى يىن دەستهلادتارىي د ئىسلامى دا بوو. سەرۆك عەشیرەت د رىقەبرنا عەشیرەتین خوە دا ئازاد بوون. ئەو دۆزەن ژبو سەدسالەك و نىقان بەر ب پيش چوو و خوەدى رەوشەكا گەش بوو. ل ئىرانى ژى باروودوخ هەر ب فى ئاوايى بوو. ل دەما سەرهلدانين مالباتى ل سەدسالە هەژدەه، ل چاخى كۆ ئىك ژ كوردان ئانگۆ كەرىم خانى زەند ژى بوو شايى ئىرانى، كوردان چ بەرژەنگ و هەستين هەفگرتنى نىشا نەدان. دەما ئەو مر و ئىكى دى ژ كوردان ئانگۆ لوتفەلى خانى زەند، خوەست كۆ دەستهلاتى وەرىگرت، ئەو ژ ئالى يى هەفالبەندىەكا باكورى فە هات شاندىن كۆ مىرى ئەردەلان يى كورد تىدا پاردار بوو.

ل سالا ۱۸۲۶ئى سولتان مەحمودى دوىي خوەست كۆ ل گۆرە يى ھندەك چىكرنەفە يىن كۆ ژبو فەژاندنا ئىمپراتۆرىيەتا بەر ب هەرفيانا ئۆسمانى هات بوون چىكرن، دەستهلاتا ديوانى و مىرى يا ئىمپراتۆرىيەتا خوە ل كوردستانى بەرفرەهتر بكت، مىرىن كورد بەرخوەدا، لى ۲۵ سالان پاشتر مىرگەهين وان نەمابوون. سەرۆكىن دەرەبەگ بەرى وئ كرىارا دەولەتا ئۆسمانى لەواز بوو بوون، ژبەر ھندى كۆ خەلكى خوە دمىهت و دگفاشت. لى ب ھەرحالى بت، ل سەرانسەرى نىقى يا پيشين يا سەدسالە نۆزدەه، وان چەندىن جارن خەلكى خوە تووشى سەرهلدانان كر.

مىر بەدرخانى جزىرا ئىبن عومەر، كۆ ل بوھتان دەستهلات دگىرا، ل سالا ۱۸۴۳ئى ژبو ئازادبوونا ژ بندەستى يا ئۆسمانىان دەست ب بزافەكى كر. ئەو سەرهلدانا ھەرى پيشين بوو د دىرۆكا كوردستانى دا كۆ مرؤف بكارت ب رىزايىن نوو نافى

"نەتەوہ پەرورەیی" لى بىكت^(۱)، ژ بەر كۆ بەدرخاننى ژبو پىكئانينا دەولەتەكا كوردى ل سەرانسەرى كۆنقدراسیۆنەكى كۆ وى دى دەستھلاتدارى يا وى بىكربا بەرنامە دارىھت بوو. بەدرخاننى چار سالان شەرى لەشكرى ئۆسمانى كر. شاندىكى ئەمرىكى يىن بەلاڤكرنا فەلاتىي (= مەسىحىيەتى) سالخ دابوو كۆ وى دەستھلاتدارىيەكا عادل و قانونى دگىرا و دژبەرى خزم-خزمانى و بەرتىل و كارىن نەقانونى بوو^(۲). وى تەقى ھەفالبەندىن خوە يىن كورد كۆ ئەردەلانين ئىرانى ژى ژ وان بوون، بابى عادى ئىخست بوو ئارىشەيەكا لەشكرى يا گران كۆ نەمازە ب ئىحتىمالا ھارىكارى يا ئىرانى كۆ بەدرخاننى ھىقى يى ھەبوون- دى گرانتر ژى بووبا.

بەدرخاننى ل سالا ۱۸۴۷ى خوە دا دەستى ئۆسمان پاشايى و چوو سرگۆنى^(۳).

ھەتا سالا ۱۸۴۹ى، سولتانى دەولەتا كوردى يا بتلىسى كۆ ھەكىم ئىدىسى دامەزراند بوو، مالباتا بابان ل سلىمانىي و يىن دى يىن كۆ ژ رۇژا پەيدا بوونا ئىمپراتۆرىيەتا ئۆسمانى چى بوو بوون ھەمى ھەرفاندن. دەما دەولەتا ئۆسمانى ب شەرى كریمەيى

(۱) ل فان چەند گۆتەن ميزە بكن كۆ ل بەرپەرى دەستپىكى ژ كىتيا كرىس كوچىراى ھاننە نقيسین: "... بەدرخان بەگ كۆ ژ نقشى ئىك ژ كەڤتەن مالباتىن كوردستانى يە و ل سالا ۱۸۲۱ى مېرى بوھتان بوو... د پەڤچوون و ركەبەرى يىن دەرەبەگى يىن دناڤبەرا مېرىن كوردان و سولتانى دا كەسى ھەرى پىشىن بوو كۆ رەھەندا نەتەوہىنى ل سەر وان پەڤچوونان زىدە كر ئومىنا بابى نەتەوہ پەرورەرى يا كوردى جەي خوە د دىرۆكى دا فەكر". ب ڤى ئاوايى ئەم دىبىن كۆ ئەجمەدى خانى مينا بابى نەتەوہ پەرورەرى يا كوردى د وارى ھنز و رامانى دا يە و بەدرخان بەگى ئازىزان ژى بابى نەتەوہ پەرورەرى يا كوردى د وارى سىياسەت و كرىار و خەباتى دا يە. لى پر مخابن كۆ نھا ژى ل كوردستانى پر گەنج و (ژ خەيالا خوە وەرە) روھنەزر ھەنە كۆ ب درسى نزانن كا ئەو كى بوونە و چ كرى يە و چ گۆتى يە.

(۲) ژبو دادوهرى و تەناھى يا وەلاتى مېر بەدرخاننى مەزن ل فان كىتپىن ژىرىن بنھىرە : Nestorians and their Muslim Neighbors, John Joseph, pp49 –60 و خەبات لەرى كوردستاندا، ن. ل. خالفىن، وەرگىرانى جەلال تەقى.

(۳) ھەر ئەو شاندىكىن رۇژنافايى يىن بەلاڤكرنا مەسىحىيەتى كۆ پەسنا دادوهرى يا بەدرخان بەگى دكن، بوون ئەگەرا تېھندا فەلە يىن ھەكارى ژبو نەدانا باج و خەراجى. لەوما، بەدرخان بەگى شەرى وان كر و ل پاش شەرىزەيى و شەرى نافخوويى، عوسمان پاشايى سەردارى ھىزىن عوسمانى ئىزدىن شىر بەگى برازايى بەدرخان بەگى ژ مامى فەكر و شيا ھىزىن كوردان بشكىنت. ل دۆر سەبەبىن ئىخانەتا بەرگومانا ئىزدىن شىرى بىرووباوهرىن جدا ھەنە.

ئانگۇ كرمى^(۱) قە گەرم بووبوو، كوردان ديسا سەرى خوه هلدئا و جارەكا دى ل هەكاريا و قى جارى ب هەقالبەندى يا نەستوورىيان، شۆرەش ژ وانى بەر ب بەغدايى بەلاڧ بوو. سەرۆكى شۆرەشى، ئىزدىن شىر، ل سالا ۱۸۵۵ئى هات گرتن و بەر ب كونستانىنۆپۆلى هات دوورئىخستن.

سەرهلانا مەزن يا هەرى داوين ل سەدسالا نۆزدەھى، ژ سالا ۱۸۷۸ئى هەتا ۱۸۸۱ئى دووم كر و ب سەرۆكتى يا شىخ عوبەيدىلايى نەھرى بوو كۆ ئىريشىن وى يىن بەر ب ئىرانى ھندەك سەرکەفتن بەدەست قەئانين. ل بن گفاشا برىتانىيى و رووسى، تركىي ئاريكارى يا ئىرانى كر و لەباتا شىخى ژبو دامەزراندانا دەولەتەكا كوردى داوى بوو. عوبەيدىللا ل مەككەيى ل سرگۆنى مر.

ل سالا ۱۸۹۲ئى، دەولەتا ئۆسمانى "خوئندنگەھين عەشیرەتى" ل بەغدايى و كونستەنتىنۆپۆلى قەكرن. ئارمانج ژ فان خوئندنگەھان ئەو بوو كۆ وەفادارى يا ژبو سولتانى بئىخن ناف مەزى يى كورد و نەرەبان و وان ھىنى قاعىدە و رىكووپىكى يىن لەشكرين نوو بكن. ئەو تەجرىبە دوومكەر نەبوو.

سالا ۱۸۷۸ئى شىخ عوبەيدىلايى ژ جىگر-قونسۆلەكى برىتانىيى را نفىسى:

"گەلى كورد گەلەكى جدا يە. دىنى وان جدا يە و قانون و تىتال و عەدەت يىن وان جەئ و جدا نە... سەرۆك و سەردارىن كوردستانى، چ ترك، چ فارس و ئاكنجى يىن كوردستانى ھەمى ئىكەنگ و ھەفدەنگن كۆ ئىدى چ كارەك ب قى ئاوايى و ب ھەبوونا دو دەولەتان برىقەناچت..."

ھزرا سياسى يا نەتەوپەرورەرى يا ئەورووپايى، ئانگۇ خەلكەكى رىكئىخستى د بن دەستھلاتا دەولەتەكا خوەسەر دا، گەھشت بوو ناسيا يا رۇژئافا. شىخ عوبەيدىللا مەزەنەكى دەرەبەگ، مەزەنەكى دىنى و دىيىي بوو. نەتەوپەرورەرى يا كۆ وى دگۆت دژبەرى يا كەفئەشۆپىن دىنى و سياسى يىن مەزن يىن ئىسلامى و بنگەھى سولتان-خەلىفەيىنىي دكر. ھەرچندە ئىسلام رىز و روومەتا مافىن خەلكى دگرت و دبىژت كۆ

(۱) كرىمە، كرىمە، كرم ئان قرم، نىف-گزرتەك ئانگۇ نىف جزىرەيەكە ل دەريا يا رەش ل ئالى يى باشوورى رۇژئافا يا دەريا يا نازۆف. شەرى كرىمە ل سالا ۱۸۵۴ئى ھەتا ۱۸۵۶ئى دووم كر و دناڧەرا ھىزىن برىتانىيى، فەرەنسايى، ساردىنى و عوسمانى ل ئالىيەكى و يىن رووسىيى ل ئالى يى دى ژبو بەلاڧكرنا دەستھلاتا لەشكرى و سياسى ل باشوورى رۇژھلاتا ئەورووپايى جى بوو.

گه ره که خه لک ل گۆر نه ده تین خوه و قانونین دینی یین خوه خوه بریغه ببن، لی هه ر ژ ده ستیپکی ژی جفاکا ئیسلامی (ئوممهت) و دهولهتا ئیسلامی وهکی ئیک تشت وهرگرته و دهستهلاتدارین کورد ههتا وی چاخی کۆ خوه سه ری یا میراتی و میرگه هان هه بوو ب فی تشتی رازی بوون. دهما دهولهتا ئوسمانی کاردارین ترک شانندن کوردستانی و ب فی کاری نازادی یا بهرچاڤا خه لکی کورد، کۆ دمه کا دریز بوو هه بوو، ئیخست بن بیان، سه روکین دووربینین کورد سینگی خوه ژ ههرا نه ته وه په ره ری یا سیاسی را فه کر.

پشتی شو ره شا ترکین جوان یا سالا ۱۹۰۸ی، کلۆپین سیاسی یین کوردی ل ناهه ندین دهستهلاتداری یا ئیمپراتوریه تی ل کونستانتینۆپۆلی، مووسلی، دیاربه کری و به عدا یی چی بوون کۆ هیفینن وان نه و روهنهرز بوون یین کۆ هینی ههزین روژنایای بوو بوون. کورد نان ل کونستانتینۆپۆلا ناهه ندا که له که لا سالی ب هه رفیان چوونا ئیمپراتوریه تی نان ژی مینا میرین لوین به درخانی و مالباتا بابانان ل سورگونی و ل فره نسای و سویسی هین بوون. لی ل گوندان ب چاڤه کی کیم ل وان دهات نه یین، ژ بهر کۆ ل گوندان ده ره به گ و عه شیران سه با بیروبو وه رین بی خودیی و شو ره شفانی یین وان ب چاڤی دوژمنان و ب گومان فه ل وان ته ماشه دکر^(۱).

(۱) نه ده نه و ده رده یی کۆ جیهانا سیی ته ده ژ ده ستی وی دنالینت، نه مازه جفاکا مه یا کوردی. فی راستی سامۆئیل هانتینگتون ژی ب فی ناوایی روهن و سه په یی ژ مه را عه بیان و کفش دکت: "جاران، سه رکه تین جفاکین نه روژنایای ب ره نگه کی نه ده تی نه و خه لک بوون یین کۆ پرتر تی که لی روژنایای بوو بوون، ل ئوکسفۆردی، سو ربونی نان سه نده رستی خویند بوو و پر ژ تیتال و باوه ری و به ا یین روژنایای وهرگرت بوون. هه ر ل وی چاخی خه لکی ره شو کی و عامی، ل وه لاتین نه روژنایای پرانی یا وان ب کووری و دووری فه ب چاند و فره ههنگی خوه جهی فه پیگر بوون. لی نه ا نه ده ها قلی به رفازی بوویه. سه رکه تین کۆ ژ روژنایای هاتنه شو شن و کنجین خوه جهیاتی ل خوه کری یه ل وه لاتین نه روژنایای دزیده بوونی دا نه. هه ر ل وی چاخی فره ههنگ، ری و شوون و نه ده تین روژنایای، و ب ره نگه کی خوه روو ژی یین نه مریکایی، دناڤ کۆمین خه لکی ره شو کی و عامی دا به لاقز دین.

Samuel P. Huntington, The Clash of Civilization? Foreign Aggairs, Vol. 72, no3, Summer 1993, pp26. 27

نه ده ئیک هه به کۆ ل جهین دی راست بت، لی ب باوه ری یا من ل کوردستانی هیشتا توخیه کی وها دناڤه را سه رکهت و ره شوکیان دا چی نه بوویه. هه ردو ته هه ر شهیدایی پاشمایی یین سه رسفره یا روژنایای نه.

پارلمهنتۆیا نوویا کونستانتینۆپۆلی بھایهکی وھما نه ددا سیاسهتا تیکھلی یین ئۆسمانی و کوردان. تیکھلی یین وان ههر یاری و لیستکین دیپلۆماسیانه و جارجار ژی کریارین لهشکری بوون. د فان کاودانان دا، روهنهرین کوردان نه دکاری تشتهکی مهزن بکن. نهو کاری کیم یی کۆ وان ب ری یا کلۆپین سیاسی و خویندننگههین فیکرنا زمانی کوردی ژی دکر، ب هشیاری فه د بن زیرهفانی یا دهولهتی دا بوو و ل داوی ژی ل سالا ۱۹۰۹ئی هات بهربه ندرن.

ل سالا ۱۹۱۰ئی جقاتهکا نوو یا خویندنکاران و مافناسان پیک هات. لی، دناف بازنه یین پیشکھفتی دا ژی بهربهری و رکه بهری یا مالباتین دهره بهگ بزاقین نه ته وه په روه ری هاقیتن پشت گوھان. ئالیگری به درخانیان و یین عه بدلقادری ل سهر هه فدیو سیخوری دکر و نهو زانین ددان دهستهلاتا ترکی. به لی! قوناخا شیرخوه ری و سافاتی یا نه ته وه په روه ری یا سیاسی یا کوردی ل دهرازینکا وی شهر ی کۆ ئیمپراتۆریه تا ئۆسمانی رامالی وها بوو. دهوله تا ترکی شهر ی جبهانی یی ئیکی مینا شهره کی پرۆژ ئانگۆ جبهادی راگه هاند. پرانی یا کوردین ساده و خوه روو ب کیفخوه شی فه ب پیری بهختی خوه فه چوون دا ژبو سولتان خه لیفه یی خوه جبهادی بکن. لی هنده ک ژ زانا یین دینی مانده ل کر کۆ نهو شهر وه کی جبهادی بهیت حه سباندن. دناف روهنهران دا ژی شهر وه کی دهلیفه و که یسه کی ژبو مه رمین نه ته وه په روه ری دهات بهرچا. و ل داوی ژی، د راستیی دا گه له ک دهلیفه هه لکه فتن لی نهو هه می ژده ست چوون.

کوردستان درست ل ژیری یا رووسیایی، دوژمنی دیرۆکی یی ئیمپراتۆریه تا ئۆسمانی ل باکور، هه لکه فتی یه. هه رچنده کۆ ئوورسان جارنا هیفی یین کوردان په روه رده کر نه لی داوی ب زیانا کوردان سیاسه تا خوه ژبو پشته فانی یا نه رمه نیان گوهارت. ب سهر هندی را ژی، چ جارن ب درستی رووی خوه ل کوردان نه وه رگه راند و جارجار ئاخفتن دله وشکه ر و تیهندانکی ل بن گوھی وان دگۆتن.

چاوا نه ته وه په روه ری یا نه رمه نی روژ-ب-روژ خورتتر و بهیترتر دبوو و گه فه ل بابی عالی دکر، سولتانی ژی وها کورد ژبو کوشتنا هزاران نه رمه نان تیهن ددان.

دهما شهر ده ست پی بوو، کوردین کۆ ژبو سولتانی شهر دکر دیسا نه رمه نی وه کی دوژمنین خوه حه سباندن. لی ل پاش شهر ی، دۆخ ب تفاقی هات گوهارتن و کورد و نه رمه نی ل هه ف هاتن و ده ری ئاشتی کوتا. کوردان د کاره ساتا ۱۹۱۶ئی دا نه رمه نی ژ

دهستی ترکان رزگارکرن و فهشارتن^(۱). هەر ل وئ سالی شاندهیهکا کوردی ل تفلیسا گورجیان ژ گرانند دووک نیکولاسی^(۲) فهمانداری مهزنی ئەنی یا شهرئ ئوورسان ل دژی ترکان خوهست کۆ ئوورس پشتهفانیی ل کوردان بکن، لی ئەو شانده د کاری خوه دا سهرکهفتی نهبوو.

دهما شهر دهست پی بوو، ئوورس ژ ئیرانی را بهر ب کوردستانی هاتن. ئەو ل سالا ۱۹۰۹ئ ل ئیرانی هات بوون دامهزراندن. کارهساتین ب دهستی ئوورسان، ئهرمه‌نیان، ئاشووریان، پهژیک و تاعوونی، برس و نان-شرینی، فهگوشتنا تهرشیان و دژواری و ته‌حلی یین کوژه‌کین مشه‌ختکرن و دهرکرن ل زفستانی، هه‌موو ئەو بها بوو یی کۆ سهرۆک عه‌شیره‌تین کورد ژبو شهر و جیهادا پیروزا خوه د ری یا به‌ره‌فانی کرنا ژ سولتانی خوه دا دا.

ل سالا ۱۹۱۵ئ، ده‌ما کۆ ترکیین جوان هیشتا هزر دکر کۆ وه‌لاتی وان د شهری دا دی بسهره‌بکه‌فت، بیکۆل ل سهر سیاسه‌تین خوه دهره‌فا گه‌لین بنده‌ست دکر. میر به‌درخانئ کورد فه‌دگیرت کا چاوا دگافیدا ده‌ف ژ پشته‌فانیکرنا بزافا ئیسلامخوازیی به‌ردا و به‌ری خوه دا نه‌ته‌وه‌په‌روه‌ری یا کوردی، ده‌ما به‌یستی کۆ کورد به‌ر ب روژئافا یا ئەنادۆلی ده‌ین فه‌گوه‌استن دا ببن ترک.

ل مه‌ها ئادارا سالا ۱۹۱۸ئ، له‌فه‌هاتنا بریست-لیتۆفسکی^(۳) شهرئ دناقبه‌را ئوسمانیان و ئوورسان دا کۆتا کر. ل وی چاخ، ئارته‌شی رووسیایی ماندی بوو بوو و جه‌ین کۆل ئهرمه‌نستانی و کوردستانی ئیخست بوون بن ده‌ستی خوه ژبه‌ر ته‌فه‌گه‌را خورتا

(۱) به‌رفازی وی باوه‌ری یا چه‌وت کۆ دخوازت بدت ئیساتکرن کۆ د کۆمکوژی یا ئهرمه‌نیان دا کورد لیستکفانی سهره‌کی بوونه. نه‌گه‌ر ترک ئان ههر دوژمنه‌کی دی یی کوردان ژ یی پرۆپاگه‌نده و بانگه‌شه‌یی ژبو فی بکت، نه‌ تشته‌کی نه‌جیهه. دوژمین مه‌ دخوازن مه‌ بی روومه‌ت بکن. لی مخابن گه‌له‌ک ژ کوردان ژ یی ب سه‌ده‌م و مه‌ره‌مین جدا جدا که‌فتنه دافا فی لیستکی.

(۲) گرانند دووک نیکولاس (Grand Duke Nicholas) (1856 – 1929) ژه‌نه‌رالی رووسی یی کۆل یاش شوهره‌شا چریا پئیشنا سالا ۱۹۱۷ئ نا بولشه‌فیکان خه‌بی دا کۆ پاشاتی یا رووسیایی فه‌گهریت فه.

(۳) بریست لیتۆفسک (Brest-Litovsk) بازاریه‌که ل باشووری روژئافا یا بیلارووس ئانکۆ رووسیا یا سبی و ل قه‌راخا رووباری بووگ. په‌یماننا شهر راوه‌ستاندنئ دناقبه‌را ئەلمانیا یا نازی و ده‌وله‌تا بولشه‌فیکان ل ویده‌ری هات مۆرکرن.

مستەفایى كەمالى و ھەرفيانا ئىمپراتورىيەتا رووسىيى ژبەر شۆرەشى بەردان. دەما ل سەر گەمى يا جەنگى يا پاشاتى يا برىتانىيى ئاگامنىۋنى^(۱) ل دەريا يا ئىژى ئاگرىبەسا شەرى تەفى برىتانىيىيان مۆركر، ئىمپراتورىيەتا ترك ل ۳۱ئ مەھا چرىا پېشىن يا سالا ۱۹۱۸ئ، ژ ئالى يى لىشكرى فە گەھشت داوى يا ژى يى خوە. سالەكى پاشرا، پارتى يا نەتەوئەروورا ترك يا مستەفایى كەمالى ل سەر دەستەلاتى بوو، و برىار دا بوو كۆ ل بەرانبەرى داخواز و خوەستەكىن ھەفالبەندان بەرخوۋە بدت. پەيمانا نەتەوئەيى ژ ئالى يى وان فە وەكى سىياسەتەكى ھات راگەھاندن و ل گۆرە يى وئ پەيمانى ئەو دەفەرېن كۆ ھەتا ۳۰ئ مەھا چرىا پېشىن يا سالا ۱۹۱۸ئ ژ ئالى يى ھەفالبەندان فە نەھاتبوون داگرىكرن گەرەك بوو وەكى ئاھا ھەفگرتى يا كۆ دىئ نەھاتبىا دابېشكرن لى بەھاتا نەھرىن. ھىزىن برىتانىيى، ھەرچندە كۆ بەرى ھنگى پرانى يا دەفەرېن كۆ نەھتا كوردستانا ئىراقى نە داگرى كرىبوون، لى ل ۳ئ مەھا چرىا پاشىن بازارى مووسلى گرت. تركىن نەرازى ب ركمانى فە دگوت كۆ كورد دخوازن د بن دەستەلاتا دەولەتا ئۆسمانى دا بىمىن، و ھەيە كۆ پچەكى راست گۆت بت ژى. كورد ھىشتا سۆزدارىن دەستەلاتدارى يا دىنى يا خەلىفەيى بوون و دەم ژى را دخوەست كۆ دەولەتخوازي يا علمانى يا كەمال پاشايى كفش و عەيان بىت. تركان پر بزاڤ كرن كۆ، نەمازە د وئ دەرافا تەنگ دا، باوهرى يا كوردان ب خوە بئىنن. پەيمانا نەتەوئەيى ژى، ھەرچندە كۆ بەرژەنگىن سىياسەتا پاشترا دەولەتى كۆ ھەبوونا نەتەوئە يا كوردى ژى ماندەل دكر پېڤە دىاربوون، رادگەھاند كۆ تەفایا دەفەرېن كۆ ھەتا ۳۰ئ چرىا پېشىن يا سالا ۱۹۱۸ئ نەھاتبوون داگرىكرن گەرەك ببوونا ئاكنجىگەھىن پرانىيەكا ئۆسمانى يا بىسلمان كۆ د دىن و توخم دا يەكن.

كوردىن نەتەوئەپەرە ھەر ل پاش داوبوونا شەرى، ل دەرفەيى تركىي دەست ب داخوازرنا دەولەتىنى يا كوردان كر و ژبو بدەستفەئانىنا بەرژەوئەندى يىن دونالى جداتى يىن خوە تەفى ئەرمەنىان دانىن ئالى. ئەوان داخوازا خوە ل سەر ھىمى چاردە

(۱) H. M. S. Agamemnoan.

خالیڻ مهها كانوونا پاشين يا سالا ۱۹۱۸ئ يڻن سەرۆك ولسۆنى^(۱) ئافاكر كۆ رى ددا كيمانى يڻن ئيمپراتۆريه تا ئۆسمانى كۆ بى چ ئاستهنگان شيابان ودرارهكا خوهسهر بكن. هيمى دى يى داخوازا وان دو دانهزانين دى يڻن فهرهانسايى-بريتانيايى بوون كۆ پچهكى داويتر ههر ل وئ سالى هاتن راگههاندن، دهما هيژين فهرهانسايى ل سالا ۱۹۱۹ئ شوونا هيژين بریتانيايى ل سووريايى و سيليسيايى^(۲) گرت. مووسل ههر د بن باندورا بریتانيايى دا ما، لى توخيى نافبهرا سووريا يا فهرهانسايى و ئيراقا بریتانيايى ل سالا ۱۹۲۲ئ هات دانان و ب ئاوايهكى نه ل گور قاعيدهيان جزيرا ئاكنجيهگهها كوردان بارفهكر. پهيمانا ئاشتىي ئهوا كۆ ل سيفهرى^(۳) ژ ئالى يى دهولته سولتاني فه هات مؤركرن (ئووب سهر هندى را كۆ پرانى يا پارلهمەنتۆيا تركيى ژ نهتهوهپهوهران ژى بوو، ههر تهنى ژ ئالى يى ههقالبهندان فه پينياسين پى دهات كرن) ل بهر بوو كۆ كۆميسسيونهكى ژ ههقالبهندان چى بكت ژبو دارپهتنا بهرنامهيهكى ژبو خوهسهرهكا هيريى ل دهفهره پرانى كورد يا رۆژهلانا فراتى، باشورى ئهرمه‌نستانى و باكورى سووريايى و ميسوپوتاميايى. دهولته كۆنستانتينۆپۆلى سۆزدا كۆ بريارين كۆميسسيونى بجه بكت و ريى بدت كۆ دهولتهكا خوهسهره كوردى بهيت دامه‌زراندن ب وان مهرجان كۆ ههتا سالهكى پرانى يا كوردان وئ داخوازي بكن و كۆما نهتهوهپهوان وئ داخوازي ژبو وان ههژى ببينت.

لى هندك بهربينى يڻن دى ژى د پهيمانى دا ههبوون كۆ تركيى ههتا لوكا ميهننگههكا (=موستهعميرههكا) هيژين مهزن يڻن ئهرووپايى نزم دكر. ل ژير سەرۆكتى يا مستهفايى كهمالى نهتهوهپهروهريى ترك پهيمانا كۆ ژ ئالى يى دهولته تا كارتوونى يا ئۆسمانى فه هاتبوو مؤركرن نهپهژراند و ب فى ئاوايى شهريى تركان ژبو سهرخوهبوونى دهست پى بوو.

(۱) تۆماسى وودروو ولسۆن(Thomas Woodrow Wilson) (بوون: ۱۸۵۶ئ- مرن: ۱۹۲۴ئ): سەرۆك-كۆمارى ۲۸ئ يى وهلاتين ئيكبووى يڻن ئهريكايى بوو كۆ ژ سالا ۱۹۱۳ئ ههتا ۱۹۲۱ئ سەرۆكتى يا سهرا يا سپى كر.

(۲) سيليسيا (Cilicia): وهلاتهكى كهشاره ل باشورى رۆژهلانا تركيى كۆ بهر ب پهراقين دهريا يا سپى يا نافين دجت ل باشورى چيا يڻن توورس.

(۳) سيفهر (Sevres): بازارۆكهك ل باكورى فهرهانسايى كۆ دكهفت باشورى رۆژنافا يا پاريسى.

ترك بسهركهفتن و ههفالبهند نهچاركرن كو پهيمانهكا ناشتيي يا نوو مور بكن:
پهيمانا لوزانا سالا ۱۹۲۳ئ كو ههر بههسا كوردان زي نهكر^(۱).

رهنگه مستهفائي كهمالى ل وى چاخى هزر كر بت كو پيشاژويا تركاندنا نهتهوه
پين بندهست دي ب هييسانى ب پيشدا بچت. ناليهكي تهزي تهنگافي و بلهز د دوزا
كوردى دا پرسگريكا مووسلى بوو. پهيمانا لوزاني كيشه يا توخيبي تركيي و ئيراقى ز
بو دهمهكي پاشتر هشت بوو. نهف زي ئانگو: دي چ قاس ز كوردستانى داكهفت بن
دهستهلاتا كوردان. ل داويي كوما نهتهوهيان ويلايهتا مووسلى دا ئيراقى، لى ژبهه كو
تركيي دادوهرى يا كوما نهتهوهيان نهبهژراند، بابتهى مووسلى تهنى ل پاش لههفهاطنا
تركيي، بریتانیایی و ئيراقى ل ۵۰ مهها خيخهيا (=خزيرانا) سالا ۱۹۲۶ئ داوى بوو.

ترك ژبهه چهند نهگهران نه ژدل بوون كو ويلايهتى ز دهست بدن، ز وان نهگهران
قادين نهفتا مووسلى و گهفه يا بهلافبوونا سهرهلدانين نهتهوهپهروهه ز كوردين ئيراقى
بهه ب كوردين تركيي بوون. بریتانیاییان دخوهست دهولهتهكا كوردى ل ويلايهتى
دابمهزرينن كو جهى باوهريپيكرنى بت، لى نهو تهفگهه بى ورج بوو. كوردين ئيراقى چ
گهفه ل سهه تهناهى يا دهولهتا تركيي نهكرن: گهفه ز نالى كوردين نافا دهولهتا تركيي
ب خوه بوو.

(۱) لوزان: (Lausanne) بازارو كهك ل روزنافا يا سويسرايى پاينهختا كانتونا فاودى و ل پهرافا
گولا زنيقى.

كۆمارا ترك

ل ساللا ۱۹۲۴ئى تركىيى بوو كۆمارهك و ل ساللا داويتر خهليفه تىنى
هات هلانين. ئه و علمانيهت و نووخوازي يا كۆ پارتى يا
نهته ودهپهروهرا مستهفايى كهمالى ب هؤقيتى و درندهيى پيشقه دبر
بوو ئهگهرا هنداكرا پشتهفانى يا ههمى چينين جفاكا كوردى ^(۱) و
ل ساللا ۱۹۲۴ئى پارتى يا كۆمارى يا پيشكهفتنخواز ^(۲) هات دامه زراندىن
دا ركه بهرى يا ويى بكت. ئه و پارتى يا كۆ پرانى يا ئه ندامين ويى ژ
ئه ندامين پيشى يين پارتى يا تركين جوان و سهروكين دىنى يين
شوپپاريز (= موته حه ففز، كونسهر فاتيغ) بوون ژ ئالى يى كوردين
بهرنياس و كوميته يا خهليفه تىنى كۆ دلئالوزى فهگه راندىنا
سولتانى بهرى بوون، هات پشتهفانىكرن. شىخ عهبدلقادري پسى
شىخ عوبهيدللايى ئه ندامه كى ههري بلند بوو. وي د دهوله تا تركين
جوان دا ژى مه نسه بدارى كرىبوو.

(۱) نه تهنى كورد، لى ههمى گه لىن دى يين كۆمارا كهمالى يا تركىي ژ دهستهلاتا
تركان نه رازى بوون. ترك ب خوه ژى ژ وي رهوشى رازى نه بوون.

(۲) The progressive republican party.

ژبوؤ فې مهردمې كوردان ل سهرې سال ۱۹۲۵ئ ل بن رېبهري يا شيخ سعیدی تهريقه تا نه قشبهندی دهست ب سهرهلدانه كې كر^(۱) كو ل بهراهي سهركهفتي بوو (پرانی يا ستانين دياربه كر و خهريوتې فه دگرت)، لئ ل مهها نيساني ژبه ر بې پشتي شكهست و ههمي شيوازين بيړه حمانه يين ته په سهركرن و توله ستاندي ل دژي وان هاتن بكارنانين^(۲). فې جاري ژي ركه بهريني يا عهشيره تي، ودي تشته كي نه ده تي، ري نه دا ههمي كوردان كو ب ناوايه كي ته فانه پارداري يا سهرهلداني بكن^(۳).

دهسته كه كا نوو ژ روهنه زرين كورد ل سرگونې ب نافي خوښوونې، ل سال ۱۹۲۷ئ دامه زراندا دهوله تا كوردی راگه هاند كو پايته ختي وئ ل چپايي ناگري بوو. باوه شيني ته په سهركرني پهرنگ و په لين نه رازي بوونې ل جهم وان سهروكين كو پارداري يا شورشا شيخ سعیدی پيران ژي نه كريبو و ب سهرهندي را كو ب ناوايه كي بهرچاف شوپاريژي بوون، لئ د راستي دا، ژ دهوله تا نوو^(۴) ژي بته سيرتر بوون گه شتر كرن و نهو پهرنگ هه ر ب جاره كي بوون گوري و ناگر. سهروكي هه ري ب شيان يي فان هيژين له شكري كه فته نه فسه ره كي نارته شي نوسمانيان ئيحساني نووري پاشايي بوو. سهرهلدائي شيان كو ژ سينوري ئيراني درباز بين و ژ ته فريزي ژي ئاليكاريان

(۱) ژبو هه كه سه كي خوه يا به كو مهردما شيخ سعیدی پيران رزگاري يا گه لي كورد ژ سته ما كه ماليان بوويه، لي ههروه كي سهدايي كهدال ژي ديوت نه گه ر د پيقاژو يا كومكرنا شهركه ران دا و ژبو پرتوكرنا پشته فاني يا شورشي دناؤ خهلكي دا هندهك پروپاگنده بين ديني ژي كرين نهؤ تش وئ چهندي ئيسپات ناك كز مهردما وي فه گهراندا خهليفه يي-سولتاني يا عوسماني بوويه. هه وه كي چاوا مسته فايي كه مالي ب خوه ژي هه ر ب نافي ديني دهست ب كومكرنا خهلكي كر.

(۲) دهوله تا ترك دگرت كو بریتانيا ل پشت وي شورشي يه، بریتانيايي هه ر دكر كو نهؤ ئيك موهانه يه كه ژبو كومكرنا هيژين له شكري بين تركي ل سهر توخي بين ويلايه تا كيشه ل سهر يا مووسلي، و هه ر هنگي ژي سوقيهت ب هاريكاري يا شورشي تاوان بار دكر، سوقيه تي ژي دگرت كو نهو مروفين پاشقه روو نه كو دخوازن دژبه ري شورشا نوو يا تركي كو شورشا نووخوازه راوه ستن. ب فې ناوايي كورد بي پشت مابوون (كريس كوچيرا، ۱۰۳-۱۰۴).

(۳) هندهك ژ كه نكه نه بين دياربه كرى، ژ وان برينجيزاده سدي، سهروكي پارتی يا گه ل و سي كهس ژ نوينه رين ده فري ل جقاتا نهكارايي: برينجيزاده فهيزي بهگ، شالياري بهرتر يي نافخوه و موفتيزاده شهرف و زولفيزاده. مههد بهگ ژي ب هيژين ته ناهي يا تركي را پارداري يا ته په سهر كرنا كوردان كر.

(۴) نارمانج ژي دهوله تا خوښوونې يه.

وهرېگرن، و دهما ژ شايي ئيراني هات خووستن كو ئارتەشي ئيراني زي د فەدەرگرن سەرهلدايان دا هاريكاري يا ترکان بكت شايي بەرسفا ترکان نەدا^(۱).

ب ئاوايهكي ببناغه و ژ خوه، بریتانیایی هاتن تاوانبار کرن كو كوردان تپهن ددن، لی ل گۆره یی سالخندانین باوهرپیکریتر، ئەرمەنی ئالیکارین کوردان بوون^(۲).

ل سالا ۱۹۳۰ئ سەرهلدايان ژبو هلکرنا شۆرشەکا سەرانسەری ل بتلیسی، دیاربهگری، وانی و بوهتانی هەمی شیانین خوه بکار ئانین. ترکان ۴۵,۰۰۰ (چل و پینچ هزار) چهگدار كو ژ ئالی یی چهك و ئیمکانین دی فە گەلەك ژ یین کوردان پیشکەفتیتر بوون، ئانین ناف قادا شەری و ب سەر هندی را كو ئیحسانی نووری پاشایی ل جەم خەلکی مرۆفەکی پرحەزکری بوو و د واری فەرمانداریتی یا شۆرەشی دا زی پر خوەدی شیان و چەلەنگ زی بوو، لی فی جاری زی مینا هەرچار، شۆرەش ب ئاوايهکی پر بی رحمانە هات تیکشکاندن. ئیحسانی نووری پاشایی رهفيا ئیرانی و هەتا نەا زی ل ویدەری دژیت^(۳).

ل سالا ۱۹۲۷ئ زی، ژبەر بریارا ئانکارایی ژبو بندەستکرنا کوردان و ژبەر بریارا کوردان ژبو پاراستنا ریقەبەری یا عەشیرەتی و ئازادی یین خوه ل دەرسیمی، ل باکوری رۆژنافا یا کوردستانی، هەندەك ئالۆزی چی بوون. دانەزانین فەرمی و رەسمی یین ترکان تەنی قالا دژیتی یا خویندنا ئیجباری و سەرانسەری کر و گوٹ زی كو یاخیبوون نزیکە كو داوی ببت. لی د راستیی دا، شەری هەتا سالا ۱۹۲۹ئ دووم کر و ئستانا (= ویلايهتا)

(۱) ل دەستپیکي شايي ئيراني نەدخووست كو ريی ل بەرانبەر سەرهلدايي یین ناگریی بگرت، لی ل داوی ئەو زی تەفی ترکان و سوڤیەتی ل هەف هاتن و ری ژبو ئارتەشي ترکان فەکر كو ژ سینۆری ئیرانی (ل پشتا كو کوردان دودلی لی نەدکر) ئیریشان بکن سەر کوردان و ب فی ناوایی شۆرەش تیک چوو.

(۲) ئەرمەنی یین نەتەوہ پەرور ل وی دەمی ژ کوردان بی دەرافتر بوون و ژ ئالی یی بۆلشەفیکان فە دەهاتن تەپەسەرکرن. وان دی چاوا ئاریکاری یا کوردان کربا؟ کی دی ئاریکاری یا وان کربا؟!

(۳) ل گۆرهیی نفیسینا کریس کۆچیاری، ل نیفی یا نیسانا ۱۹۷۶ئ، ل تەهرانی چووہ رەحمەتی. گیانی وی شاد بت.

تونجەلى كۆ دەرسىم ل وئىدەرى يە، ھەتا سالا ۱۹۴۶ئى د بىن ھوكم و دەستھلاتا لەشكرى دا ما^(۱). دەرسىم شۆرەشا چەكدارانە يا ھەرى داوين بوو ل كوردستانا تركىي^(۲).

سىياسەتا ترکان پىشتى سەرکەفتىن ب سەر كوردان دا ئەو بوو كۆ ئاغايىن وان ژ كوردستانى دوور بئىخت، مالباتىن جۆتكاران فەگوھىزىت و مېرىن جوان نەچارى خزمەتا لەشكرى بكت. ب رى يا چىكرنا بىنكە يىن لەشكرى و چىكرنا رىيان و رى يىن ئاسن، دەولەتا ئانكارايى كارەبوو كۆ باندۇرا سىياسى يا دۆزەنا كەفن بەرفىنت. چەند پاشمايەكىن كەفن ھىشتا مانە، لى ل پاش شەرى جىھانى يى دويى دۆزەنا ئاغا و شىخان ب تىقافى بەر ب نەمان چوو بوو. پىشتى مرنا ئاتاتركى ل سالا ۱۹۲۸ئى و ژبەر ھەبوونا ئەمەرىكايىان ل پاش شەرى جىھانى، ھەوايى سىياسى ھىندەك ھيور بوو. ل سالا ۱۹۴۷ئى، سەرۆك-شاليارى (=سەرۆك وەزىرى) كۆ ب خوە ژ پارتى يا كۆمارى يا كەماليان بوو ژ بەر وەلاتپەرورەرى و وەفادارى يا كوردان د خزمەتا لەشكرى دا پەسنا وان دا. سالا پاشتر، دەولەتى رى دا كۆ فېركرنىن ئىسلامى ل خويندنگەھان ھەبن. د ھەلبىزرتىن سالا ۱۹۵۰ئى دا پارتى يا گەلسەرىخواز (=دەمۆكراتا)^(۳) كۆ ل سالا ۱۹۴۶ئى ھاتبوو دامەزراندن گەھشت دەستھلاتى و ھەتا سالا ۱۹۶۰ئى ل سەر دەستھلاتى ما. سىياسەتىن فى پارتىيى ھىشتا پرتەر بەر ب كىمكرنا گفاشا نووخوازيى ل سەر ژيانا گوندى و ئۆلدار و پاشمايىن رەفەند و كۆچەران دچوو. وئ دەولەتى ب سىنگەكى فرەھ كارفەدانىن توند يىن دىنى يىن ل بەرانبەر بىدىنى يا سالىن بھورى پەژراندن.

شىخىن تەرىقەتىن دەرويشى جارەكا دى پەيدا بوون و دەستھلاتا سىياسى ھىدى ھىدى فەگەريا دەستى وان و بەرنىاسىن گوندان.

ل چاخى دەستھلاتدارى يا كەماليان دا، كارمەندىن ھەرىمى يىن دەولەتى رىز و روومەتەكا وەھا ل جەم خەلكى نەبوو. رىز و روومەت د راستى دا ژبو وان كەسان بوو يىن كۆ دراڧى وان يى زەحف ھەبوو، ژى يى وان مەزن بوو، خوەدى بنگەھەكى سنجى و دىنى بوون. پارتى يا گەلسەرىخواز ژى ھەتا توخىبەكى ھىندەك ژ وان كەسان پاردارى

(۱) مرۆف نزانى كا ئەف سالا ۱۹۴۶ئى ژ كىدەرى ھاتى يە. ھەتا نھا ژى كوردستان ھەر دىن دەستھلاتا لەشكرى دا يە.

(۲) دىسا بىر بىنن كۆ ئەف كىتب ل سالا ۱۹۶۴ئى ھاتى يە چاپكرن.

(۳) The Democratic Party.

ژيانا تەفانە كرن و ب فې ئاوايى دلى خەلكەكى كرى. لى ئەو ژى فاسد بوو و ھەمى رەنگىن بەرھەلستكارى و رەخنەيىن تەفانە تەپەسەر كرن. ل رۇژا ۲۷، ھەيڤا گولانى يا سالا ۱۹۶۰، لەشكرى، مينا پارىزفانا شۆرەشا كەماليان، رۇژما سەرۇككۆمار جەلالى بايار و سەرۇكشاليار عەدنانى مەندەرەس وەرگەراند. ب نافي گەلسەريخوازي و ل كاودانەكا نەخوهرسكى دا، لەشكرى رۇژمەك ھەرفاند كۆ پشەتەفانيەكا بەربەلاڤ دناڤ خەلكى دا ھەبوو.

ھەر ھېسانى و تەناھيەكا ژيانى كۆ دەولەتا پارتى يا گەلسەريخواز ژ كوردان را ئەولە كرىبوو، تەنى پاژەك ژ باروودۇخى گشتى بوو، نیشان و بەرژەنگىن چ خەمخۆريەكا دەولەتى ژبو بزاڤين نەتەوئەپەرورەين وان نەبوو. ئەو بزاڤى ل بەرجاڤى دەولەتى ھندا نەبوون. ل مەھا كانوونا پاشين يا سالا ۱۹۶۱، چل و نەھ روھنەزرىن كورد ھاتن دادكرن و ب ھایدانەكى ھاتن بەردان. ئەو ژبو جارا دويى ھاتن گرتن و ل مەھا گولانى دادكرنەكا نوو ل ئانكارايى دەست پى بوو. "راستى يىن كوردستانى"^(۱) زمانحالى جفاقا نافنەتەوئەيى يا كوردستانى^(۲) ل دەستپىكا سالا ۱۹۶۲، سالخدا كۆ ۲۶ كەس ژ وان ب كوشتنى ھاتن ھوكمكرن.

ل بەھارا سالا ۱۹۶۱ ھەشت كەس ژ سەرۇكىن دەرەبەگىن كۆ ل سرگۆنى ل بورساىي دژيان ھاتن گرتن و ب كەفنەپەرىسى و پرۇپاگەندەيىن كۆمىونىستى و داخوازا كوردستانەكا سەربخوھ ھاتن تاوانباركرن. ل نيسانا وى سالى جەنەرال گۆرسەلى سەرۇكى جونتيا يا لەشكرى يا كۆ ل شوونا رۇژما پارتى يا گەلسەريخواز روونشت بوو، پەسنا چاپوونەفە يا كتيبەكى دا كۆ ژ ئالى يى شەريڤى فرات ھاتبوو نڤيسين و ئيديعا دكر كۆ كورد ژ نڤشى تركانن. جەنەرالى دازانين كۆ چ نەتەوئەپەكا خوھدى كەسھى يا خوھ ب نافي كورد نينە و كورد نە تەنى ھەڤنشتيمانين تركانن، لى برا يىن نەژادى يىن وانن ژى.

ئەو پېڤەچوو و گۆت كۆ دەڤەرپن رۇژھەلاتا تركيى دەرگەھ و شوورەيا تركيى نە و ژدەستچوونا وان دەڤەران دى پاراستنا ئەولەيى يا تركان ل بەشپن نافي و رۇژھەلاتا ئەنادۆلى پر زەحمەت بكت. ل ھەشتى مەھا گولانى، رۇژا كۆ ۴۹ روھنەزرىن كورد ژبو

(۱) Kurdistan Facts.

(۲) The international Society Kudistan

جارا دويى دھاتن دادكرن، ل ميڊيڤينى، دهيكري، سيقهركى، دياربهكرى، بتليسى و وانى خوهنيشادان چى بوون. ل گۆره يى بهلافنامهيا "راستى يىن كوردستانى" كوردىن خوهنيشادهر هندهك نيشان هلكرت بوون كۆ ل سهر وان هاتبوو نفيسين: "ئهم نه تركن، ئهم كوردن، بمرت گۆرسهل، مهندهرس، ئينونؤ- ههمى ديكتاتور، دهولهتا ترك گهرهكه پى نياسينى ب مافين نهتهوهيى بكت."

ژ لهشكرى ژى هات خوهستن كۆ ئاليكارى يا پۆليسان بكت و تهقه ل خوهنيشادهران هات كرن. "راستى يىن كوردستانى" سالخ دا كۆ ل ميڊيڤينى ۱۲۱ كەس هاتن كوشتن و ۲۵۴ كەس ژى بريندار بوون. ل سيزدههئ مهها گولانى جهنهرا ل گۆرسهلى دازانين كۆ تهنى ۱۴۰ كەس هاتن گرتن. ئانكارايى بريار دا كۆ رييى ل بهرانبهرى هندهك بزاقين نهتهوهپهروهري يىن كوردى ب ئاوايهكى فهرمى و رهسمى فهبكت ههتا باروودوخ ژ دهستان دهرنهچت و نهپهقت. ل سالا ۱۹۶۳ئ، دو رۆژژنامه يىن دو زمانى يىن كوردى- تركى دهركهفتن. لى ل داوى يا سالى ههر دو هاتن تهپهسهركرن. ههر د وئ دهمى دا، دهستهكهكا ۱۳ كەسى يا خويندنكاران ژبهرا تاوانا پيلانگيرانيى ب بيانان را هاتن گرتن. دو ژ وان كوردىن ئيراقى بوون و ريزايا فى تشتى ئهو بوو كۆ سهرهلدانيى كوردان ل ئيراقى باندؤرا خوه دناف كوردىن تركيى ژى دا ههيه.

ل ۱۷ئ كانوونا پيشين دادستينى لهشكرى^(۱) ل ئانكارايى داخوازا سزايى مرنى ژبو ۲۳ كوردىن تاوانبار ب لهباتا ژبو پيكتانينا دهولهتهكا كوردى ل تركيى و هنارتنا چهكى ژبو سهرهلدانيى كوردىن ئيراقى كر. د ئاخفتنا خوه دا ل دادگههئ، دادستينى گۆت كۆ ئهو كهسيى كۆ ژ وان را كورد دهيت گوتن ب نقش تركن. و هزارا دامهزراندنا دهولهتهكا كوردى ل تركيى كاري كۆميونيزما نافنهتهوهيى به. ئهف بهرتاوان و ئهوين دى يىن كۆ بهرى هنگى ل سالا ۱۹۶۱ئ هات بوون تاوانباركرن ل نيسانا سالا ۱۹۶۴ئ بيگونهه هاتن نياسين.

خزانى و ههزارى يا مهزنا كوردستانا تركيى دچت كۆ ههمى كۆمارا تركيى تهفدا لهواز بكت^(۲). ل زهستانا ۱۹۶۲-۱۹۶۳ئ، نيى قاتى و نان-شرينيهك كهفت دهفهريى كۆ جۆتكار نهچاركرن تۇقى دهخلى خوه بخوهرن و تهرشى يىن خوه فهكوژن. ئهو دهفهري

(۱) دادهستينى لهشكرى Military Prosecutor.

(۲) ههروهكى مه دپيشدا ژى گۆت باكورى كوردستانى نه خزانه، لى ئهو دهيت تالانكرن.

هېشتا ژ ئالى يى ئىمکانين دەستپېکانى يېن ھاتنووچوونى خزانە، و چېکرنا رېيەکا سەرەكى و رېيەکا ئاسن تەنى ئەو دو پرۆژە يېن پېشکەفتى يېن دەفەرئ نہ کو هېشتا داوى ژى نہبوونە. ئەو رى ژ جزيرى ل سەر رووبارى دجلەيى دەست پى دکت و پىشتى ۴۵۰ ميلان دگەھت زميائى ل ئيرائى و ل ويدهرى دچت سەر رى يا تەفرىز-تەھرائى. برياړه کو ل سالا ۱۹۶۴ئ، ئەو رى ژ بو ھاتنووچوونى بھيت فەکرن. رى يا ئاسن ژى پارەك ژ پرۆژە يا سەنتويى^(۱) ژبو بھەفراگریدانا ترکيى، ئيرائى و پاڪستانى يە. ئەو ھيل دى ژ موشى ل ترکيى دەست پى بکت و ژ کوردستانى دەرياز ببت ھەتا بگەھت شەرەفخانەيى ل ئيرائى.

ئەو رى ۱۵ ميلين پرەکا (كوپرييەکا) ئاسن ژى کو ب سەر گولا وانى را دەرياز دبت فەدگرت و گەرەكە ل سالا ۱۹۶۵ئ دەست ب کارى خوہ بکت و دى ژبو جارا ئيکى وەغەرکرن بى راوہستيانا ب شەمەندەفرى ژ لەندەنى بەر ب تەھرائى مومکن بکت.

(۱) سەنتو (Cento) بھيەرە فەرۆزا ھژمارە ۳ ژبو پشکا ۹ئ.

ئىراق دىناقبەرا ھەردە شەران دا

ژ چەند مەھەكان بەرى ئاگر بەسا تەفى ترکان، برىتانىيىيان
پىقەنى ب سەرۆك عەشیرەتین كوردان را دكر. دەما شەر داووبو،
برىتانىيىيان ل سەرانسەرى وىلايەتا مووسلى و ل ھندەك دەقەرین
رۇژئاقتر ل كوردستانى چەند ئەفسەرین سىياسى دانان.

ئىك ژ وان كاربدەستان س. ج. ئىدمۇندز بوو كۆ پاشى نقىسى:
سىاسەتا برىتانىيىيان ئەو بوو كۆ چەند ئستانەكین (=)
وىلايەتەكین) كوردى يىن نىق خوەسەر دابمەزىنن كۆ كارەبن ب
وان رىقەبەريان را كۆ ل بەر بوون پاشتر ل دەشتى بەین دامەزاندن
بەین گریدان، و ب فى ئاوايى، برىتانىيىيان خوە ژ ئاسىبوونا د
چىايان را ژى دپاراست.

د چاڭگىرانا خوە دا ژبو فەدیتنا كەسەكى كۆ سەرۆكاتى يا
دەولەتەكا كوردى بكت، برىتانىيىيان ل سەر شىخ مەحمودى
بەرزنجى سەكنىن. ئەو سەرۆكى مالباتا سەيىدىن مەزنىن ھەرىمى

بوو و باندۆرهكا مهزن دناف خهلكهكى بۆش دا ههبوو، لى نه هندی كو ۆى دخوست بریتانیایی ژى باوهر بكن^(۱).

دهستهلاتاوى د كوكا خوه دا تهنى ل توخيى ستانا سلیمانیى و پارا ههفسى ژ كهركووكى بوو. لى دیسا ژى راسپىرى بلند یى بریتانیایی ل بهغداى لهقهبا حوكمدارى داى و دهست ب چىكرنا هیزهكا چهكدارىن كورد كر. دهولهتهكا كوردى هاته پى، لى شیخ مهحمود پر ژ حوكمدارهكى میناکی و ئیدهنال دوور بوو. پشتی شهرى، ۆى باژارى سلیمانیى ب پىكئانینا دهستهكهكا چهكدار ساویراند بوو (ترساند بوو)^(۲).

ئهوى ژ كوردین كو خويندهوار بوون و علمى نوو خویندبوو ههز نهذكر و ژ وان ب شك و گومان بوو. لى هژمارهكا مهزن ژ خهلكى خوهروو و ساده ب چافى سهروكهكى ریز و روممهتا ۆى دگرت و پشتهفانیهكا مهزن ژ ئالى یى خزم و كهسین ۆى و ههفالبهندیى ۆى یین عهشیرهتى یین سهرهشك دا ل ۆى دهات كرن.

ل نیسانا ۱۹۱۹ى، بریتانیاییان خوهست كو دهستهلاتا شیخ مهحمودى پچهكى كیمتر بكن. بهرسقا ۆى ژبو ۆى بزافا بریتانیاییان سهرهلدانهك بوو. ل ۲۳ى ههپشا گولانى هیزین مهحمودى ئیریش كر سهه سلیمانیى و گهلهك زوو چهكدارىن نیف هین بووی یین كو ل بن فرمانا برابى ۆى كولونیل شیخ قادری بوون بهلافكرن. پاشرا دهست ب سهه تهف درافین دهولهتى دا گرت، هههه بریتانیایی یین كو ل ویدهرى بوون ئیخستن گرتیگهه ۆى و ئالایى خوه، كو ههیفكهكا سوړ ل سهه بیافهكا كهسك بوو، ل سهه دیوانا سیاسى یا بریتانیایی هلدا. هیزهكا بچووكا كو ژبو چارهسهركرنا كیشهیى ژ كهركووكى

(۱) د فى دهههقى دا گهنگهشه پر ههنه. گهلهك لیقهكولین دیرۆكا كوردان باوهرى یا وان دژبهرى فى ئىكى یه و دیژن كو شیخ مهحمود ل تهفا یا دهههرى مرۆفهكى ههز كرى بوویه و بریتانیایی ژ بهر فى نهچار بوونه كو ب ۆى را بن. لى نهز باوهرم كو تهنى جوگرافیا یا جهی ۆى سهدهما هلیژارتنا ۆى بوویه. ژبهه كو دهستهلاتا ۆى تهنى ل توخيى دهههرا سلیمانیى بوویه و ل ههفلیری و مووسلى تهنى وهكى شیخهك ژ شیخین كوردستانى بووه و نهو نافووانگى كو ژبو ۆى چى بوو ژى ل پاش دژبى یا بریتانیاییان ژ ۆى را چى بوو. سلیمانیى ل كهركووكى نیرىك بوو و بریتانیاییان دپشدا دخوهست كو دهههرىن ههفسى یین كهركووكى ژ خوه را نهوله و مسوگهر بكن، ههتا ل داویى بكارن دۆزا خوه تهفى تركان بهرب پیش بن. ژبو فى ئىكى ژى شیخ مهحمود بزارهكى باش بوو.

(۲) نهف ساویراندن هیشتا ل دهما دهستهلاتدارى یا تركان دا بوو.

هاتبوو هنارتن ب توندی فه هات تیکشکاندن^(۱). ل ئیرانی ژی عه شیرهتان ب نافئ دهولتا کوردی سه ری خوه هلدا. بریتانیاییان نهو شو رهش ب شهش ههفتیان ته په سه ر کر.

شیخ مه محمود هات دیلکرن و ژبو هندستانی هات دوورئییختن و سه رهلدان هه رفیا. هه ر د وئ ده می دا، دهولتا ئیراقئ ل بن چا فدی ری یا بریتانیاییان ل به غدا یئ شکلی خوه دستاند. لئ ترک ژبو فه گه راندنا ویلایهتا مووسلئ دخه بتین و ژ نافئ خه لیفه و ژ گه فا ئیریشا له شکری هه ر دوان به هره وه رگرت دا پشته فانی یا کوردان ب ئالی یئ خوه دا رابکیشن. ژبو په ژراندنا وه رگرتنا تانجئ پاشاتی و هیمدانینا پاشاتیهکا نوو ژ ئالی یئ میر فه یسه لی فه، ل سالا ۱۹۲۰ئ راپرسی نه کا گشتی ل ئیراقئ هات کرن. کوردین سلیمان یئ به شداری یا وئ راپرسی نی نه کر، لئ ل ئستانا که رکوکئ دژبه ری میر فه یسه لی دهنگ هاتن دان. بریتانیاییان ب نهوله یی خوه ل کوردستانی جیگر نه کر و باندو را وان ل به رانبه ر به رخواه دانا عه شیرهتان کو رۆ ب رۆ زیده تر ژی دبوو ته نی ب ئاریکاری یا چه ند نه فسه ره کین سیاسی ب ریقه دچوو. ل به غدا یئ ژی نه ته وه په ره ری نه ره ب ل دژی هندئ بوون کو مه نسه بی ن بلندی حوکمه تی ژ کوردان را به ی ن دان. بریتانیایی ب خوه ژی ل ئیراقئ په رچه بوو بوون: نه وی ن ل کوردستانی بوون ئالیگری ن پاردار ی یا کوردان د مه نسه بی ن بلند دا بوون. لئ، نه وی ن ل به غدا یئ ب چافئ گو مانئ فه ل کوردان دنه ی رین.

ترکان هه ما زوو، چه کداری ن خوه شان دن دا ب هه بوونه کا له شکری ته سی ری ل کوردان بکن. ده ما هاریکاری نه فسه ره کئ سیاسی د شه ره کئ عه شیره تی دا هات کوشتن، هه بوونا بریتانیاییان هیشتا پر تر ژی که ت خه ته ری.

بریتانیایی د ده رافه کا دژوار و نه زه لال دا بوون. وان ب نه شکرای دخواه ست کو ویلایهتا مووسلئ ب به غدا یئ فه به ی ت گری دان. لئ، دهولتا پاشاتی یا بلند یا بریتانیایی ل سه ر خوه په ژراندبوو کو ب کی می فه نه وقاس ده ستها لتداریه کا خوه سه ر ژ کوردان را به ی ت دان کو زور ده ستی یا راستووراست یا نه ره بان ل به غدا یئ ل سه ر وان نه مینت. بریتانیایی هیشتا هی قیدار بوون کو ده ستها لتداریه کا نه راستووراست یا

(۱) ئیدموندز دنقیست: هنده ک سوار و هی زین خوه جهی یین ئیراقی، ترومبیلین مه تالکری و لووری یین فورد کو ره شاشین لو ییس ل سه ر هات بوون دانان به ر ب سلیمان یئ چوون و زیانی ن بریتانیاییان ژی چار ترومبیلین مه تالکری و ۱۹ لووری بوون. لهوما ده ی ت فامین (=فامکرن) کو نهو هیز نه هیزه کا نهو قاس بچووک ژی بوویه. (ئیدموندز، بپ ۳۱).

كوردی ل بن حوكمی ریبهرهکی كورد یی كۆ بكارت خوه ژ گهفه و دلخوهشكرنیی ترکان بپاریزت و دلئ خهلكهکی ژی بدهستقهبنیت دابمهزیرین. دهستی ترکان د ههمی دهفهرین عهشیرهتی دا بهلاف دبوو و سهرهلدانهکا ههمهوهندان و جهباریان ل سالا ۱۹۲۲ئ ژی چی بوو. بریتانیاییان شیخ مهحموود فهگهراند دا دژیی یا داخوازا ترکان ژبو سهرهلدانهکا نهتهوهیی ل كوردستانی بكت. ئیدمۆندزی نفیسی: ئنگلیز ژ دهرکرنا ترکان ب شیان و هیزا خوه بی هیفی بوو بوون و شیخ مهحموود ژبو پهیت و موکمرنا ههستا نهتهوهیی یا كوردی، كۆ دهرمانئ دهرکرنا ترکان بوو، فهگهراند^(۱).

ب سهر سۆزین خوه یین بهری فهگهریانی را، شیخ مهحموود خهبتی كۆ دهستهلاتا خوه ژ ئستانا سلیمانیی بهرفرهتر بكت. سی ههفتیان ل پاش پیشوازی یا گهرم و گور و سهرشیتانه یا كۆ هات کرن، ریبهرئ كوردستانا خوهسهه فهرمانهك ل سلیمانیی، پایتهختئ كوردستانی، دهرکر و تیدا جفاتا شالیاریی (= وهزیرین) كوردستانی راگههاند. ل چریا پاشین، شیخ مهحموودی ژ خوه را گۆت: شاه (مهلك).

مالباتین مهزنین كوردان ل ئستانین كهركوك و مووسلی، چ ب ری یا پشتی و خوینی بت، چ ژی ب ری یا ئاسیمیلاسیونی، کیینی یا خوه دگهل کیینی یا چینا دهستهلاتارا ترك ئا پیشین کر بوو ئیک. لهوما، نه دخوهست كۆ ئیدی ریبهرهکی كورد ل سهر سهری خوه ببینن، ههر وهکی چاوا نه دخوهست كۆ دهستهلاتا فهیسهلی ئه ره ب ببینن. پرانی یا سهروکین كورد ل ویلایهتا مووسلی نه دخوهست كۆ چ بزافهکی ژبو پشتهفانیکرنا دهولهتا كوردی یا مهحموودی بکن: لی هژمارهك ژ كوردین كۆ د چاخئ ئوسمانیان دا نهفسهریی لهشکری بوون هاتن سلیمانیی و خزمهتا وی کر. وان چینهکا خویندایان چیکر كۆ گهلهك زوو شیخ مهحموود ژ وان را بیانی دهرکهفت. ل شوونا كۆ

(۱) ههر دیسا ئیدمۆندز خوهیا دکت كۆ بریتانیاییان نهخوهستی یه ب ئاوایهکی راستوراست خوه تیکهلی شهری ترکان ل كوردستانی بکن. ژ بهر فی، وان خوهستی یه كۆ كوردستان ب دهستی كوردان ب خوه ل بهرانبهری ترکان بهرخوهدانی بكت. لهوما چهند بزارین وان ههبوونه و وان تهنی شیخ مهحموود نهبوویه. ئیک ژ پاشایی یین مالباتا بابان بهر ب بهغدا دهیت خویندن، لی ئه ب كوردی ژی نرانت بناخفت و پرتو ژ کارین سیاسهتا رۆژی ب دیرۆکا مالباتا خوه فه مژووله (ئیدمۆندز، ۱۲۴). ماژور نوئیل، ئیدمۆندز و دابس دخوازان كۆ دهستهلاتی بدن دهستی سهید تهی، لی ل وی دهمی ئه و ل ئیرانی یه. ژفانا كۆ ژبو ههقدیتی هاتوو دانین ژ نالی یی سهید تهی فه بهتالقه دبت و ژ بهر دهرافتهنگی یا سمکوی، سهید تهی وهعهده یا دبتنا ئیدمۆندزی پاش دئیخت. لی بریتانیایی ژ وی بلهزترن كۆ خوه ب ژفانا سهید تهی بهیلن (ئیدمۆندز ۱۸۰ و ۲۵۲).

ژ وان زەلامىن كىرھاتى بەھرە و مفايى بېيىت، شىخى ب باشتر زانى كۆ شىخىن كىم-
خويندەوارى ل سەر كاران دابمەزىنىت. جەمال بەگ، ئىك ژ كەفتەنەفسەران، ژبەر
رەخنە يىن كۆ ل مەحموودى دگرتن هات كوشتن.

هەتا داوى يا ھەيڤا چريا پېشىن، دو كوردېن ديار ل قادا ئىراقى خوهيا بوون. ئىك
ژ وان ئسماعيل ئاغا بوو، كۆ ب سمكۆيى دەھات نياسين و ئاغايى عەشیرەتا شكاك ل
ئىرانى بوو. سمكۆ ژبەر لەشكرى ئىرانى و تركيى ژ وارنى خوه هات بوو وئیدەرى و
دخووست كۆ بھيت فەحەواندن. وى ژبو دەرکنا ترکان ژ ويلايەتا مووسلى شيانين
خوه پېشبهرى بریتاناييان كرن. سەيید تها ژى ب وى را هات بوو، ئەو برازايى
عەبدلقادرى بوو و جھى خوه ل جەم كوردان ھەبوو. وى مژارەك پېشبهرى
بریتاناييان كر كۆ تىدا دخووست ل پشتى پاردارى يا خوه د تەفگەرا دەرکنا ترکان دا
ببت دەستھلاتدارى دەفەرا رەواندزى. بریتانايى خەبتين كۆ مەحموودى، تھايى و
سمكۆيى ل ھەف بئين، لى رەكەبەرى يا دناقبەرا ھەرسى سەرۆكان دا ژ فيانا وان ژبو
دژيتى يا دوژمنى ھەفپشك بھيتر بوو.^(۱)

دوژمن ژى ترك بوون كۆ پەيماننا سىقەرى بەتالفەكر بوو و ژبو ويلايەتا مووسلى
خەتەرەكا سەرگافى بوون.

بریتاناييان ھىشتا دخووست كۆ دەولەتەكا كوردى پىك بئين، لى سەرۆكين
كوردان كارنەبوون كۆ لەھف بەھتابان. ترکان تىكەلى ب شىخ مەحموودى را چىكرن، و ب
سەرھندى را كۆ ترکان سۆزا چ ئەولەكارىەكى ژ بو پاشەرۆزا كوردستانى نەدا بوو، شىخ
مەحموودى خەبات كر كۆ ھەستين دژى بریتانايى ل كەرکوكى گەرمت بكت. ل
رەشەمەھا سالا ۱۹۲۳ئى بریتاناييان خووست كۆ مەحموود بچت بەغدايى. وى ئەو
داخواز پشگوهفە ھافيت و بومبەبارانكرنا ھيژين ئەسمانى يىن پاشاتى يا بریتانايى
ب دوو را چى بوو. ل ۴ئ ھەيڤا ئادارى مەحموودى خوه ل چپايى فەگرت و درافى
دەولەتى ژى تەفى خوه بر. ل وى جھى ئاسى، وى دەست ب كۆمكرنا باجى كر و جیھادا

(۱) راستە كۆ شىخ مەحموودى ۹ گوللە تۆپ ژى ژبو بچىرئانينا سمكۆى تەقاندن. لى خوهيا يە كۆ
شىخى مينا مەلىكەكى سەردەرى يا سەرۆك عەشیرەتەكى كرى يە. مرۆڤ تى دەر دئىنت كۆ ل
پاش وى بچىرئانينا گەرم ژ ئالى يى شىخى فە، ئەو و سمكۆ ل ھەف نەھاتنە، ھەروەكى چاوا شىخ
و جەمال بەگ ل ھەف نەھاتن. سەيید تها ژى ھەروھا بوو. نەمازە ماژۆر نۆئىلى دخووست كۆ
ئەف ئىكەتى چى ببت. دفن-بلندى يا مەلىكى ئەو خەون ھەتا ھەتا خەون ھىلانفە.

دژی بریتانیاییان راگه‌هاند. هەر د وئ دەمی دا، ترکان ئاریکاری یا ئیرانی ب دەستفەئینا بوو و دخوەست کۆ لەشکرئ خوه ژ توخیبئ ئیرانی دهرباز بکن دا ئیریشا سەر کەرکووکی بکن^(۱).

بریتانیاییان دو ستوونین لەشکرئ ژبو شکاندنا ترکان و هەفالەبەندین کوردین وان شاندى و دیسا بزاف کر کۆ دەستهلاتا ویلايه‌تا مووسلی ب زۆرا چهکی فه‌گه‌رینن. شیخ مەحموود فه‌ده‌ر بوو بوو. لی جهی خوه یئ ناسی ل چیاپی به‌رنه‌دا بوو و هیشتا به‌رنه‌مر نه‌بوو بوو. ده‌ما ستوونا لەشکرئ بریتانیایی خوه فه‌گیشا، شیخ مەحموود جاره‌کا دی فه‌گه‌ریا سلیمانیی. ژبه‌ر ده‌ست‌تیوه‌ردانین شیخی د کارووبارین پاره‌ک ژ وان ده‌فهران کۆ ئیدی سەر ب ئستانا کەرکووکی فه‌ بوون و ل به‌هاری نوینەر و نمینه‌نده یین خوه (ژ وان قادری برای شیخی زی) شاندىبوون جقاتا هیمقانوونی (ده‌ستووری) یا به‌غدایی، ب ده‌مه‌کی کورت بریار هات دان کۆ گه‌ره‌که دیسا بازاری سلیمانیی داکه‌فت بن ده‌ستهلاتا به‌غدایی. ئیجار هیزه‌کا هه‌فیشک کۆ چه‌ند یه‌کانین ئارته‌شی ئیراقی زی تیدا بوون ئەو کار بجه کر (تیرمه‌ها ۱۹۲۴ئ). ب فی بریاری، له‌باتا دامه‌زراندنا ریقه‌به‌ریه‌کا خوه‌سەرا کوردی ب ئیکجاری هات پشتگوه‌فه‌هافین و ل شوونا وئ سیاسیه‌تا هه‌فگیریدانا وئ ب ده‌وله‌تا ئیراقی را هات بجه‌کرن.

روونشتن و جفینین جقاتا هیمقانوونی ل به‌غدایی ژبه‌ر نه‌ته‌وه‌په‌روه‌ری یا نه‌ره‌بی و نه‌رازیبوونا کوردی تووشی ئالۆزی و ئاریشه‌یان بوون. لی ل ده‌ما ده‌نگدانا ژبو په‌یمانا ئیراقی-ئنگلیزی یا کۆ ری ژبو چیبوونا ده‌وله‌تا خوه‌سەرا ئیراقی خوه‌ش دکر، هه‌فده‌ که‌س ژ نوینه‌رین کورد، ئانگۆ پرتەر ژ نیفی یا ده‌نگین پرانی یا نه‌رینی یا ۳۷ ده‌نگی ژ کۆما ۶۹ ده‌نگان، ئەو په‌یمان ئه‌ری کر و ب فی ئاواپی ئەو په‌یمان هات په‌رژاندن، ئەو زی ته‌نی ل پاش زیده‌کرنا پاشکۆیه‌کی کۆ خوه‌یا دکر ئەگه‌ر ده‌وله‌تا بریتانیایی هه‌می ویلايه‌تا مووسلی ژبو ئیراقی ئەوله‌ نه‌کت په‌یمان دی به‌تالفه‌ببت. ترک ل سەر خه‌باتا خوه ژبو بده‌ستفه‌نانینا ویلايه‌تا مووسلی به‌رده‌وام بوون و هه‌تا دو سالان، جارنا ب تیه‌ندان و جارنا زی ب دیپلۆماسیه‌تی ئەو پیکۆل دکر. پاره‌ک ژ وئ ته‌فگه‌ری ژبو بده‌ستفه‌نانینا پشته‌فانی یا وئ کۆمیسوونی بوو یا کو ژ نالی یئ کۆما نه‌ته‌وه‌یان (= عوسبه‌ت-ئول-ئۆمه‌م) فه‌ ژبو لیکۆلینا ل سەر ئیدیعا یین هه‌فدژ یین ئنگلیزی-ئیراقی و ترکی هات بوو شاندى. کۆمیسوون گه‌هشت وئ ئاکامی کۆ ئاکنجی

(۱) چ که‌سی دی نه‌ژ ئیک نه‌گۆتی یه. ئەم نزانین نفیسفانی نه‌ژ پیرانین ل کیده‌ری نانی یه.

یپن ویلایهتا مووسلی ناخوازن فهبگهرن بن دهستهلاتا ترکان. لی تشتهکی ئه جیبه کۆ شیخ مهحمودی ژبو دانه نیاسینا خوه و ئیدیعیا یا خوه ل جهم وی دامه زراییی یا نافته تهوهیی یا کۆ گریدایی ب پاشهروژا پارهکا مهزن ژ کوردستانی فه بوو چ بزاف نهکرن^(۱).

ل شوونا وی، ئهوی ههتا سالا ۱۹۲۷ی، دهما کۆ خوه دایه دهستی دهولهتا ئیراقی، ههر جارجار ئیریش دکرن. ل سالا ۱۹۲۰ی پهیمانها نوو یا ئنگلیزی-ئیراقی هات مؤرکرن کۆ ل گۆره یی وی گهرهک بوو سه رهپهرشتی یا بریتانیایی ل سالا ۱۹۲۳ی داوی ببوو. کوردین نه ته وه په رهوهرین کۆ ژبه ر نه بوونا ئه وه لکار ی یپن نه مازه ژبو مافین کوردان ژ وی پهیمانئ نه رازی بوون خوه ست کۆ هلبژارتنن گشتی یپن پار له مه نتویه کا نوو یا کۆ گهرهک بوو ئه وه پهیمان ئه ری کر با راگری بئین. ل دهما خوه نی شادانه کی ل سلیمانیی، ئارته شی ئیراقی ته فه ل خه لکی کر و چه ند که سه ک هنگا فتن. شیخ مهحمودی جارها دی سه ری خوه هلدا. نها وی داخوازا ده فه ره کا خوه سه را کوردی ل بن پاراستنا بریتانیایی دکر کۆ ژ دهستهلاتا به غدایی ئازاد با.

لی، بریتانیاییان گو ه نه دا وی. هه شت هه یفا ن پاشتر، شیخ مهحمود د ئیریشه کا ئارته شی ئیراقی و هیژین ئه سمانی یپن پاشاتی یا بریتانیایی دا هات گرتن. ئه وه سه ره لدا نا وی یا هه ری داوین بوو^(۲). پهیمان ل پار له مه نتوی ه هات ئه ری کرن و ل گۆره یی وی ئیراق بوو ده وه ته کا خوه سه ره. لی، ل ده رزاینکا هاتن وه رگرتنا ئیراقی د کۆ ما نه ته وه یان دا، بریتانیاییان گفاش ئیخست سه ره ئیراقی کۆ د هیمقانوونی دا به ییت

(۱) گهلۆ تو دبیزای قای های مهلیکی کوردان ژ وان تشتان ژی هه بوویه؟!

(۲) وی ب دفن-بلندی یا خوه نه ته نی پشته فانی یا بریتانیاییان بده ست فه نه نانی، لی د گهرمه گهرما شه ری ئاراراتی (ئاگری) دا ب سه رزکاتی یا جه نه رال ئیحسانی نووری پاشای ده ست ب شله به شله کا ته وش دکت و دناؤ پیلین سیاسه تا خورت و سه وود چیکه ر و چاره نفیس-سازا وی وه ختی دا ژبو سه ره لدا نه کا خوه یا د سینۆرین به رته نگین پاشاتی یا خوه دا ژ شیخ ئه جمه دی بارزان خوه ست کۆ ئاریکاری یا وی بکت. شیخ ئه جمه دی ب سه رهندی را کۆ هیشتا نه وقاس به یژ ژی نه بوو بوو، ب چه کدارین خوه فه ئالیکاری یا شه ره شا ئیحسانی نووری پاشای کر بوو. گهلۆ باشتر نه دبوو شیخ مهحمودی زووتر فه هما باروود ختی خوه بکر با و ئالیکاری یا کوردین دی ژبو خوه فه زهنج بکر با، ئان وی ب خوه ئالیکاری یا ئالیه کی دی ژ کوردان بکر با. ل ده ما کۆ شیخ مهحمود چه کدارین خوه دشینت دا شایی ل کار ئیخستی یی ئیرانی فه گهرین سه ره کورسی یا شایینی، شه ره شا ئاگری هاتوو ده ست یی کرن و کورد په ره رین مینا شیخ ئه جمه دی بارزانی و مالباتا حاجوی پشتا جه نه رال ئیحسانی نووری پاشای دگرن. مخابن کۆ شیخ مهحمود چ جار ان ل خه وا شرینا غروورا خوه شیار نه بوو.

راگه‌هاندن كۆ خەلكى كورد ل ئيراقى جەهكى نەمازە دگرن. ل گۆرە يى ديتنا كوردان، چ سەرۇكىن عەشیرەتى و چ ژى خويندایان، ئەف ئەولەكارى دەرەهەقا مافین كوردان دا چ جاران ب ئاوايەكى هەژى نەهاتن بەرچاڧگرتن و بچەكرن.

بەرى دەست-ب-دەست-بوونا تڧاڧا دەستەلاتى ژ دەستى بریتانیایان بۇ دەستى ئیراقیان، رژیما نوو ژبو نیشادانا خوە ل كوردستانا ئیراقى دەست ب بزافەكى كر. بریتانیایان دۆزەنا عەشیرەتى وەكى خوە هشت بوو، هەرچەندە كۆ گەلەك ئاریشه ژى ژى چى دبوون. چەند سەرۇك عەشیرەتان چەند سالان باج نەدا بوو و دەولەتا نوو نەا ل بەر بوو كۆ دەستەلاتا خوە ئەشكرا بكت. ئىك ژ فان سەرۇكان شىخ ئەحمەدى بارزان بوو كۆ ژبەر بەردانا راستەرى يا دینی ژى بوو بوو ماكا چەند ئاریشهیان و پەڧچوونین بەردەوامین نافبەرا عەشیرەتان ژى توند و تیزتر كریبون^(۱).

عەشیرەتا برادۆست كۆ دخوەست بیدعەتخوازن سزا بدت تووشى شكەستەكا گران هات، هەر وەكى چاوا دو ستوونین ئارتەشى ئیراقى ژى ئىك ل پەى ئىكى ب دەستى بارزانى، كۆ تەقدیركرى بوو ببت سەرۇكى هەرى مەزنى كوردان، هاتن شكاندن.

ل پاش شكەستنا ستوونا دوینى، هیژین ئەسمانى یین پاشاتى يا بریتانیایى، پشتى بەلاڧكرنا هايدارى یین ئەدەتى ل سەر خەلكى بارزان، ژبو پشتەفانى يا هیژین ئەردى دەست ب بومبەبارانى كر. شىخ ئەحمەد رەڧیا تركیى و ل ویدەرى هات گرتن و ل سالا ۱۹۲۵ئى ژى دەولەتا ترك ئەو دا دەستى دەولەتا ئیراقى. ل بەراهیى، ئەو ل حللەیی (ل باشوورا بەغدایى) و پاشتر ژى ل سلیمانى، هات دەستەسەركرن.

بارزانى یین مروڧین مەلا مستەفایى، دناڧ دۆزەنا جڧاكى يا كوردى دا میناكەكا باش ژ بنگەهەكى شىخاتىی ژبو گەهشتنا ب دەستەلاتى نە. شىخى هەرى پېشین، كۆ مەنسەبى خەلیفەتى يا خوە ژ بابى شىخ عوبەیدللاى وەرگرت بوو، ل گوندەكى بچووك ل نەالهكا خزان دژیا^(۲).

(۱) ئەڧ ژى ژ وان دانەزانین تەوش ژبو شیلووتركرنا دیرۆكا خەباتا كوردانە.

(۲) مەسعوود ژ مالباتا میرین نامیدیى هات گوندى هەڧندكان، ل نیزیكى گوندى بارزان، كورەكى وى ب ناڧى سەعیدی هەبوو. تاجدینى كورى سەعیدی ژى تەكیه يا بارزانى دامەزراند، نەڧى یى وى، شىخ عەبدللاى كورى شىخ عەڧدەرەجمانى كورى خوە شىخ عەڧدلسەلام شاند جەم سەبید تهاى نەهرى، بابى شىخ عوبەیدللاى نەهرى. شىخ مەحمەدى كورى شىخ عەڧدلسەلامى كەڧت بەر كینا دەولەتا عوسمانى و بەر ب بتلیسى هات دوورئىخستن. وى پینچ كور ل پاش خوە هشتن: شىخ عەڧدلسەلام، شىخ ئەحمەد، مەحمەد سدیق، بابو و مەلا مستەفا.

دنافهرا سالین ۱۹۰۶ئ هتا ۱۹۴۵ئ، عهشیرهتا وی ژ ۷۵۰ مالباتین خودروو گههشت ۹۰۰۰ میړ، ژن و زاروان کۆ کاره‌بوون ب باشی سهرده‌ری یا عهشیره‌تین هه‌فسی بکن کۆ دپیشدا ب هژماری گه‌له‌ک ژ وان زیده‌تر بوون.

شیخ دهسته‌ل‌تداری عهشیره‌تی^(۱) ل سالا ۱۹۰۸ئ شه‌ری ترکان کر و خوه‌ست کۆ بالا ئوورسان بکیشت جه‌م خوه و ل ده‌ست‌پیکا شه‌ری جیهانی یی ئیک‌ی هات ل سیداره‌دان. جیگرئ وی، شیخ نه‌حمه‌دی نه‌ا یه کۆ ل وی چاخ‌ی جوان بوو و به‌رزه‌نگین نه‌ئ‌ستقراری یا هزری ل جه‌م دیار و خوه‌یا بوون^(۲).

ل سالا ۱۹۱۹ئ شیخ نه‌حمه‌دی ل دژی بریتانیاییان ئالیگری یا ترکان کر^(۳). لئ، هتا سالا ۱۹۳۰ئ چ تشته‌کی نه‌خوه‌روو نه‌قه‌ومی. نه‌ دژواری و ته‌حلیان و نه‌ په‌یدا‌بوونا مه‌لا مسته‌فایی کۆ نه‌ا وه‌کی سه‌رۆکه‌کی له‌شکری یی کی‌ره‌اتی دیاره، جه‌م و مه‌نسه‌بی شیخ نه‌حمه‌دی مینا سه‌رۆکی رووحانی یی بارزانیان نه‌گوهارت. مه‌لا مسته‌فایی چ جارن نه‌خوه‌ستی یه کۆ مه‌نسه‌بی دینی یی برای خوه‌ی بستینت. دهره‌فا مه‌لا مسته‌فایی دا گه‌ره‌که به‌یت گۆتن کۆ نافئ مه‌لایی ته‌نی نافه‌که و نه‌و نه‌ مه‌لایی هینکرنا قورئانی بوو. له‌وما نه‌و نافئ ل کرنین رۆژنامه‌فانی یین مینا "مه‌لایی سۆر" نه‌ راستن^(۴). د سۆره‌شا نه‌ا دا، وه‌ها ده‌یت به‌رچاف کۆ شیخ ده‌وری می‌ری پیرۆزی بارزانیان ژبو ئاشتی و له‌فه‌هاتی دگ‌یرت. ل دو سالین پشتی سۆره‌شی، شیخ نه‌حمه‌دی بارانا برۆسکه و ته‌له‌گرامان ل جه‌نه‌رال قاسمی دباراندن و زه‌عیم پشتراست دکر کۆ

(۱) ل فیده‌ری مه‌ره‌ما نفیسفانی شیخ عه‌فدلسه‌لامی دوی نانگۆ برای شیخ نه‌حمه‌دی یه.

(۲) نه‌ؤ ژی ژ وان گۆتین چه‌وت و بی بنگه‌هه کۆ ژبو شیواندن و شاشکرنا هزرا کورد و بیانان هاتنه‌ گۆتن.

(۳) هه‌یه کۆ نارمانجا نفیسفانی ژ فی گۆتی هاریکاریا وی ژبو شیخ مه‌جوودی بت، لی به‌ری گه‌هشتنا وان هیزان، شیخ مه‌جوود دیل بوو. داویژ، ده‌ما شیخ مه‌جوود ب ده‌ستی بریتانیاییان ل سرگۆنی (=نه‌فی) هات فه‌گه‌راندن و بوو "مه‌لیکی" کوردستانی و داخواز ژ شیخ نه‌حمه‌دی کر کۆ هیزین خوه‌ ژبو ئالیکاری یا وی بشینت، شیخ بارزان نه‌و داخوازا هاریکاری خوه‌ستنا مه‌لیکی نه‌په‌ژراند. لی ل شوونا وی چه‌کدارین خوه‌ پارداری شه‌ری ناراراتی کرن.

(۴) د راستی دا نه‌ؤ گۆتنا نفیسفانی نه‌ راسته. لی نه‌ا گه‌له‌ک بناؤ "علمانی" یین بناؤ "کورد" ژی گه‌له‌ک جارن نافئ مه‌لا مسته‌فایی بارزانی ته‌نی وه‌کی "مسته‌فای بارزان" دینن. نه‌ؤ ژ نه‌پاکزی یا نیه‌تا وانه.

بارزانی ناشتیخوازن و وهفادارین دهولهتی نه. لی سهرۆکاتی یا سیاسی و لهشکری د دهستی برایی وی یی کێرهاتی دا بوو.

کوردان ئەوقاس هیفی ب ئاکامین شهری جیهانی یی دووی ههبوون کۆ هیفی دکر بریتانیایی دی پیزانینی ب وهفاداری یا وان ژبو ههفالبندان بکن و دی یی بجهسن کۆ گهلهک نهرهب دی بخوازن دهستی بریتانیایی ل ئیراقی نهمینت. لی پيشنههار (=نیقتراح) و مزارا کوردان کۆ بریتانیایی ب زیانا دهولهتا ئیراقی ئالیکاری یا وان کربا نهگههشت چ ئەنجامان^(۱).

(۱) ئەڤ سهرنه کهشتنا کوردان ههیه کۆ پرتو سووچی وان ب خوه بت. ژبهر کۆ سیاسهتا ئنگلیزان د ههریمی دا سیاسهتهکا روهن و ئەشکرا نهبوویه. روهن و زهلالی یا سیاسهتا وان تهنی پراستنا جهین نهفت-تژی بوویه. ههروهکی ئەم چاوا دبیین کۆ ل داوی یا تهمنی دهولهتا قاجار ل ئیرانی، دهم ترسا بولشهفیکان د دلی ئنگلیزان دا ههبوو، هندهک پلانی ئنگلیزان ژبو پارچه پارچه کرنا ئیرانی ههبوون. ئارمانجا وان ژ وی پارچه پارچه کرنی ژی ئەو بوو کۆ دهفهرین نهفت-تژی یین باشووری ئیرانی ل خووزستانی (= نهرهستانا ئیرانی) ههرد ب د دهستهلاتا وان دا بچین. لی هنده کین دی مینا جهنهرال ئایرون سایدی بی ئاگه هدار کرنا لۆرد کورزنی ری ژبو دهستهلاتا رهزاخانی میرپنج خوهش کر. د قی دهرهقی دا ل بهراهی مەرهما وان نه ئانینا رهزاخانی بو سهر دهستهلاتی بوو، وان دخوهست کۆ سهید زیا بهیت سهرحوکمی (د قی) پلانی دا ژی بهرپرسی سهرهکی ئایرون ساید بوو، و لۆرد کورزنی ها یین وی ژ پلانی نهبوون. لی بوویهران وها خوهست کۆ رهزاخان بیت شای ئیرانی و بریتانیاییان ژی سیاسهتا خوه ل گۆره یی وان بوویهران گوهارت. ل گۆر مەرچ و کاودانین دهمی و گوهارتیین بلهز یین قادا سیاسهتا رۆزهلاتا ناقین و ناسیا یا رۆژنایهتی بریتانیاییان ژی سیاسهتا خوه دگوهارت. لی ههراگه مەرهما وان پراستنا قادین نهفتی بوویه و ل داویتر ژی پهرحه پهرحه کرنا وهلاتین ههریمی، دا باشتر دهستهلاتا خوه ب سهر گهلین ههریمی دا دابسه یین. رهنکه ئیک ژ سهدهمین نهپهژاندنا پلانا دابهشکرنا ئیرانی ئەو بوو بت کۆ ئنگلیزان نهخوهست بت ئیرانهکا بچووک و لهواز بیت ههقی یا رووسیا بهکی کۆ نه کۆمپونیسم بهلاف دکر. لی ئەڤ ترس ل پاشمایی یین ئیمپراتۆریهتا عوسمانی نهبوو و وان دکاری بی ترس کۆمار و شانشین و میرگههین بچووک چی بکن و وان ل گۆره یی قاعیده یا "ژ ههڤ بجه، ب ری بجه" بری قه بیت. ئەڤ پيشگۆتن ژبو وی چهندی هات گۆتن دا خوه یا بیت کۆ دهم کهسین مینا ئیندمۆندزی، ماژۆر نۆئیلی و یین دی قالا دامهزاندنا دهولهتهکا کوردی یا خوه سهر ل باکووری ههریما میسۆپۆتامیایی دکن، ئەو تشتهک بوویه کۆ راستی دا د مهژی و هزرا وان دا بوویه، لی ئەگه ر ئەو تشت چی نهبوویه، سهدهما وی نهزانی و دهرافنه ناسی یا کوردان ب خوه بوویه. مرفه وها دهرت کۆ ل پینگافا پيشین بریتانیایی تهنی ب ئستانا کهرکوکی رازی بوونه. لی داویتر ژبهر کۆ تهنی شیخ مهجوود ئەو کهس بوویه کۆ ل دهردۆرا کهرکوکی خوه دی تهسیر بوویه، وان د بهرنامه یا خوه دا حوکمداری یا وی ژی پهژاند. پاشتر، بهلافکرنا دهستهلاتا بریتانیایی ل سهرانسهری ههریما ویلايهتا مووسلی مسۆگه ر بوو، و چ کهس ژ سهرۆکین کوردان ژی ئەو نهبوو کۆ بریتانیایی لی دگهریان، وان ئەو دهستهلاتداری یا مسۆگهرا خوه ل باکور ب دهستهلاتهکا مسۆگهرا دی ل باشوور قه گری دا. ئانگۆ ئەز =

ل سالا ۱۹۴۲مەلا مستەفا ز سلېمانىي رەفيا و ل پاش كۆمكرنا شەرگەرېن خوه، دەست ب ئېرىشان كر بو سەر بنكه يېن پۆلبسان. ل داوى يا وى سالى، ئەو ديسا ئەوقاس بەيز بوو (چارەكا دى ژى ئارتەشى ئىراقى شكاند بوو) كۆ سەرۆكشاليار نوورى يى سەعیدی كوردەك ب نافی ماجدی مستەفايى ژبو دانووستاندان شاندى جەم وى (۱).

دەما وى داخواین بارزانيان پەژراندی، مەلا مستەفايى و مروفقین وى داخواین خوه ژبو بدەستقەئانينا ئازادیهكا بەرچاڤ ل بەرانبەر كونترۆلا بەغدایى بەرفرەتر كرن. ئەف ئىك ژ نالی يى ئەرهبېن نەتەو پەرورەيىن ناف دولەتا نوورى يى سەعیدی قە نەدھات پەرژاندن (۲).

دولەتا نوورى يى سەعیدی شكەست، و دولەتا نوو ھەرچندە تەقى دانووستاندنېن ب مەلا مستەفايى را بوو، لى نەدخووست كۆ داخواین وى يېن ھیمی بپەژرینت.

= دخوازم بیژم كۆ سیاستا بریتانیایى پاراستنا نەفتا كەر کوو كى بوویه، لى پلانېن وان ژبو وى سیاستى روھن و زەلال نەبوونە، و ل گۆرەيى باروودۆخ و بوویەران و پیتقاژۆ یا سیاستا ھەرئەمى و جیھانى وان پلانېن خوه ژبو بجهكرنا وى سیاستى گۆھارتە. پر جاران تیدەرئانېن و تېگەھشتنا ئەفسەر و كاربدەستېن سیاسى و لەشكرى يېن ئنگلیزان بى ھايدارى ئان ژى ب ھايدارى یا دولەتا پاشاتى یا بریتانیایى بوونە ئەگەر برېقەبرنا سیاستېن بریتانیایى. لەوما، ئەگەر ئەم دېنېن كۆ دامەزراندنا دولەتەكا كوردی د بەرنامە یا بریتانیایان دا ھەبوویە ئەو نە ژبو چاڤى رەشى كوردان ئان سیاستەكا روھن و ئەشكرا دەرھەفا كوردان دا بوویە، ئەو بەرنامە تەنى ژبو پاراستنا نەفتى بوویە. ترك ژى پر بیچارە و بیگاڤ بوون، ئەگەر نە ئەز باوهرم كۆ ئەگەر وان شیبابا دەستھلاتا خوه ل باكوری ھەرئەما مووسلى مسۆگەر بكن، بریتانیا دى دگەل وان ھەڤ بەھاتبا. ژبەر كۆ گرنگت ژ باكوری مووسلى و گرنگت ژ باشوورى وى و تەھەرى دەستھلات و سەردەستى و بندەستى یا وى، پرسگرىك نەفتا كەر کوو كى بوو. ئەگەر شاھىنى بەخت و ئیقبالا پاشاتى ل سەر ملی شېخ مەھمودى دادا و نشیبا، ژبەر "نەمرى" یا وى نەبوو، لى ژبەر ھەفسیبون وى بوو ب نەفتا باباگورگورى قە. لى وى ئەو دەرھەت ژ دەست دا و ھندا كر. وى ھیزین خوه ژبو ھاریكارىكرنا كەقە-شایى ئیرانى يى كۆ دخووست قەگەرت سەر تەختى شایاتى دشاندن، لى نەخووست كۆ ب خەباتەكا رژد و پر ژ دل ئىكبوونەكى دناڤ ریزین كوردان دا چى بكت. خۆبوون ھەبوو، شۆرەشا ئاراتى ھەبوو، سمایل ئاغایى شكاك، سەبید تەھا، شېخ ئەھمەدى بارزان.. ھەبوون، لى وى نەخووست ببت ھەفالبەندى ئىك ژ وان، ھەبە كۆ وان ژى نەخووست بت كۆ بن ھەفالبەندین وى پاشایى كوردان. و قەرئۆا قى ھەمى بى نفاقى و ھەفەھاتى ئەو بوو كۆ ئەو تەیر ژ دەستى مە دەر كەفت.

(۱) ماجدی مستەفايى ئستانقانى كەر کوو كى بوو كۆ د جفا تا شالیارین نوورى يى سەعیدی دا ئىك ژ سى شالیارین كورد بوو. ئەو شالیارى راویژكار ئانگۆ شالیارى دولەتى بوو.

(۲) ئەڤ نە راستە، ئەرهبېن نەتەو پەرپرس سۆزین خوه بجه نەكرن.

دانووستاندنن کۆ ب رى يا ئەفسەرىن كورد يىن ئارتەشى ئىراقى ب رىفە دچوون، ل
سالا ۱۹۴۴ئى بوون ئەگەرا بەربوونا شىخ ئەحمەدى^(۱).

هەتا سالەكى داويتر ژی، دەولەتى باومر نەدکر کۆ ئەفسەرىن دانووستاندنکەر ژ
ئەندامین نەتەوہەپەرور يىن کوردین "هيو"ی بن کۆ جقاتەکا نەپەنى يا كوردی بوو
کۆ ل وی چاخى هات بوو ریکتیکسستن کۆ ئىراق هیشتا دین سەرپەرشتى يا بریتانیایى
دا بوو. هیوایى ئەندامین خوه ژ چینا نافین يا خويندایان هلدبژارتن.

ل سالا ۱۹۴۵ئى، بەرنقیسا لیخوہشبوونەكى (=عەفوویەكى) ژبو مەلا مستەفایى و
كوردین کۆ شەرى دەولەتى کر بوو هات بەرەفکرن. لى شەر و پەفچوونان ب دريژاى
يا هافینى دووم کر. ئارتەش و هیزا ئەسمانى و چەند عەشیرەتین ئالیگرین دەولەتى
بارزانى پر شەرپزە کرن. ب سەر فان هیزان فە ژی، دەستەکەکا دی يا كوردین مشەخت
ژ ترکیى بوون کۆ وفادارین سەبید تهاى بوون. ئەو ژی ل بن سەرۆکتى يا ئەفسەرى
جوان، عەفدلكەرىمى قاسمى، کەفتن شەرى بارزانان. بارزانى ئیدی هەو کارەبوون
بەرخوا بدن و ل مەها ئیلۆنى، مەلا مستەفایى مروفین خوه ژ چیايان دەرباز کرن و
برن ئیرانى. ئەو ئەفسەرىن ئارتەشى ئىراقى کۆ ژبو دەولەتا ئىراقى ب مەلا مستەفایى
را دانووستاندن چى دکرن ژی تەفى وی چوون ئیرانى^(۲).

ب ئاوايەكى گەلەمپەرى، نىزىكى دەه هزار كوردان گەهشتن ئیرانى کۆ سى هزار
کەس ژ وان شەرکەر بوون.

تەنى دو مەه ژ سالا ۱۹۴۷ئى تى نەبن، مەلا مستەفا هەتا ۱۳ سالان پاشتر نەفەگەريا
ئىراقى^(۳).

(۱) د فى دەرەقى دا گەمارەك خوهيا يە. ماجدى مستەفای د سالخدانەکا خوه دا ژ جفاتا
شالیارین ئىراقى را دنقیست: ئەگەر شىخ ئەحمەد و مەحمەد سەدىق فەبگەرن بارزان، ئەف دى
رىبەرى يا مەلا مستەفای لەواز بکت" ژ بەرکۆ ئەو هەر سى برا دى رکهبەرى يا هەف بکن و
دى ئەو رکهبەرى ئارمانجا هەفیشك ژ بىرا وان بىت (کۆچىرا ۱۷۶۰).

(۲) ب گشتى، ئەو ئەفسەرىن کۆ ب مەلا مستەفای را چوون ئیرانى ئەف بوون: عزەتى
عەبدلەزىزى، سەبید عەزىزى سەبید عەبدللاى، مستەفایى خۆشناف، مىرحاجى ئاکرەبى،
مەحمەدى مەجوودى قودسى، عەبدرەحمانى مفتى، شەوکەتى ئەفەندى. و ئەف ژی پاشتر گەهشتن
ویدەرى: بەكرى عەبدلکەرىمى، خەيرووللاى عەبدلکەرىمى، نوورى بى ئەحمەدى تهاى،
مەحمەدى سالى و ئەحمەدى ئەفەندى بى کۆبى (بارزانى، بەرگى ئىكى، ۱۴۰).

(۳) دراستى دا، ۱۳ سال چەوتە و درست ۱۱ سالن.

سووریا

دەما بریتانیایی و فەرەنسیایی ل سەر دابیشکرنا داوین یا ئیمپراتۆریەتا ئۆسمانی ل هەف هاتن، هەریمین کوردی یین رۆژنافا یا مووسلی بوون پارا فەرەنسیایی. ئەف ئیک ل سالا ۱۹۲۲ئ و ل گۆره یی لههههاتنا توخییان چی بوو کۆ تیدا نکلەکی سۆنەیی، کۆ ژ کوژی یی باکورئ رۆژهلالتی بەر ب ناف ئاخا جزیری دچوو، ب سەر ئەردئ سووریا یا ل بن سەرپەرشتی یا فەرەنسیایی فە هات زیدەکرن. هیشتا خوہیا نەبوو کا ل ویدەری نەفت هەیه ئان نە، لی ب فی ئیکی فەرەنسا ژ قادین نەفتی یین ئیسپات بووی ل مووسلی و کەرکووکی نیزیک بوو. ل سالا ۱۹۲۹ئ، فەرەنسیایی د ریککەفتنەکا تەفی ترکان دا عەردەکی دی ژى هەتا سەر پەرافا دجلەیی بدەست خوہ فە ئانی. د سالیئ بیستان و سیهان دا، چەند هزار کورد ژ ترکیی رەقیان و ل سووریایی، هەما ل بن خەتی، فەحەویان^(۱).

(۱) و هەر ئەف کۆچبەری ژى بوو سەبەبا پەیدا بوونا زاراڤین مینا کوردین مە یین بن-خەتی د ئەدەبیاتا کوردی دا، نەمازە ل ترکیی و سووری.

هه‌چنده کۆ مه‌زنترین ئاکنجیگه‌ها کوردان ل سووریایی جزیره، لی کورد ل ویدهری ژى پرانی یا روونشتفانان پیک نائین. ل ویدهری ئهره‌ب، کورد، فه‌له و بسلمان ژى هه‌نه^(۱).

ئه‌ف ژى بوو ئه‌گه‌را وئ چهندی کۆ چاوا هه‌ر کیمانیه‌کی د ده‌قه‌ری دا دخوست کۆ ژ ده‌سته‌لاتا ده‌وله‌تا دیمه‌شقی رزگار ببت، وه‌سا ژى ل هندی دترسا کۆ بکه‌فت بن ده‌سته‌لاتا کیمانیه‌کا هه‌فسی. ل سالا ۱۹۳۱ئ، دهما ئه‌ره‌به‌کی نه‌ته‌وه‌په‌روه‌ر بوو ریقه‌به‌ری هه‌ریمی، کوردان ده‌ست ب سه‌ره‌لدانه‌کی کر کۆ ژ ئالی یی ئارته‌شی فه‌ره‌نسیایی فه‌هات شکاندن.

کۆما مه‌زنا کوردان ل دیمه‌شقی کۆ تاخه‌کا خوه‌ ژى ل وی بازاری هه‌بوو، ل ته‌فایا وان سالان نافه‌ندا بزاقین نه‌ته‌وه‌په‌روه‌ری بوو. دیمه‌شقی بنگه‌هی سه‌ره‌کی یی خۆبوونی بوو کۆ ل سالی ۱۹۲۷ئ هه‌تا ۱۹۳۰ئ شه‌ری ترکیی دکر.

ب ناوایه‌کی گه‌له‌مپه‌ری، فه‌ره‌نسیایی و کورد ته‌فی هه‌ف قه‌نج بوون. کیمبوونا هژمارا کوردان بوو ئه‌گه‌را هندی کۆ چ خه‌ته‌ره‌کا وان ل سه‌ر ده‌وله‌تی نه‌بت، لی هه‌ر د وی ده‌می دا، هه‌ستا وان یا نه‌ته‌وه‌په‌روه‌ری ئه‌و ژ نه‌ته‌وه‌په‌روه‌ری ئه‌ره‌ب یین کۆ مه‌زنترین دوژمنین فه‌ره‌نسیاییان بوون بیانی ده‌ردنیخستن.

میانا هه‌ر وه‌لاته‌کی دی کۆ کورد لی دژین، کورد ل سووریایی ژى گه‌هشتن مه‌نسه‌بین بلند یین ده‌وله‌تی. کورده‌ک کۆ جه‌نه‌رالی ئارته‌شی سووریایی بوو، ل دهمان ده‌مه‌کی، نه‌مازه د وان سالی پر ژ ئالۆزی و ئاریشه‌ یین پاش شه‌ری جیهانی یی دوی و ده‌سته‌پیکا سه‌رخه‌بوونا سووریایی، مرۆفی هه‌ری به‌یز یی سووریایی بوو.

ل سالا ۱۹۵۸ئ دکتۆر نووره‌دینی زازا ب ناوایه‌کی نه‌په‌نی و فه‌شارتی پارتی یا ده‌موکراتا کوردستانی ل سووریایی دامه‌زراند. ئارمانجا وی پارتیی خوه‌سه‌ری یا کوردان

(۱) نفیسفان دخوازت خوه‌نده‌فانی خوه‌روو بخاپینت و ل فر نه‌زاد و دین و مه‌زه‌هبان ته‌فدا ته‌قله‌ه‌ف دکت دا بیژت کۆ به‌لی ل وی هه‌ریمی دا پر کیمانی هه‌بوونه و چ پرانیه‌کا به‌رچاؤ ل ویدهری نه‌بوویه. خه‌لکی هه‌ریمی ئان بسلمانن ئان فه‌له، فوجا چ کورد بن چ ئه‌ره‌ب بن. ئان ب ناوایه‌کی دی چ کس ل ویدهری نینه کۆ ژبو مینا بسلمان بت لی نه‌ ئه‌ره‌ب بت و نه‌ کورد بت، و به‌رفاژی ژى راسته، ئانگۆ چ کس نیه کۆ کورد بت و نه‌ فه‌له بت نه‌ بسلمان ئان ژى نه‌ ئیزدی. لی ب فی ناوایی نفیسفانی خوه‌ستی یه کۆ گه‌لین ده‌قه‌ری ژ هه‌ف بیخت.

بوو. ل كانوونا پيشين يا سالا ۱۹۶۰ئى، زازا هات دادكرن و تەقى سىزدهه كەسىن دى ژبوؤ سالەكى حوكم بوون. پازدهه نەتەوئەپەرورەين دى يين كورد ھەرنىك ژبوؤ ھەژدە ھەيفان هاتن حوكمكرن، ھەتا نىقى يا سالا ۱۹۶۱ئى ھەمى نازاد بوون و سوورايى خوە ژ كۆمارا ئەرەبى يا ئىكگرتى فەكيشا. ل وئى سالى، زازا و مەحمەدى عيسايى مەحموودى بەربزارين ھلبزارتنين پارلەمەنتوئى بوون. ئەو ھلبزارتن بريار بوو كۆ ل كانوونا پيشينا وئى سالى بەتابا كرن. دو چاخكان (= سەعەتان) بەرى ھلبزارتنان، زازا ل بازاروئى كوردى يى قامشلوئى، جھى كۆ گەرەك بوو ل وئىدەرى بەتابا ھلبزارتن، هات گرتن. ل گۆرە يى گۆتتا نەتەوئەپەرورەين كورد، ئارتەش و جەندرمە يين سوورايى ھلبزارتن تىك دان و سندوقين دەنگان ب دەنگين ئاليگرين دەولەتى ھەشاندن.

د بن رژيما بەعسى دا، كورد پرتەر ژ جاران دەين ترساندن و دەولەتى سىاسەتا ئەرەبكرنا جزيرى بەيتر كرى يە.

یه کیتی یا سوڤیه تی

کورد ل ئیکه تی یا سوڤیه تی ژ وەرارا ههستین نه ته و په روهری یا کوردی فهدهرن. ژ خوه نیه کۆ ئیگلتن زی ته نی قالا کورده کی سوڤیه تی دکت کۆ ل دهما کۆمارا مه باتی ل کوردستانا ئیرانی بوویه. کورد پرانی ل ئهرمه نستانا سوڤیه تی دژین، لی کۆمین وان ب ئاوایه کی به ره لاف ل ئاسیا یا نافین زی هه نه، و ژ بزاف و ده رافین دهوله تا کۆمیونیست ژبو چیت کرنا خویندن و ئابوری مفای دبینن. لی، خوه یا یه کۆ ژ دهستی ساویراندنن (=ترساندنن) رژیما ستالینی ئیشگه نجه دیتنه.

هه رچنده کۆ هژمارا وان ژ سه د هزار که سان زی پرت ره، لی چ جفا که کا خوه سه ر ژبو وان نینه^(۱)، و دوور ژ بوویه ریڻ دیرۆکی یین مه زن یین به ری شه ری جیهانی یی ئیک ل کوردستانی، ژ کوردین دی یین ده رفه یی ده سته لاتا سوڤیه تی هاتنه قافارتن.

(۱) نفیسقانی کۆمارا ده سته لاتا خوه یی (=حوکه یی زاتی) یا کوردی ئانگۆ کوردستانا سۆر ل کۆمارا ئازربایجانا سوڤیه تی ژ بیر کری یه. ئەو ده سته لاتا کوردی ل سالا ۱۹۲۳ ی و ب بریارا له نینی ل ده فه را قه ره باخا چیا یی (ناگورنو قه ره باخ) هات دامه زراند، لی ستالینی ژبو رازیکرنا ترکیڻ خوه دی یین نه فنا باکووی ئەو کۆمار ل سالا ۱۹۲۹ ی هه له وه شانده.

ئيران ل سەد سالا بېستى

ل دەستىپكا سەد سالا نۆز دەھى والى يېن كورد يېن كۆ جھى باوهرى يا شاھى بوون ل كوردستانى دەستھلاتدارى دكر. هەرچەندە كۆ ھەتا سالا ۱۸۶۵ئى جھى وان ب ئەندامىن مالباتا شاھىنى يا قاجارى تزی بوو بوو، لى مالباتىن والى يېن پېشىن ھەر ل سەر مەنسەبىن بلند ما بوون و گەلەك ژ مەزنىن كوردان وھادارىن شاھانشاھى بوون. ل ئىرانى زى مينا تركىي، پرانى يا وان دژبەرى نووخوازيى بوون. ل سالا ۱۹۱۲ئى عەشپەتا خورتا كەلھور ل دەفەرا كەرمەشانى پشتهفانى يا بزافەكا قاجاران كر كۆ دخوھست دەولەتا مەشرووتەخوازن ل تەھرانى بەھرفىنت.

ئوورسان زى ل بەرانبەرى مەشرووتەخوازن پشتهفانى يا قاجاران دكر و ژ سالا ۱۹۰۹ئى فە، ھىزىن خوھ ل باكورا ئىرانى ھشتن. ترك زى ل ۲۹ئى كانوونا پېشىن يا سالا ۱۹۱۴ئى بەر ب ئىرانى چوون و ب دەھ رۇژان تەفرىز گرت. لى ئوورسىن كۆ ھىزىن وان ل ئازرىپجانى كۆم بوو بوون، ترك نەچاركرن كۆ ل داوى يا كانوونا پاشىن ژ تەفرىزى دەربكەفن.

د مهشا خوه يا بهر ب باشوور دا، ئوورسان سمكۆ و عهشيرهتا وى يا شكاك تىك
شكاندن و ههتا ئاگرهسا بولشفيكان ل ئورمىي مان. د كاودانين پر ژ ئالوزى يين كۆل
پاش خوهفهكيشانا ئوورسان و ترکان دا چى بوو، سمكۆيى بريار دا كۆ بيت مهزنى
كوردستانا ئيرانى ل رۆژئافا يا گۆلا ئورمىي. ژبو فئى ئارمانجى، ئەو گهرهك بوو ل دژى
ئاشوورى يين كۆ ل دژى ئيمپراتوريهتا عوسمانى سهرهلدان چيكربوو و كۆمهكا مهزن
يا چهكداران ل كوردستانا ئيرانى پيك ئانى بوو بجهبتيبا. هافلى يا شكاكان و ئاشووريان
هيشتا پرتري ژى زههرين بوو، دهما خوينرئهتنهك دناقبهرا سمكۆيى و مار شهمعوونى دا
چى بوو. سمكۆيى ل سهر خوانا (=سفره يا) خوارنى ل دهما ههفپهپيشينا ل سهر
ههفالبهنديهكى ئەو كوشت^(۱).

د رافه ئاشوورىي دا، سمكۆ ژى بوو ههفالى عوسمانيان و پارا مهزن ژ نهتهوه يا
ئاشوورى، كۆ نافهندا وان يا بازاری يا سهرهكى ئورمىي بوو، بهرى كۆ بگههن دهفهريين
باشورا رۆژهلالتى ل ههمهدانى، جهى كۆ بریتانيايى دشيان وان بپاريژن، هاتن كوشتن.
ئىخانهتا سمكۆيى ناهى ماندهل كرن، لى گهرهكه ئەم ب بير بئينين كۆ ئەو كار
تشتهكى ئەدهتى بوو دناف خويندارى يين عهشيرهتى دا، ب ئاوايهكى كۆ دهولهتان ژى
جارنا وهها دكر: براين مهزنتريي سمكۆيى، جهعفر ئاغا، كۆ تالانكهر و ريگهرهكى

(۱) ئەڤ نهزانى ژ ئالى يى سمكۆيى بوو، لى گهرهكه ئەم ئالى يى دى ژى ژ بير نهكين. راسته سمكۆ
سهرهشك و ئيك-خهبر بوو لى نابت ئەم پۆزبلندى يا ئاشووريان و خورينا وان ب ئنگليز
و ئوورسان ژى ژ بير بكن. ئىكى مينا حهسهنى ئهرفهع دنقيست كۆ وان، نهمازه ئاغا پترۆسى،
دخوهست كۆ كۆمارهكا ئاشوورى ل سهر ئاخا كوردان دابمهزرين. نها ژى پشتى فئى ههمى
روومهتا كۆ د حومكهتا ههرئما كوردستانى دا ديبين، تهماعى يا وان د ههرئمين پرانى-كورد ل
ئستانين دهوكى و مووسلى ههيه و دخوازن ههرئمهكا دى يا ئاشوورى چى بكن. د فئى
دهرهقى دا جاني جۆزيف ژى د كتيبا خوه دا ب نافي "نهستورى و ههفسى يين وان يين
بسلمان" دا نفيسى يه كۆ ژبهر دهست-تيوهردان و مايى-خوه-تيكرنين بریتانيايان و
شاندەكيين بهلافكرنا مهسيحيهتى، ئاشووريان واقع و كهتوراي خوه يى سياسى ژبير كربوو و
دخوهست كۆ مينا تشتهكى خوهسهر و بى چ پهبهنديان ب ههفسى يين خوه و تهنى ب
پشتهفانى يا بریتانيايان ژيانا خوه ببن سهرى (جۆزيف، بهرپهري ۱۰۵ى). ههر وهسا ئەو
پيناسينى ب وى چەندى دكت كۆ پر جارن بيرجى يا كوردان د راستا ئاشووريان دا ژبهر
تيكهلى يين وان ب رۆژئافايان را بوويه (جۆزيف، ۱۰۳) دهولهتين نافهندى ترك دگرتن (ل
تركيى و ل ئيرانى)، رۆژئافايان ژى ئاشوورى و ئهرمەنى دنزانندن (چ ئوورس، چ ئنگليز و چ
فهرههسى)، و د فئى نافي دا كورد نهفسى يين بى ناز و پشتگوهههافيتى يين داىكا قهرهچ بوون.
لهوما جارنا تهنگاڤ دبوون.

سەرکەفتی بوو، د سەردانەکا حاکمی ئێرانی یی ئازربێجانێ دا هات کوشتن، هەرچەندە حاکمی ب قورئانی سویند خواربوو کۆ دئی ئەو پاراستی بمینت^(۱).

ل پاش شەری جیهانی یی ئیکێ، دەما ئوورسان، ترکان، ئاشووریان و ئێرانیان قاده فالاهشت بوو، سمکۆ ژ ئالی یی ئێرانیان فە وەکی حاکمی دەفەرین کوردی یین رۆژئافا یا گۆلا ئورمی هات نیاسین. لئ تەهران ل سەر گوهرینا مەنسەبان ل دەفەرا بن دەستی سمکۆیی بەردەوام بوو. لەوما، ل سالا ۱۹۲۱ئ سمکۆیی ئیریش کر سەر ساوجبولاغی و شەش سەد جەندرمە یین ئێرانی کوشتن. دەولەتا ئێرانی ب ئالیکاری یا ترکین ئازربێجانێ تەفگەرەکا چەکدار ل دژی سمکۆیی دەست پیکر و سمکۆ نەچار کر کۆ بەر ب رۆژئافا خووە فەبکیشت. ترکین ئوسمانی ژى نەها پاردارى ئیریشی بوو بوون و سمکۆ ژ ئالی یی رۆژئافا و رۆژھلاتی فە ب دەستی دو ئارتەشان فە کەفت بن گفاشی^(۲).

ل بەرانبەری وان هەردو هیژین زیدە بەیتر و خورتتر ژ خووە، سمکۆ نەچار بوو بەر ب باشوور بچت ئیراقی و ل ویدەری خزمەتکاری یا خووە ژبوو بریتانیاییان بەدت خووەیاکرن.

ل ئێرانی رەزاخانە دەستھلات دگرت دەستی خووە و ل تەفا یا دەھسالیین بیستان دەستھلاتا خووە ب هیژ و غەدر ل سەر عەشیرەتین کورد داسەپاند. خودان ئەرد مەجبور بوون ل تەھرانێ ئان بازاریین دی ئاکنجی بین هەتا ئیدی نەشیابان کۆ بەرخووەدانێ ل بەرانبەری دەولەتا شاھی بکن. ل سالا ۱۹۳۰ئ، سمکۆ بەرھەف بوو کۆ خووە

(۱) جەغفەر ئاغا، برایی مەزن یی سمکۆی، کوری مەجدد ئاغایی شاکا بوو. ل سالا ۱۹۰۷ئ نیزامولسەلتەنە یی حاکمی تەفریزی ژبەر نافووبانگ و تەسیرا وی ژى خووەست کۆ بچت تەفریزی و ژبوو تەناکرنا بازاری هاریکاری یا وی بکت. بازاری تەفریزی ژبەر شوهرشا سالا ۱۹۰۵ئ یا رووسیایی تژی ناریشە بوو بوو و کەوکازی و نەرمەنیان هەف دکوشتن. چەند رۆژەکان پشتی کۆ جەغفەر ئاغا ب تەناکرنا بازاری فە مژوول بوو، نیزامولسەلتەنە یی ئەو خویند دیوانا خووە دا پیرا بشیورت، لی چەند چەکدارین وی ل پشت دەری بوون و ئەو ب خەنجەران کوشت. (ارفع، ۵۳ و کۆچیرا ۵۹).

(۲) مێرە بکن! هۆن دئی بزانیان کا کورد دچ باروودۆخ و دەستوودارەکی پر ژ تەنگاسی دا بوونە. بریتانیایی و ئوورس خووە مینا پشەفانین ئاشووریان ددن نیاسین. ترکین نازەری ژى شیعه نە وەک چاوا قاجار ب خووە ژى ترکن و شیعه نە، ترکین ئوسمانی ژى پاردارى تەفگەرا دژبەری کوردان دبن یا کۆ ترکین ئێرانی ب ناریکاری یا هەف دەست یی کری یە.

بدت دهستی ئیرانیان. ئەو ب ری کەفت هەتا خوە بدت دەست و ب بەر لیبھورینەکا دەولەتا ئیرانی بکەفت، لی د کەمینەکا ئیرانیان دا هات کوشتن^(۱).

هیشتا بەری کوشتنا سمکویی رەزا خانی دەست ب داگیرکنا ئەردین عەشیرەتان کربوو و رەفەند نەچارکربوون کۆ دەف ژ ژیانا خوە یا کەفنه شوپی بەربدن و ناکنجی ببن و کنجین ئەورووپایی ل خوە بکن. جارنا عەشیرەتەک تەفدا ژ جەئ باف و کالان دەت دەرنیخستن. زمانی کوردی ل وان جەئین کۆ خویندنگەھ گەشت بوونی بەربەندگری بوو. فەرێژا سەرەدەرەیهکا وەها ژبو خەلکی عەشیرەتی پرانی یا جارن نەساختی، برس، و بیسەروروبەری و بی ریزبوون بوو. ل سالی داوی یا دەستەلاتداری یا رەزا شاهی، باندۆرا خراب یا سیاسەتا ئابوری یا دەولەتی دەرەفا عەشیرەتان دا، ئەو نەچار کر کۆ پچەکی نەرمت ببت. ل سالا ۱۹۴۱ی، دەما کۆ ژبەر ئیریشا بریتانیاییان و سۆفیهتی بۆ سەر روژنافا یا ئیرانی دەستەلاتا دەولەتا ئیرانی نەما بوو، دۆزەنا کەفنا عەشیرەتی گەلەک زوو فەگەرپاڤە. داگیرکرن ل ۲۵ی مەها تەباخی ل سالا ۱۹۴۱ی چۆ بوو. ل ۲۶ی ئیلونی شاهی دەست ژ شاهینی بەردا و ئەو مەنسەب ژ واری خوە مەحمەد رەزا شاهی نەرا هشت^(۲).

هیزا بریتانیاییان ل کەرمەشانی و یا ئوورسان ژی ل ئازریجانی کۆم بوو بوون. هەردو دەفەرین دەستەلاتداری ل هیلهکی دناقبەرا سەقزی و سەردەشتی دگەهشتن هەف^(۳).

ئوورس ژبو پاراستنا پاشی یا شەری خوە ل کەوکازیی و ژبو ئەولەکرنا هیلا ئامادەکاری و ئالیکاری یین کەنداڤا فارسی، جەئ کۆ تانک و لووری یین ئەمریکایی ژ ویدەری دەاتن، ئیریش ئانی سەر ئیرانی. بریتانیایی ژی حەوجەدارین پاراستنا

(۱) ل ۲۱ی خزی رانا ۱۹۳۰ی، پشی دانوستاندەکا ب سەر تپ حەسەنی موقەددم را، ژ بنگەهەکی لەشکری ئیرانی ل شنۆی فەدگەریا، کەفت بەر کەمینەکا سته مکار و تەفی چەند کەسە کین عەشیرەتا خوە هات کوشتن. فەتاح ناغایی هەرکی ژی بریندار بوو.

(۲) ئەف کتیب ل سالا ۱۹۶۴ی هاتی یە نفیسین و مەحمەد رەزا هنگی شاهی ئیرانی بوو. ئەو ل سالا ۱۹۷۸ی ب شۆرەشا ئیسلامی یا ئیرانی ژ سەر دەستەلاتی هات لادان.

(۳) سەقز و سنە درستن.

دەستگەھەين نەفتى يېن خوە ل ئىران و ئىراقى، گەمىقانى يا كەنداڧا فارسى و پاراستنا جەيى خوە ب ئاوايەكى ئامداگرى ل ئاسيا يا رۇژناڧا بوون.

ئارتەشى ئىرانى ل كوردستانى ژ بەر هەڧ هلوەشيا. عەشیرەت كارەبوون كۆ چەكى ب دەست خوە ڧە بئىنن و سەرۇك ژى كارەبوون كۆ ژ سورگۆنى ڧەگەرن و بچن جەم خەلكى خوە. ھندەك ژ وان ڧەگەريان سەر تالانىن بەرى، يېن دى ژى خوەست كۆ دەستەلاتا خوە بەرفرەھ بكن.

بوويەرىن سالىن شەرى ل كوردستانا ئىرانى ب ڧەلەمى وليام ئىگلىتنى بچووك د كىتبا وى يا ھەژى يا پەسنان دا ب نافی "كۆمارا كوردى يا سالا ۱۹۴۱ئ" ھاتنە نڧىسىن. ئىگلىتن ڧەدگىرت كا چاوا ئوورسان ھشت كۆ ئارتەشى ئىرانى ڧەگەرت دەڧەرا بن دەستەلاتا ئىكەتى يا سۆڧىەتى ھەتا ئالۆزى و ئازاوه يا بەر ب زىدەبوونا عەشیرەتىن كورد ل باژارى ئورمىي تەپەسەر بكت. جەھكى دى ل ڧى دەڧەرى كۆ بى ئالۆزى بوو باژاروكى ساوجبولاغى بوو كۆ نھا ژى را دبېژن مهابات. رېبەرىن دىنى و دىيايى يېن باژارى، نەمازە قازى محەمەد، خوەدى دەستەلاتەكا كەساھى بوون كۆ سەرۇك عەشیرەتان رېز و روومەتا وان دگرت، و ژبەر وى رېز و روومەتى خوە ژ ئالۆزكرنا مهاباتى ددا پاش.

ل تەڧايا وان ھەيامىن داگىركنا ئىرانى، سۆڧىەتى ب ئاوايەكى ئاڧلانە و پر ھەژى سەرەدەرى يا نىشان و بەرژەنگىن ھەبوونا دەستەلاتا ئىرانى ل دەڧەرى كر. لى ھەر د وى دەمى دا ژى، سىياسەتا كەڧن يا ئوورسان دەرھەڧا ھىڧىداركرنا خەلكى كۆ خوە ھنگاڧتى يېن زۆردارى يا دەولەتا ناڧەندى ددپت بەر ب پېش دبر.

شەش ھەڧقان پىشتى ئىرىشا ئوورسان، دەستەيەك ژ سەرۇكىن دەرەبەگىن كورد ژ بو ئىكەتى يا سۆڧىەتى ھاتن ڧەخويندن (=دەعوەتكرن). سۆڧىەتياڧ چ سۆز نەدان وان و نە ل وى دەمى و نە داويتز، وان ژى پىشتەڧانى يا ماركسىزمى نەكر. لى كورد ڧەگەريان و گەلەك خەلات ب خوە را ئانى بوون و ھەستەكا ئەشكرا كۆ دى ئوورس پىشتەڧانى يا داخوازا خوەسەرى يا كوردان بكن.

ل پاییزا سالا ۱۹۴۲ئ "کۆمهلهی ژیا نی کوردستان" هات دامهزراندن^(۱) کۆ ل دهستیکی هیمدارین وی کوردین چینا نافین یا بازاری بوون و ژ ئالی یی ئەندامهکی نتهوهپهروهین کورد ژ ئیراقی و ب ئاوی ریکنیخستنا شانە یین نهینی و فهشارتی هات ریکنیخستن. سالا داویتر، کۆمیتیهکا نافهندی هات هلبژارتن. بهربهلافبوونا ئەندامینی ههتا باکورئ سهقزی بوو. ههتا سالا ۱۹۴۵ئ نیژیکی تهفایا سهروک عهشیرهتان و گهلهک ژ خهلهکی ئەندامین وی بوون.

ئیریش بو سهر "ئیمپهریالیزم"ئ و دووفهلانکین وی ب ری یا "رزگاری کورد" کۆمهکا نتهوهپهروهین کورد یین ئیراقی کۆ پرانی یا وان چهپی بوون هوندری گۆتارین سیاسی یین کوردی ل ویدهرئ بوو. ل پاش نیسانا ۱۹۴۴ئ "رزگاری کورد" ب ریژیا کۆما ئیراقی و کۆمهلهی ژیا نی کوردستان ب ههف را دهات.

هه د وی دهمی دا، دهستهلاتا ئیرانی ژ هه می دهفهر ئورمی رابوو بوو. شوونوارا ههری داوین ژ وی دهستهلاتی ژی سالا بهرتهر ههرفیا، دهما بنکهیهکی پۆلیسی ل مهباتی کهفت بهر ئیریشا کوردان و ههفت ترکین ئازربجانی هاتن کوشتن. کهسهکی دی نههات شوونا وان و ژبو چیکرنا کاودانین دایشکرنا شهکری ژی کۆ ئه ئالۆزی ژبو وی چی بوو بوو چ نههات کرن. کورد د دهرفهکی دا دژیان کۆ چ کهسی بل ژ وان ب خوه ل سهر سهری وان حوکم نه دکر. پیکۆلا ژبو ریقه بهری یا خوه سهر زیده بوو و ههستی نتهوهپهروهیری گهرمتر بوون. هه رچنده کۆ هیژین ئوورسان ب دهف ریژ و روومهتا ژۆردهستی یا ئیرانی دگرت، لی ئارتهشی ئیرانی ژی دووردهست رادگرت، و مایی خوه د کارووبارین ههریمی ژی دا نه دکر. ئوورسان هیدی هیدی کورد تیگه هاندن کۆ ل پاش داویبوونا شهری ژی دی پشتهفانی یا داخوایین وان بکن.

(۱) ل سهر فی دهمرۆژی (=تهئریخی) هندهک تهفلههفی هه نه. مه سعودی بارزانی دنقیست کۆ کۆمهله ل رۆژا ۱۶ئ ئیلونا ۱۹۴۳ئ هات دامهزراندن (بارزانی، ئیک، ۱۴۱) قاسملوو دنقیست ل ئیلونا ۱۹۴۲ئ هات دامهزراندن و ل ۱۹۴۳ئ سهر کردایه تیه کا نوو هات هلبژارتن (شالیان، ۱۰۶) ئارچی رۆزفیلت (بی بچووک) ژی دنقیست کۆ ل ۱۶ئ تهباخا ۱۹۴۳ئ دامهزریا. هون دبین کۆ هندهک ژههفنه گرتن د نافهرا فان هه می گۆتنان دا هه نه. لی کریسی کۆچیرا دبیت کۆ جفینا ئیکی یا کۆمهلی ل رۆژا ۱۶ئ ئیلونا سالا ۱۹۴۲ئ ل باخه کی ب رهخ مهباتی فه بوو (کۆچیرا، ۲۰۶) و حه سه نی ئه رفه ع ژی دبیت کۆ ل ئیلونا سالا ۱۹۴۲ئ کۆمهله چی بوو لی ل چریا پاشین ل سالا ۱۹۴۳ئ کومیتیه یا نافهندی یا وی هات هلبژارتن و ره هانی زه بیحی بوو سه روکی وی کار کۆمی (=کومیه ته بی).

ل چريا پيشين يا سالا ۱۹۴۴ئى ژ قازى مەحمەدى ھات خوہستن كۆ ببت ئەندامى كۆمەلەيى و ۋى دگافىدا پەژراند. ئەندامىنى يا ۋى ئەوقاس درەنگى تى كەفت، ھەرچندە كۆ ب ئاۋايەكى گشتى مرۆفەكى ريزگرتى ژى بوو، لى ئەندامىن كۆمەلەيى دترسان كۆ گەلەك زوو دى دەستھلات ھەمى بگەفتبا دەستين ۋى. و ب راستى ژى گەلەك زوو شەخسى دەستھلاتدار و ديار د كۆمەلەيى دا بوو قازى^(۱).

ل ئادارا سالا ۱۹۴۵ئى ئەندامىن جوان يپن كۆمەلەيى ئۆپەرايەكا نشتيمانپەرورەيى ب نافى "دايكا نشتيمانى" چيكر كۆ تيدا كوردستان مينا ژنەكى دەھات نيشادان كۆ ب زۆر نامووسا ۋى دەھات ھنگافتن و كورين ۋى ئەو رزگار دكر. ئەۋى ئۆپەرايى ھەستين نەتەۋەپەرورەيى گەھاندن ئاستەكا بى ھەفتا. ل مەھا ئيلونى بەرنامە يا سۆفieh تى دو گافين بچووك بەر ب پيشتر چوو: پارتى يا توودە (كۆميونيست) ل ئازربيجانى نافى خوہ گوھارت و كر پارتى يا دەمۆكرات و قازى مەحمەد و كوردين دى جارەكا دى ژبو نيكەتى يا سۆفieh تى ھاتن فەخويندن^(۲).

جارەكا دى ژى چاقى وان ب سەرۆكشاليارى كۆمارا سوشياليستى يا سۆفieh تى يا ئازربيجانى، جەعفەرى باقرۇقى كەفت. كوردان ژ باقرۇقى را گۆت كۆ ئەو دخوازن دەولەتەكا كوردى دابمەززين و ھىقى يا ئاليكارى يپن درافى و چەكى يپن ئوورسان دكن. باقرۇقى ژ كوردان را گۆت كۆ لەزى نەكن و گۆت كۆ ئازادى يا كوردان گەرەكە نە تەنى ل سەر ھىمى سەرگەفتنا ھيزين گەليني يپن ئيرانى، لى ل سەر ھىمى سەرگەفتنا وان ھيزان ل ئيراقى و تركيى ژى بەھيت ئافاكرن. ۋى كورد پشتراست كرن كۆ بەرزەۋەندى يا وان د پشتهفانى يا سۆفieh تى دا يە، و ھندەك سۆز و ۋەعدە يپن نەئەشكرا ژبو ئاليكارى يپن درافى و لەشكرى دان. ۋى ژ مېھفانين خوہ را گۆت كۆ

(۱) كريسى كۆچيرا ھيشتا پېقە دچت و دنقيست: "نوو سەيرە يە كۆ قازى مەحمەد قەت نەبوو ئەندامى كاركوما (=كوميتە يا) نافەندى يا كۆمەلەيى، لى ترسا ھىمدارين كۆمەلى بچھ ھات و قازى مەحمەدى گەلەك زوو ريكخسى ئيخست بن دەستى خوہ و ئەو ب ئاۋايەكى ۋھا بريقە دبر دا بيژى سەرۆكى ۋى يە" (كۆچيرا، پ ۲۰۷).

(۲) ئەۋ ۋەغەرا كوردان ۱۰ رۆژان فەكيشا و برىتانيايى ژ بەر ۋى پر شاش بوون. ريجاردى ستافورد كريس، باليوژى برىتانيايى ل مۆسكۇفائى ژ دەولەتا سۆفieh تى ھندەك روھنكرنان دخوازت. سى رۆژان پاشتر، باليوژى برىتانيايى ل تەھرانى، سىر ريدەرى بۆلارد، ژى ھەر ژبو ۋى مەرەمى دچت مۆسكۇفائى. (كۆچيرا ۱۹۹).

- ھایی وان ژ کوردی ئیراقی، نەمازە مەلا مستەفایی بارزانی ھەبیت کۆ وئ دەمی د سەرھەلدانەکی دا بوو و قازی مەحمەد پشتراست کر کۆ ئەو مروۆفی بریتانیاییانە.
- ل پاییزی ئوورسان ب دزی فە ۱۲۰۰ تەنەنگین کۆ ژ جەندرمە یین ئیرانی وەرگرتبوون دان کۆمەلەیی. کۆمەلەیی جەینەک چئ کر و د وئ جەینی دا قازی قالا سۆز و وەعدە یین ئوورسان کر و داخووا گۆھرینا نافئ کۆمەلەیی کر. ل گۆرە یی داخووا باقروۆی نافئ وئ کر پارتی یا دەمۆکراتا کوردستانی و ل بن ئالایی دەمۆکراسی و گەلسەریخووی تەفگەرا خوہ ب ئاواپەکی پەنی و ئەشکرا بدوومین^(۱).
- لئ ئەف گۆھرین نەبوو ئەگەرا گۆھارتنا ئاواپی ریکئێخستنا وئ ئان ژ یزیدەبوون و ژۆردەستی یا کۆمیونیستان: قازی مەحمەد ھەر بریاربەدەست بوو. پارتیی بەرنامەپەکا ھەفت خالی پەرزاند کۆ ئارمانجا وئ حوکمی زاتی بوو نە خوہسەریەکا تفاق:
۱. گەرەکە کوردی ئیرانی خوہدی یین مافی خوہریقەبرنی بن د ریقەبرنا کارووبارین ھەریما خوہ دا.
 ۲. زمانی کوردی گەرەکە زمانی دیوانی بت و خویندن ژ گەرەکە ب وی زمانی بت.
 ۳. جفاتەکا ئستانی ب زووترین دەم و ل گۆرە یی ھیمقانونا (=دەستووری) ئیرانی بەییت ھەبترتن.
 ۴. کارمەندی دەولەتا کوردی گەرەکە کورد بن.
 ۵. داھاتا کوردستانی گەرەکە ل ویدەری بەییت مەزاختن.
 ۶. پارتی یا دەمۆکراتا کوردستانی ھەمی شیانی خوہ بکاربئینت ژبو براتی یا درست تەفی خەلکی ئازربێجانی و کێمانی یین کۆ ل کوردستانی دژین.
 ۷. پارتی گەرەکە ب ری یا بەرەب پێشیرنا خویندن و ھینکرنی، ساخلەمی یا گشتی، بازرگانی و جۆتکاری ژبو جێتکرنا ئاستی باروودۆخی سنجی، ساخلەمی و ئابوری یا خەلکی کورد بچەبت.

(۱) لی کریسی کۆچیرا ژ زار دەفی دیرۆکنفیسین پارتی یا دەمۆکراتا کوردستانی ئیرانی فەدگێرت کۆ د جەینەکا کۆمەلە یا ژبانی کوردستانی دا ل رۆژا ۱۶ ئی تەباخا ۱۹۴۵ ئی ب پێشھارا قازی مەحمەدی حزبا دەمۆکراتا کوردستانی ھات دامەزراند (کۆچیرا ۲۰۸) لی دیرۆکنفیسین مینا و لیامی ئیگلتن و ئارچیبالدی رۆژفیلی دبیژن کۆ ل پاش فەگەریانا ژ باکووی ئەو کار کر.

ل چريا پيشين ئوورسان هيژين خوه ل نازربيجاني خورتتر كرن، ههتا نيفهكا ههيفا چريا پاشين، چهكدارين كۆميونىست، ژ وان چهكدارين نازربيجاني ژ ئالى يى دى يى سينورى سؤقيهتى و نازربيجانا ئيراني، هيژين لهشكر و پولىسى ئيراني دهركرن و ب فى ئاوايى دهستهلاتا تههراني ل تهفرىزى داوى بوو. ل ۱۲ ئى كانوونا پيشين جفاتا نهتهوهيى يا كۆمارا خوهسهر نازربيجاني ل تهفرىزى جفينهك چيكر كۆ تيدا پيىنج ئەندام ژ كۆما ۱۰۱ ئەندامان كورد بوون. ژ ئەندامين كورد را گهلهك زوو خوهيا بوو كۆ رژیما نازربيجاني دخوازت كۆ رييي نهدت كوردان كۆ بگههن دهستهلاتى. لهوما ئەو فهگهريان مهباتى. ل ۱۷ ئى كانوونا پيشين، خهلكى مهباتى نيشانا نهتهوهيى يا ئيراني ل سهردهرا دائيرا دادى ئيخست و ئالايى كوردى هلدا. ل رۆژا دويى ژ ههيفا كوردى يا ريبهندانى ئانگو ۲۲ ئى ههيفا كانوونا پاشين يا سالا ۱۹۶۶ ئى قازى مەحمەدى، كۆ كنجهكى لهشكرى يى ئوورسان ل خوه كر بوو و شاشكا مهلاتيى ل سهرى بوو، ل بهرانبهري جفاتا كهساهى يين مهزنيى باژارى و سهرۆكىن گهلهك عهشيرهتان، كۆمارا كوردى راگههاند. كاكلا ناخفتنا قازى ئەو بوو كۆ كورد گهلهكى جدا نه و ماقى وان يى دياركرنا سيئود و چارهنقىسا خوه ههيه و ئەو هشيار بوونه و ههفال و دۆستين خورت ههنه. ئەف بوويهر هههه، ژ دوور فه ل بن چافديرى يا ئەفسههركى سؤقيهتى بوو. وى ئەفسهري پاردارى يا وى راگههاندنا نه ب دلى ئوورسان نهكر.

دهولهتا كۆ ل مهباتى هاتى دامهزراندن ژ ريبهرين خوهپاريى يين باژار و عهشيرهتان پيك هات بوو. دهولهتهك بوو ژ چينين بلنديى كوردان. ژ سالوخه تين پيشقهروو يين وى بهرنامه يا خويندن و هينكرن و زينفرههه يا وى بوو كۆ ل گۆره يى پيشانين وى رۆژى يين ناسيا يا رۆژنافا نازادىخوازانه و ليبهرال بوو. دهستهلاتا دهولهتى د دهستى قازى مەحمەدى دا كۆم بوو و ب رى يا چهند كهسين باومرپيكرى ل سهر چهند هيلان ل بهشين جۇربجۇرين كۆ هاتبوون دامهزراندن داييش دبوو. دهستهلات ل دهفهرين عهشيرهتى ههر د دهستى سهرۆك عهشيرهتان دا مافه. سۆزين ئوورسان ئەو پشتەفانى يا رهفانى و رووحى بوو كۆ پشستا دهولهتى پى گهرم بوو.

ل رهشهمهه ۵۵۰۰ رهشاشین برنۆ و کۆلت، تهننگ، دهبانجه و تهقهمهنی، هندهك دژهتانکین مۆلۆتۆف کۆکتیل^(۱) - یین پیکهاتی ژ بتلین بهنزیئ و پتیهیهکا پهروو د گهروو یا بتلی دا- گههشتن. لی دهما کۆمهکا کوردان سهردانا تهفریزی کر، ئوورسان ژئ پرسپار کر کا ژبو چ کۆمارهکا کوردی هاتی یه دامهزاندن.

ژ قازی مهحمهدی هات خوهستن کۆ بچت تهفریزی، وی ژئ ئەشکرا کر کۆ تشتی کۆ یههماکۆفی^(۲) ئوورس دیتی ههمی تشتهکی کفش و خوهیا دکت.

ئوورسان دوباره کر کۆ کورد تهنی ب ئیکبوونا ب کۆمارا نازربيجانی را دکارن بگههن مافیئ خوه یین نهتهوهیی: ئەو ژئ چاخی کۆ ترکیی و ئیراق ژئ رزگار ببن. ژ دهستپیکۆ ههتا داوی یا کۆمارئ، قازی ژ بهر گریداییبوونا نهتهوهپهرووران ب پشتهفانی یا ئوورسان دئیشا. وی ههست دکر کۆ دهولهتا مهاباتئ تهنی ب هاریکاری یا هیزهکا خورت دکارت بهرسینگئ تههرانی ئان ههر دهولهتهکا دی بگرت. ل وان دهراقان، ئەو هیزا خورت تهنی رووسیا بوو. ترسا کۆ قازی مهحمهدی ژ دلاییکرنا ئوورسان ههبوو ئەو نهچارکر کۆ ب نهژدلی بهرنامه یا وان بپهژرینت یا کۆ دخوهست دهولهتا کوردی ل بن دهستهلاتا رژیم نازربيجانی بت. لی کوردین کۆ تهفی وی چوو بوون تهفریزی ژبهر تۆرهبوون و غهیدیبوونا ئوورسان خوه نهدۆراند. بهرخوهدانا وان بوو ئەگهرا ئاخفتنهکا تیلهفۆنی دگهل باکوو کۆ ئهریکرنا رژیم کوردی ژ ئالی یئ ئوورسان ب دوو را هات. کۆمارا کوردی پاشتر دهه لووری یین رووسی، دهه لووری یین کهفنین ئەمریکایی و دهه جیب وهگرتن. ئەفسهههکی ئوورس ژبو هینکرنین لهشکری هات، لی پرانی یا هینکرنین لهشکری ل ستوی چار ئەفسهههین ئارتهشی ئیراقی بوون کۆ تهفی مهلا مستهفایی هات بوون مهاباتئ. دهولهتا کوردی خوه بهرههف کر کۆ هیزهکا لهشکری یا خوهسهه و نهگریدایی ب پشتهفانی یا عهشیرهتان چی بکت. ب کۆمکرنا چهکداران ژ مهابات و هاوردۆرا وئ، کۆمارا کوردی کارهبوو کۆ نیژیکی ۱۳۰۰ ئەفسههه و چهکداران ریکبئبیخت. لی ئەف ئارتهش چ جارن نهبوو خوهندی باندۆرهکا مینا ئارتهشی کۆ پارتی یا دهموکراتا کوردستانئ د شهريئ نها دا چی کری یه. هیزا لهشکری یا راستین یا

(۱) Molotov Cocktail.

(۲) Yermakov: رهنگه ئیک ژ وان ئەفسهههین ئوورس بت کۆ زیرهفانی یا مهراسیما راگهاندنا کۆمارینی دکر.

رژیمی ل سەر ملین شەرکەرین عەشیرەتی بوو یین کۆ بەرھەفی شەری بوون، نەمازە ئەوین د بن ریفەبەری یا مەلا مستەفایی دابوون کۆ نھا بوو جەنەرالی ئارتەشی کۆماری.

تەھەر و شکی دەولەتان ل کۆمارا کوردی و ل نازربێجانێ پر ژ ھەف جدا بوون. دەولەتا تەفریزی رژیمەکا ستالینی بوو ب ھەمی ئاویین ترسکاری یا خوہ فە. ل کوردستانی چ پۆلیسی نەپەنی نەبوون، چ کادری کۆ ل سۆفیەتی ھات بن ھینکرن نەبوون، و چ بەرنامەبەری مارکسیستی ژ نەبوو. چ بزاف ژبو چیکرنەفە یین زەفی و خودان-زەفیاتی نیی و شۆرەشا جفاکی ژ نەبوون. ھەقبەندی یین ھەردو رژیمان زوو تیک جوون. توخیبێن ھەفیشکین ناھیرا ئارزبێجانێ و دەفەرین کورد بوون بابەتی گەنگەشەبەکی کۆ تۆرەبی یا کوردان ل بەرانبەری بزافین تەفریزی ژبو داسەپاندنا ژۆردەستی یا خوہ ل کۆمارا کوردی زیدەتر کر. ل نیسانا سالا ۱۹۴۶ئ سۆفیەتی خوہست کۆ ب ری یا دانووستاندان ھەردو رژیمان ل ھەف بئیت. ل ۲۳ئ نیسانێ پەیمانەکا دۆستی و ھەفالبەندی ھات مۆکرن کۆ ژیکنەگرتنێ نەردی یین سەرەکی ھەر وەکی خوہ ھشتن. بریار بوو ئەو ژیکنەگرتن ل پاش رزگارکرن ترکیی و ئیراقی ب ئاوابەکی ئیکجاری و دایمی چارەسەر بین. ل ھەمان ھەیفی، نیژیکی ۶۰ جوانین کورد بەر ب باکوو ھاتن شاندن دا ھەر وەکی ئوورسان سۆز دابوو ل ویدەری بخوینن. ل پاش تیکچوونا دەولەتا مەھاباتی ھەمیان، بل ژ چەند کەسەکان، پیکۆل کر کۆ فەگەرن وەلاتی خوہ.

داخووزین چەندجارەکی یین چەکین گران ژ ئالی ی ئوورسان فە بی بەرسف مان. چ ئالیکاری یین درافی ژ نەبوون. ئیزگەھەکی رادیویی کۆ دەنگی وی ب زۆر ژ مەھاباتی ھەتا توخیبێن رژیم کوردی دجوو ھەبوو و دەنگی وی نەدگەشت کوردین ئیراقی و ترکیی. سۆفیەتی نەپەژاند بوو کۆ ئیزگەھەکی بەیزتر بدن وان. ل داوی یا مەھا نیسان، ئارتەشی ئیرانی ل بەر بوو کۆ ھیزا خوہ نیشا بدت، ب ستوونەکا ۶۰۰ چەکاران بەر ب باکور ژ سەقزی دەرکەفت و ھوندری ئەردی کۆماری

بوو. دهما ئەو ب سەيرانكى ژ بو فراهينى راوهستيان، هيژين مهلا مستهفایى ئيريش کر سەر وان و ئەو شانندن. ستوون ب شەرپزەبى فەگەريا سەقزى^(۱).

ل وئ دهما کۆ کوردین مهاباتی ل ژیر ريفه بهری یا دهوله تهکا کوردی بهر ب ژيانهکا باشتر دچوون، سئوود و چارمنفيسا وئ دهوله تی د ههفرکی یا دنافهرا ئیکهتی یا سؤفیه تی و هيژين روژنافایى دا، کۆ وهلاتین یهگگرتی یین ئەمريکایى سهرکيشی یا وان دکر، دهات بریاردان. ل داوی یا شهرى جيهانى یی دویى ستالینی خهباتهك دست پى کر دا وان ههریمین ناسیایا روژنافایى کۆ د شهرى جيهانى یی ئیکى دا ل سالا ۱۹۱۷ئ ژ ئالی یی بولشفیکان فه هات بوون بهردان ل ئیکهتی یا سؤفیه تی فەبگه رینت. ههر د وئ دهمی دا کۆ ئانکارا د بن گماشهکا مهزن دا بوو، ئوورسان خهبات دکر کۆ ئیمتیازا دهرئیخستنا نهفتا باکورا ئیرانى ژ تههرانى بستینن. روژما تووده یا ستالینی یا تهفریژی پرت مینا ریخوهشکر نهکی ژبو زیده کرنا ئاها ئیرانى ب سهر ئاها رووسیایى فه دهات بهرجاف، ژبه رکۆ مینا ترکیی ئەف ههریم ژى بهری شهرى جيهانى یی ئیکى د بن دهستهلاتا ئوورسان دا بوو. لى دهرههقا ئیرانى ژى، هيژين روژنافایى ل بهرانبهری بزافا ئوورسان بهرخوه ددا. ئەو دۆز ل جفینین دیپلوماتیکین نهتهوه یین ئیکگرتی دا بهر ب پیش چوو.

ههیا دهستپیکا مهها گولانى هيژين لهشکری یین رووسیایى ژ ئیرانى دهرکهفتن، ههر چهنده کۆ ئیرانى و ئوورسان دانووستاندنن ههری داویى کۆتا نهکر بوون، ئارتهشى ئیرانى ژبو فەگه راندنا دهستهلاتا شاهی بهر ب توخیبی روژنافایى بهرههف نهبوو و ههبوونا ئوورسان ل دهفهرى، ههرچنده لهوازتر، لى ب رهنگى قونسولین سؤفیه تی و نوینه رین بازرگانى ل ئازربيجان و کوردستانى ههر دهوام دکر.

(۱) ئەف شهر ههر ئەو شهره کۆ ب نافی شهرى قارئاوایى هاتی نیاسین. حهسه نی ئهرفه ع گهلهك ب کورت-فهبرى قالا وی شهرى دکت و ناخوازت وئ شکهستنا لهشکری ب درستی فه بگيرت. کۆچیرا ژى دبیژت کۆ هيژين ئیرانى ۸۰۰ چه کدار بوون و ۲۱ کەس ژ وان هاتن کوشتن و ۱۷ کەس بریندار بوون و ۴۰ کەس ژى هاتن دیلکرن (کۆچیرا ۲۱۷). لى بارزانى دنقیست کۆ ۸۰ شهرکه رین ئیرانى هاتن کوشتن. و ۱۲۰ کەس ژى هاتن دیلکرن، ۱۷ شىست-تیرین گران و دو تۆپ و دو سه د (۲۰۰) تفهنگ ژى دهستهکەفتین کوردان بوون. ههروهسا، ئەو دبیژت کۆ داستانا قارئاوایى ل روژا سییى ژ مهها گولانى بوویه نه ل ۲۹ئ مهها نیسانى (بارزانى، بهرگى ئیکى، ۱۵۳ - ۱۹۵۴).

ب دريژاهي يا مههين گولان و خزيراني رژيما تەفريري ژبو لەههفاتنا دگەل موزەففەري فيرووز، يي ئاليگري كۆميونيستان، كۆ ژ ئالي يي سەرۆكشالياري ئيراني ژبو في كاري هات بوو دەستنيشانكرن، دانووستاندن دكرن. لەههفاتنا وان فهگهريانا نازربيجاني بو سەر ئاها ئيراني مسۆگەر دكر. پارلەمەنتويا نازربيجاني وهكي جقاتەكا ئستاني هات نياسن و رژيما تەفريري زي بي دەستتيووردان وهكي خوه مافه، لي دەولهتا مهاباتي هات پشتگوهقه هافيتن. ب في ناوايي، ستالينيان بنگهههكي قانوني ژبو دووماندا دهولهتا خوه دانا و رژيما نهكۆميونيستي يا كوردان ل بهتەني ما. كوردان خوهست كۆ ب ئيريشهكي بو سەر سەنەندەجي بەرسقا خەتەرا بەر-ب-زیدەبوونا نارتەشي ئيراني بدن. گرتنا وي باژاري دي گفاشا ئيراني ل سەر رژيما مهاباتي كيم كريا، لي كوردان ژبەر پيکۆلا ئوورسان ئەو ئيريش سار فهكر. ل شوونا وي ئيريشي ئاگر بهسهك دگەل تەهراني هات چيكرن.

ل مهها تەباخي سۆقيهتيان شيرەت ل قازي مەحمەدي كر كۆ بچت تەهراني و هيمهكي قانوني دناف دهولهتا ئيراني دا ژبو رژيما خوه دابنييت. قازي وهها كر و سەرۆكشالياري ئيراني پيشنهار كر كۆ تەفايا كوردستانا ئيراني ببت ئيك ئستان و ل بن ريفه بهري يا حوكمدارهكي مەزن بت. لەههفاتنهكا وهها دي نازربيجاني و كورد ژ ئالي يي قانوني فه وهكهف كريان. قازي ههست دكر كۆ نكارت بي رازيبوونا ئوورسان وي پيشنھاري بپهژرينت. لي باليوژخانەيا سۆقيهتي ئەو نەپهژراند، ژ بەر كۆ نەدخوهست حيله و دهكان ل رژيما تەفريري بكت، لەوما قازي فهگهريا مهاباتي و چ نهكر^(۱). هافينا سالا ۱۹۴۶ئ دەما زیدەبوونا گفاشا كۆميونيستان و ئاليگرين وان ل ئيراني بوو. گرەف و خوهنيشادان ژ ئالي يي كۆميونيستان فه دهاتن ريكئيخستن. ئەندامين توودهيي (كۆميونيست) ژبو جارا ئيكي پارداري جقاتا شالياران دبوون.

(۱) ئەز نزانم كا ئەد گوتنا نقيسفاني چەند راسته، لي ئەگەر راست بت، ئەد كاري قازي مەحمەدي ئيخانەت و شەرمزاريەكا مەزنه. دبت سەدەما نەپهژراندنا وي پيشنھارا ئيراني باوهنه كرنا قازي مەحمەدي ب سۆزين ئيراني بت، نه بەرئەمري يا وي ژبو رووسان.

فان کاودانان عهشیرهتین شوپاریزین بهختیاری و قهشقایی ل چپایی باشوورا کوردستانی ژبو شوهرهشکی تیهن دان. قهوامولسهلتهنهی^(۱) دیسان دهولهتا خوه ل ۱۹ئ چریا پیشین گوهارت و ئەندامین توودهیی دهرکرن و ب فی ئاوییی شوهرشا وان داوی بوو^(۲). لهواز و قهلس بوونا توودهیی دەست پی بوو.

ل ۲۷ئ چریا پاشین، قهوامولسهلتهنهی فرمان دا ئارتهشی ئیرانی کو نازربیحانی بگرن. ل ههیفای ئیلونی کوردان پیشنهارهکا ئیرانی ژبو ژچهکبوونی، قهگهراندنا کهرسته یین شهری یین ئیرانی و قهگهراندنا کو مارا کوردی بو ههمبیزا ئیرانی نهپهژراند.

سیاسهتا مهاباتی ژبو دووماندا خوه، پشتگهرمکرن ب ئالیکاری یین ئوورسان ژبو رژیم تهفریزی بوو. ههر چ قاس وان کهرب ژ ههفسی یا خوه یا باکوری ژی ههبن^(۳)، وان ددیت کو سئوود و چارهنفیسا وان ب یا کو مارا نازربیحانی را گریدایی یه. لهوما، ل داوی یا چریا پاشین، دهما کوردان بهسیتی کو ئوورس وان پشتراست دکن کو پشتی هلبزارتنان ئارتهشی ئیرانی دی خوه ژ دهفری ههبکیشت ههجنقین^(۴). قازی مهحمهدی هیشتا باوه نهدکر ئوورس دی دهف ژ تهفریزی بهر بدن. و ل ۵ئ کانوونا پیشین کوردان بریار دا کو ل بهرانبهری ئارتهشی ئیرانی بهرخوه بدن.

ل، ل رۆزا ۱۳ئ کانوونا پیشین ئیرانیان تهفریز گرت و ئوورسان چ نهکر. رۆژهکی بهری هاتنا ئارتهشی ئیرانی خهلکی ل دزی دهولهتا تهفریزی سهرهلدابوو، و گهلهک ستالینی کوشت بوون. جافید، ستانقانی توودهیی ب دوو جیبهکا ئارتهشی قه بهر ب

(۱) سهرۆکشالیار (=سهرۆک-وهزیری) وی چاخی یی ئیرانی بوو.

(۲) بریتانیا ژ وی دترسا کو سۆقیهتی ل ئیرانی بمین، لهوما دخوهست کو باشووری ئیرانی یا نهفت-تژی ژ خوه را مسوگهر بکت، لی قهوامولسهلتهنه پر زیرهک بوو و باروودوخ قهگهراند سهر باری جاران.

(۳) ریمان و پهژنا ههفسی یا باکوری ل قیدهری کو مارا نازربیحانی ل تهفریزی یه.

(۴) دهولهتا ئیرانی سۆزدا بوو کو ژبو بجهکرنا مافین گهلین ئیرانی دی هلبزارتنین نوو ل سهرانسهری ئیرانی چی بکت. لی گهرهک بوو ئارتهش مینا چافدیوی وان هلبزارتنان بهرهف بووبا.

كوشتى ھات راکيشان^(۱). قازى مەخمەدى دەست ژ بەرخوھدانى شوشت و ل ۱۶ كائونوا پيشين ل مياندوناقى خوه دا دەستى جەنەرال ھومايوونى.

ل پاش خوھدانەدەستى، قازى پيکول کر کو خوين نەھيت ريهتن. مەلا مستەفايى ھېشى ژى کرېوون، لاف کرېوو کو برەفت، لى سەرۆک کو ماری کو مارا کوردى باوهر نەدکر کو ئیرانى دى وى بکوژن. مەھاباد ب بى دەنگى ھات گرتن و ژبو جيگرېوونا دەستھلاتا ئیرانى چ نەقەومى. خەلکى چ سەرھلدان ل دژى دەولەتا کوردى چى نەکرن^(۲).

قازى مەخمەد ل خانى يى خوه ھات دەستەسەرکرن و ئەندامین کومیتە يا نافەندى يا پارتى يا دەمۆکراتى ھاتن گرتن. ل دەستپیکا سالا ۱۹۴۷، قازى ل دادگەھا لەشکرى ھات دادکرن. ل چاخک (= سەعت) ۳ رۆژا ۳۱ ئادارا وى سالى ئەو، براى وى و پسمامەكى وى، ھەر ل وى مەيدانا کو کو مارا کوردى لى ھات بوو راگەھاندىن ھاتن ل سیدارەدان. پينچ سەرۆکين دى يين کورد ژى ل مەھا نيسانى ھاتن خەنداقاندىن، ۳۱ کەسین دى ژى ھاتن گرتن.

مەلا مستەفايى ھەفتیەكى بەرى خوھدانەدەستا قازى ھیزین خوه ژ مەھاباتی فەکیشا بوون. پشتى خوھدانەدەستا وى ژى، مەلا مستەفا چوو سەرەدانا جەنەرال ھومايوونى و گۆت کو ئەگەر دەولەتا بریتانیایى ساخى يا وان ئەولە بکت ئەو دى فەبگەرن بارزانى. مەلا مستەفايى ئەو پيشنھار ب خوه را بر تەھرانى ژى و ھەیفەكى ل ویدەرى ل کلوبا ئەفسەران ما. دەما بریتانیایى گۆت کو ئەو نکارن ئەولەکاریەکا وەھا بکن، ئیرانیان پيشنھار کر کو بارزانى ل دەفەرا چيایی ئەلوھند ل نيزیک ھەمەدانى ل رۆژھالاتا

(۱) کەسى ب دوو جیپا ئارتەشى را ھاتى راکيشان بيرييا، شاليارى پەرورده و ھينکرنى بوو (کۆچيرا ۲۲۳).

(۲) راستە، لى ژبو پاراستنا وى ژى چ بزاڤ نەکرن. د ھەقدیتنا ھەرى داوين يا قازى مەخمەد و مەلا مستەفايى بارزانى دا، پشتى کو بارزانى پر لاف دکت کو ئەو خوه نەدت دەستى دەولەتا عەجەم، قازى دبیژت کو ئەز ناخوام خوين بهيت رھتن. لى مرۆڤ دکارت ببيژت کو ھيفى يا وى ب ئالیاکاری يا ھیزین کورد ژبو پشتهفانى يا کو ماری نەمابوو. قازى ب چافین رۆندک- تژى فە ژ بارزانى را گۆت: بل ژ مرۆڤين خوه پشنا خوه ب چ کەسەكى گەرم مەکە، ژبەر کو زەحفن کەسین کو ژبو من سویند خوار بوون، و نھا ژبو خزمەتکاری يا لەشکرى ئیرانى بەريکانى دکن. (بارزانى، بەرگى ئیکى، ۱۶۹).

هه‌رێما کوردستانی ئاکنجی ببن. مه‌لا مسته‌فا ب وێ پێشنه‌اری قاییل بوو، لێ شیخ ئەحمه‌دی نه‌په‌ژراند. جه‌نه‌رال هوما‌یوونی چوو سه‌رده‌انا شیخ ئەحمه‌دی و وی گۆت کۆ بارزانی دێ ل به‌اری ب زۆر و هیزا خوه‌ فه‌گه‌رن بارزانی. جه‌نه‌رال هوما‌یوونی ژ شیخ ئەحمه‌دی را گۆت کۆ بارزانیان سێ بژار هه‌نه: ئەو ب زووترین دهم فه‌گه‌رن ئیراقی، چه‌کی خوه‌ دانن ئەردی ئان شه‌ری بکن. جه‌نه‌رال ژ نه‌غه‌دی دهرکه‌فت و گه‌ف دا کۆ دێ ل پاش دو رۆژین دی ژ بۆ گرتنا وی گوندی فه‌گه‌رت. وی وه‌ها کر، لێ هه‌تا ئەو هات کورد چوو بوون.

ل زفستانا دژوارا کوردستانی، دهما پرانی یا رێ یین چیا‌ی ب به‌فری داگرتی بوون، به‌نا‌به‌رین کورد رێ یا خوه‌ به‌ر ب وه‌لاتی خوه‌ شه‌فاند. چارده‌ شه‌فان پستی دهرکه‌فتنا ژ نه‌غه‌دی، ده‌وله‌تا ئیرانی فرمان دا عه‌شیره‌تا هه‌رکی کۆ ئیریشی بکن سه‌ر بارزانیان. ل ۱۴ ئاداری ئارته‌شی ئیرانی ژ ئیریشین خوه‌ ده‌ست پیکرن و ژ بۆ نه‌هیلانا بارزانی یین کۆ ل چیا یین توخیی یین نافه‌را ئیرانی و ئیراقی خوه‌ ئاسی کربوو چ ژ ده‌ست هات کر. لێ داخوازا فه‌گه‌ریانا بۆ وه‌لاتی ل جه‌م وان به‌یزتر بوو. نامه‌یه‌ک ژ ده‌وله‌تا ئیراقی گه‌هشت ده‌ستی شیخ ئەحمه‌دی کۆ تیدا سۆزا ئەوله‌یی یا ژیا‌نا وان هه‌بوو. ل ده‌ستپیکا مه‌ها نیسانی وی رێ ژ خه‌لکی خوه‌ را فه‌کر کۆ ژ توخیی دهرباز ببن. سێ که‌فنه‌ ئەفسه‌رین ئارته‌شی ئیراقی گو‌ه نه‌دا مه‌لا مسته‌فای و ته‌فی شیخ ئەحمه‌دی چوون. ئەوه‌اتن دادکرن و خه‌نداقانن^(۱). مه‌لا مسته‌فا و کۆمه‌کا دی ژ مرو‌قین خوه‌ ل نیقه‌کا مه‌ها نیسانی ب ریه‌کا دی دا چوون بارزانی.

(۱) یا راست ئەوه کۆ عزه‌تی عه‌بدلعه‌زیزی، مسته‌فای خۆشنا‌ف، مه‌حمه‌دی مه‌هوودی قودسی و خه‌یروولایی عه‌بدلکه‌رمی گو‌ه نه‌دا مه‌لا مسته‌فای و خوه‌ دا ده‌ستی ئیراقی و ب سه‌ر سۆزا عه‌بدلئیلاهی وه‌سی را کۆ ژ وان را گۆت بوو ناهین کوشتن ئەو هه‌ر چار ل رۆژا ۱۹ ئی‌خزیرانا ۱۹۴۷ ئی‌هاتن شه‌هیدکرن. ته‌نی میرحاجی ئەحمه‌دی و عه‌بدلره‌جمانی مفقی فه‌رمانا بارزانی بجه‌ کر و خوه‌ نه‌دا ده‌ست. به‌کری عه‌بدلکه‌رمی، نووری یی ئەحمه‌دی ته‌های، جه‌لالی ئەمین به‌گی و مه‌حمه‌دی سالی ب نه‌یتی چوون ئیراقی و ژ خه‌نداقانن رزگار بوون. (بارزانی، به‌رگی ئیکی، ۱۸۳).

ل مهها گولانی بوو کو مهلا مستهفایی تیدهرئانی کو ئیدی نکارت ب نهولهیی ل ئیراقی بمینت. نهو نهشیا ل سهر خوه بیهژرینت کو دئی ل ئیرانی و ترکیی ژی پاراستی بت، لهوما بریار دا کو بچت رووسیایی. نیژیکی ۵۰۰ ههتا ۸۰۰ مرؤقین وی خوه تهرخان کر کو تهفی وی بچن. وان ۲۲۰ میلین نافههرا بارزانی و توخیبی سؤقیهتی ب چاردهه روژان شهفانندن، خهین ژ نهساخ و برینداران ژی، ههمی ب پهیایی دچوون^(۱). دهما کو بارزانی ل سهر ری یا خوه بهر ب باگور هوندری ئیرانی بوو، ئارتهشی ئیرانی فرمان دا عهشیرهتا شکاک ئیریشی بکن سهر وی. شکاکان خوه ژ فهرمانی لادا. دو بهتالیونین ئیرانی بهر ب گهلی یی قوتوووی ل سهر ری یا بارزانیان هاتن شانندن. بارزانی ههمی دهرباز بوون و کهس ژ وان نههات دیتن. مهحمهد رهزا شاهی فهرمان دا ئارتهشی شهری بکن و گهفه ل سهردارین لهشکری کر کو نهگهر ئیریشان نهکن دئی ل دادگههین لهشکری بهین دادکرن. لی، ئارتهشی ئیرانی شوپا بارزانیان هنداکر. دهما نهو هاتن فهدیتن و ئارتهشی ئیریش کر سهر وان، گهلهک زیان ب ئارتهشی کهفتن. ل ۱۰ ئی خیفهیی (= خزیرانی) ۲۲ پیشهنگین بارزانی ژ رووباری ئاراسی، کو توخیبی نافههرا ئیرانی و سؤقیهتی یه، دهرباز بوون^(۲). دهما ل ۱۸ ئی خیفهیی یهکانین ئارتهشی ئیرانی

(۱) ژ تهحلی بین وی ریئی: دهولهت هات ناگههدارکرن کو بارزانی ل گوندی دریبی نه. چارده بالافران ل روژا ۲۳ ئی ههیفا گولانی ل سالا ۱۹۴۷ ئی بومهبارانهکا نهو قاس هوؤ کر کو ههتا نهها بهقلین وی نهبوونه و فهریژا وی شههیدبوونا تهموی مستهفایی بنافی و تهایی عهزیزی سپینداری بوو. ۱۴ کهس ژی بریندار بوون.

روژا ۲۴/۵/۱۹۴۷ ئی هیزین بارزانی گههشتن گوندی بیدافی کو داوین گوندی سهر سینۆری ئیراقی و ترکیی یه. ژ بهر هندی کو دو ژ وان برینداران، ساحلی حسینی گویزی و حهموی هیزانی، شر و بیسهرووبهر بوون و چی نهدبوو کو بهاتیان فه گوهاستن، مهلا مستهفایی بارزانی ژ خواستی یی موختاری گوندی خوهست کو وان دو برینداران بیت شیروانی و بدت دهستی دهولهتی.

ل دهما خاتر خواستی دا ساحلی بریندار دهستی سهلیمی برایی خوه گرت و نهو ل همبیزا خوه گرت و ههردو گریان.. نهسهدهی خووشهفی ژ سهلیمی راگوت ب ری بکهفه! سهلیمی گوت: نهسهده ناخر نهز کوو برایی خوه بهیلم؟ نهسهدهی لی فهگهراند: برایو! نهفه ههمی براین ته نه. ههسته و نافی خودی بینه! دهما سهلیم رابوو و ب ری کهفت ههمیان دهست ب گریی کر. (بارزانی، بهرگی ئیکی، ۱۸۸).

(۲) روژا ۱۶ ئی مهها خزیرانا سالا ۱۹۴۷ ئی میرحاج چوو پاسگهی سیراجلوو ل سهر ئاخا نهرمه نستانی. ۱۷ ئی خزیرانی شیخ سلیمان تهفی دهستهیهکی و روژا ۱۸ ئی خزیرانی ژی مهلا مستهفا و پاشمایی یا هیزین وی دهربازی سهر ئاخا سؤقیهتی بوون. (بارزانی، بهرگی ئیکی، ۱۹۴).

گههستن رووباری، هه می کورد ل رووباری ئافا بوو بوون. ئه وهتا سالا ۱۹۵۸ئ، پشتی کۆ عهفدلکه ریمی قاسمی کۆمارا ئیراقی یا کورد و ئه ره بان راگه هاندی نه فه گه ریان^(۱).

کۆمارا مه باتی نیشادا کۆ دهوله ته کا کوردی دکارت ب باشی دهسته لاتداریی بکت. رژیم قازی مه حمه دی هه ر چنده کۆ پشته فانی یا هه می کوردان ژی پی را نه بوو، لی ب ئاواپه کی ئامداگرتی و گه له مپه ری جهی ریزی بوو و گوهداری لی دهات کرن. به رفازی رژیم ته فریزی، کۆمارا مه باتی ب بریارا سه روکی خوه و ژبه ر گفاشا ده رفه یی، نه ژ به ر گفاشا نافخوه یی، داوی بوو.

هه ستا نه ته وه په ره ری دناف کوردین ئیرانی دا هیشتا مایه، لی نه په نی یه. له وما پر زه حمه ته کۆ مرؤف به رسینت (=ته خمین بکت) هه تا ج توخیبه کی ریکئیخستی یه. ئاریشه یا هه ری داوین دنافه را کوردان و ته هرائی دا کۆ د وه شانین ته فانه دا هاتی یه به لافکرن، ل سالا ۱۹۵۰ئ قهومی، ده ما ئارته شی ئیرانی و هیزا نه سمایی عه شیره تا جوانرویی ل نیزیکی توخیبی ئیراقی و قاسی ۲۵ میلان دووری باکووری رۆژئافا یا که رمه شانئ ئیخست بن ئیریشان. ئه وه ئیریش ژبه ر نه دانه ده ستا وان چه کان بوو یین کۆ عه شیره تا جوانرویی ژ ئه فسه رین دراف. خوه رین ئارته شی ئیرانی کری بوون.

ب دیتنا ته هرائی کورد ژی پاره کن ژ پرسگریکا مه زنا عه شیره تان کۆ ژ په ری باکووری وه لاتی هه تا که ندافا فارسی فه گرتی یه. هه په جان و گه رمی و هیشی یین کوردین ئیراقی ل ده ستپیکا رژیم قاسمی دهوله تا ئیرانی نه چار کر کۆ هنده ک بزاقین رومه تی ژبو کوردین ئیرانی بکت. پارتیه کا کوردی یا پان ئیرانی د بن ریفه به ری یا هه ر ب ناف یا ئیحسانی نووری دا هات دامه زانندن. ئیحسانی نووری سه روکی شه رین ۱۹۲۷ئ هه تا ۱۹۲۰ئ ل دژی ترکیی بوو. فی پارتیی خوه ژبو پاراستنا که له پۆری ئیرانی ژ خه ته را نقشین سامی و ترک ته رخان کری یه و ئامه رکی نه دلخۆشکه ره ژبو پرۆپاگه نده یین وه ها کۆ پشته فانی یا کوردان ل ته هرائی ب ری یا چیکرنا هه ستا که له پۆره کی فه ره نه نگی و چاندی یی هه فیشک زیده بکت.

بیگومان هه ستین فهنج و ئالیگری یا ئیرانی ل جه م نه ته وه په ره ری راست و درست یین کورد هه نه. هه سته ک هه په کۆ ئیرانی کیمتر ژ ترک و ئه ره بان دوژمنی هه بوون و کیینی یا کوردانن. کورد ب کیفخوه شی فه قالا پسمامینی یا خوه ب فارسان را دکن.

(۱) ژبو زانیین زیده تر بنهیره کتیبیا: بارزانی، مه سعود، بارزانی و بزوتنه وه ی رزگاربخوازی کورد (۱۹۳۱-۱۹۵۸)، چاپی یه که می کوردی، ۱۹۹۸، دهۆک.

شهری نهال ئیراقی

سهرووکانی یا شهرئ نهال ئیراقی دانهمهزراندنا دهولهتهکا
کوردی ل ویلايهتا مووسلئ ل پاش شهرئ جهانی یئ ئیکئ یه. لی
ئهگهرا راستووراست یا فی شهرئ ژ شورهشا ۱۴ ئ تیرمهها ۱۹۵۸ئ
دهست پی دکت^(۱).

دهما دهستهکهکا ئهفسهريئن ئارتهشی ئیراقی پاشاتی یا مالباتا
هاشمی و دهولهتا نووری یئ سهعیدی ههرفاندی، عهفدلکههریمی

(۱) د راستی دا، ئه و نه شورهش لی کوودهتایهک بوو کۆ ژ ئالی یئ ئارتهشی فه ب ریقه
چوو. لی وهکی تشتهکی بهلاؤ ژ وی کوودهتایی را دیژن شورهش. خهلك ژ
دهستهلاتداری یا پاشاتی ل ئیراقی ماندی بوو بوون. ئه گهرین وی ماندی بوونی و
حهز ژئ نهکرنا پاشاتی زهحف بوون، ژ وان کیرنههاتیبوونا وان، ب دهستی
بریتانیاییان هاتنه سهر دهستهلاتا وان، مایی-خوه-تیکرین بهرهوام یین ئگلیران د
کارووبارین نافخوه و دهرفه یین ئیراقی، چافلیرن.. ئه گهرین دی ژئ ههبوون، لی
ئهؤ ههمی بوون سهدهما وی کۆ خهلكی ئیراقی ب وی کوودهتایی مهست و
سهرهخوهش بن و نافی وی بکن شورهش. پاشا و مهلیک خرابن، لی نه ژ بهر ناؤ و
لهقهبا خوه، ژ بهر تهههري دهستهلاتداری یا خوه. و سهروؤک-کۆمار ژئ قهبحژن ژ
پاشایان، لی نه ژ بهر ناؤ و لهقهبا خوه، دیسان ژ بهر تهههر و تهخلیدی
دهستهلاتداری یا خوه. لی بهرههمی شورهشین ئیک ل دوو ئیک یین ئیراقی (ههروهکی
هاتی نافکرن) تهنی گوهارتنا نافی مهلیکی بوو و چ ژ دهستهلاتداری و شیوای
داییشکرنا وی نه گوهارت. ب نافی "کۆمارا ئیراقی" ئیراق نهبوو "کۆمار".

قاسمی گہلہک زوو وەکی کەساهی یی سەرەکی دناڤ سەرۆکین شوڤرەشی دا هات نیاسین و سیبەرا وی هەمی هەقالین وی، ژ وان عەڤدلسەلامی عاری کۆ پستی چەندەکی هات زیندانیکرن ژی، ژبەرچاڤان نەپەن کرن.

پاشاتیی جەیی خوہ ژ کۆمارەکا ئەرەب و کوردان^(۱) را ڤالا هشت. و ئیراقی خوہ ژ ریکخستی یا پەیماننا نافەندی (=سەنتۆیی)، کۆ ریکخستیەکا بەرگریی بوو و ئەمریکاییان بن لی دانا بوو، ڤەکیشا^(۲). لەوما ئەندامین وی کیم بوون و تەنی ترکیی، ئیران، پاکستان و بریتانیا یا مەزن مانەڤە. نەتەوہپەرورین کورد ژ پەیماننا بەغدايي دترسان و د پەیماننا بەغدايي دا ترسا هاریکاری یا بەغدايي، ئانکاری و تەهران ل دژی کوردان ددیت^(۳). لەوما خوہڤەکیشاننا ئیراقی ژ وی پەیماننا هەستا کوردان ژبو پشتهڤانیکرنا رژیما نوو تیهن دا.

(۱) مەرەما نفیسفانی ئەو بەند ژ سەرڤانونا ئیراقی ل پستی شوڤرەشی یە.

(۲) ریکخستی یا پەیماننا نافەندی (Central treaty Organization) نان سینتۆ (CENTO) ل ۲۱ی تەباخا ۱۹۵۹ی وەکی جیگرەکا پەیماننا بەغدايي هات هەبوونی. دڤی پەیماننا ئەندامین پەیماننا بەغدايي (ئیران، بریتانیا، پاکستان و ترکیی) بل ژ ئیراقی پاردار بوون. وەلاتین ئیکگرتی بین ئەمریکایی ئەنداما ڤی پەیماننا نەبوو، لی چاڤدیری یا وی دکر و پاردار یی کریارین وی و هاریکاری یا لەشکری یا وەلاتین ئەندام دکر. ئەڤ پەیمان خەلەکا نافەندی یا دژرەنا بەرخوہدان و بەرەڤانی یا رۆژنایایی دەهات حەسیاند و پەیماننا ناتۆ و سینتۆ دگەهانەن هەڤ. پەیمان ل سالا ۱۹۷۹ی ب دەرچوونا ئیرانی ژ وی پەیماننا (ب ئەگەرا شوڤرەشا نیسلامی) و پاشتر ژ ب دەرچوونا پاکستانی و ترکیی هات هلوەشانەن.

(۳) پەیماننا بەغدايي: ل رەشەمەها سالا ۱۹۵۵ی ئیراقی و ترکیی ئەڤ پەیمان مۆرکر و راگەهانە کۆ وەلاتین ئەندامین جڤاتا ئەرەبی و وەلاتین دی بین کۆ دلئالۆزی ناشتی و تەناهی یا رۆژهلاتا نافین و ژ ئالی یی هەردو وەلاتین پەیماننا ڤە پیتیباسین ب وان هاتیه کرن دکارن بین ئەندامین پەیماننا. ل سالا ۱۹۵۵ی ئیران، بریتانیا و پاکستان ژ بوون ئەندامین وی. ئەمریکایی و بریتانیایی پەیماننا بەغدايي مینا خەلەکا باکوری یا بەرگری یا ژ رۆژهلاتا نافین ل بەرانبەری ترسا سۆڤیەتی دحەسیاند و سۆڤیەتی ژ ی ئەو نامیرەکی دەستی وان زیندەگافیکەران ددیت کۆ ناشتی و تەناهی یا نافینتەوہیی ناخوازن. ل مەهین گولان و خزیران سالا ۱۹۵۷ی، نوینەرین ئەمریکایی پاردار یی کارکۆمین (=کۆمیتە یین) ئابوری و لەشکری بین پەیماننا کر. لی ئەمریکا ب خوہ نەبوو ئەنداما پەیماننا. ئیراق، پستی کوودەتا یا تیرمەها ۱۹۵۸ی، ل ئادارا سالا ۱۹۵۹ی ژ پەیماننا دەرکەفت و ل تەباخا ۱۹۵۹ی نافی پەیماننا بوو ریکخستی یا پەیماننا نافەندی (سنتۆ) و بنگەھی وی ژ بەغدايي چوو ئانکاری.

د راستیی دا ژی، چەند هەقیقەت دەستپێکی ل پاش شۆرەشی دەما دۆستینی یا بی بەفل یا کورد و ئەرەبان و بەغدايي و باکوړی کوردی یی ئیراقي بوو. ئیراقي، خەین ژ چەند فافارتۆیهکان، نقوومی پیلین هیقیان بوو بوون و شۆرەش مینا بەرسپیدە یا رۆژەکا نوو یا بالکیش و خوەش دخوەیا. د فی کاودانا سەرخوەشی و سەرگەریمی دا، مەلا مستەفا و چەند سەد کوردین کۆ تەفی وی چوو بوون سورگۆنی ل سەر داخوازا عەفدەلکەریمی قاسمی ژ رووسیایی فەگەرین. بارزانی ب ژینفرەهی و ب دەرەجەیا جەنەرالیی د ئارتەشی سۆقیەتی دا ل ویدەری ژیا بوو، ل گەلەك جهان، و ژ وان ژی، ل بنکەیی زمانان ل مۆسکۆیی ژ خوە را خویند بوو. لی نه ئەو، نه ژی مرۆفین وی یین کۆ ھندەك ژ وان ب کیژین رووسی را زەوجی بوون ژی، جەیی باوەری یا ئوورسان نەبوون. دازدەھ سالیین دووری یا ژ کوردستانی و ژیانەکا مېھشانکی ل جەم ھیزەکا مەزنا جیھانی کۆ ژ ئالی یی تەکنیکی فە پر ژ وەلاتی مسکینی وان پېشکەفتیتر بوو، وەفاداری یا وان ژ بۆ کیینی یا کوردی یا وان و بەرژەوھندی یین وی وەلاتی لەواز نەکر بوو.^(۱)

قاسمی بخیر ھاتنەکا گەرم ل بارزانی کر. ترۆمبیلەکا مەزن یا دەولەتی دایی و درافەکی باش لە بەردەستی وی دانا. بارزانی وەفاداری یا خوە ژ بۆ رژیمی راگەھاند. ئەوی کەرب و کینا خوە ژ نیمپەریالیزمی دازانین و پەسنا شەری دژبەری ئیستیعمازی کر. ئەوی ژ کوردین ترکیی و ئیرانی خوەست کۆ وان مافان ژ خوە را بستین یین کۆ برا یین وان ل ئیراقي ھەنە. سال بەر ب داویبوونی دچوو و کوردان ژبۆ ژینی پر ھیقی ژ کۆماری ھەبوون. ئەرەبان ژی پر ھیقی ب ریبەری یەکتا، کۆ ئیدی قاسم ب وی نافی دەھات نیاسین، ھەبوون.

لی ریبەری پارتيەکا سیاسی نەبوو، و گەرەك بوو ئارمانج و ھیقی یین قەنجین خوە ژبۆ ئیراقي گۆری و قوربانی یی وان بزافان کربان دا دناقبەرا ھەردو دەستەکیین مەزن، ئانگۆ نەتەوہپەرورین ئەرەب و کۆمیونیستان، دا ئەو ل سەر دەستەلاتی

(۱) ژبۆ پیزانین پرتەر بنھیرە کتیباً: بارزانی و بزوتنەوہی رزگارپخوازی کورد.

بەشتبان^(۱). پارتى يا بەعس ھېشتا گرنگ نەبوو بوو. قاسمى ئەو ھەردو د ھەف بەرددان، و دخووست ب رى يا مەزاختنا بېقاما دراف و دەستھلاتا دەولەتتى وھفادارى يا ئارتەشى ژخوہ را مسۆگەر بكت.

ل بن حوكمى پاشاتىي ئارمانج و وەعدە يىن كۆميۇنىستان جھى خوہ د دلى كوردىن لاو يىن خوينا دا، كۆ ھىقى يا داويكرنا پاشدامانا جفاكى و ئابورى يا كوردان د كۆميۇنىسىمى دا دديت، فەكر بوو. تەنى رويىيائى ھندەك ھەفدەردى و خەمگىنى يا خوہ ژبو كوردان ددا خويان، ھەرچندە ئەو ھند ژى جارنا نەدما و جارنا ژى گۆرى بەرزەوھەندى يىن سۆفەتتى و كۆميۇنىزما ئىراقى دكرن. ژ سالا ۱۹۵۶ئ ھەتا شۇرشا ۱۴ئ تىرمەھى كۆميۇنىستان ب رەنگەكى نەمازەيى پشەفانى يا رىكخستى يىن پيشفەروو يىن كوردى ژبو لاوان، قوتابيان و ژنان دكر.

لەوما ل دەما شۇرشى پارەكا مەزن ژ خوينا يىن كوردان ئان كۆميۇنىست ئان ژى ئالىگرىن وان بوون. ئەف چەپى ب خوہ ژى دبوون دو پارچە: ھندەك ژ وان پشەفانى يا پارتى يا كۆميۇنىستا ئىراقى دكر و ھندەكان ژى يا كۆميۇنىستىن نەتەوھەپەرورەين كورد.

دەما كۆ پارتى يا كۆميۇنىست يا ئىراقى دەف ژ پشەفانىكرنا رىكخستى يىن كوردان بەردا، چەپى يىن نەتەوھەپەرورە رۆژ ب رۆژ ژ ھەفالىن خوہ يىن شۇرشقان دلايىتر بوون.

ل ئادارا ۱۹۵۹ئ، چەپيان ب پشەفانى يا قاسمى خوەنىشادانەكا مەزن سازدا كۆ گەرەك بوو ل مووسلى ھاتبا كرن. سەردارى لەشكرى يى ئستانى، سەرتىپ (=بىرگادىەر) عەبدلوهابى شەواف، ئەرەبەكى نەتەوھەپەرورە كۆ مسريان پشەفانى يا وى دكر، داخووزا ھەلوھشاندىنا وئ خوەنىشاداننى كرن. دەما قاسمى پىكۆل كرن، شەوافى شۆرەشەك دەست پى كرن. شۆرەش ب لەز ھات تەپەسەركرن و قاسمى ھىزەكا

(۱) ھەيە كۆ وئ ھەلپەرسى و خوەپەرسى يا بەرچاڧا خوہ، عەڧدلكەرىم ژ وان پارتى يىن سىياسى يىن ھەڧدژىن كىرنەھاتى فىر بووبت. ل شوونا ھندى كۆ وان پارتىيان ئىك بگرتبا و چەوتى و نەراستى يىن عەڧدلكەرىمى ژى سەفا بكربان، ھەر ئىكى ژ وان خوہ ل جەم عەڧدلكەرىمى شىرىن دكر و رۆژ ل پەى رۆژى لەقەب و نازناڧىن مەزنىر ژبو زەعمى چى دكرن ھەتا ئەو رۆژ ھات كۆ زەعمى ژخوہ باوەركر كۆ ژ تەڧان ژىرتىر و بناقلزە. راستە دىيژن: ل ھەر وەلاتەكى دىكتاتورەك دەستھلاتى بگىرت، وەلاتى يىن وى وەلاتى ھەركەس ب خوہ دىكتاتورەكى بچووكە.

"بەرخوهدانا نەتەوھەي" ^(۱) چيكر دا ھيژين رگەبەريڻ نەتەوھەيپەرورەين دژبەرى چەپيان ژناف بېت. فان چەكداران (كۆ ژ ئالى يى دەولەتتى فە ھاتببون چەكداركرن) ئانەھى يا وان ھەبوو كۆ كارەساتان ب سەر سەرى رگەبەران بئين. مەلا مستەھى پاردارى يا كارەساتين مووسل و كەرکوکى نەكر و وھا دەھت بەرچاڤ كۆ ژبو شەوافى خەمگين بوويت. لى يين دى، كوردين چەپى، پاردارى كر ^(۲).

رژيما قاسمى ژبو گھورينا بنەتارى يا باروودوخى ئابورى و حقاكى يى كوردان و ئەرەبان ب راستى چ نەكر ئان تىشتەكى كيم كر. ئەو پرۆژە يين مينا سكرى دەرەندىخاننى ل نيزىكى سلىمانىي كۆ ل دەما قاسمى داوى بوون پلانين وان ل دەما دەولەتا نوورى يى سەئىدى ھاتببون داربەتن. لى قاسمى رى ل بەرانبەرى كوردين نەتەوھەيپەرورە فە كر كۆ ب رى يا وھشانين كوردى و ب نازادىھەكا وەرەنگ كۆ بەرى ھنگى نە ل ئىراقى و نە زى ل چ وھلاتەكى دى ھاتببو ديتن ھىقى و ئارمانجىن خوە بئينن زمان. ل داوى يا سالا ۱۹۵۹ئ، قاسمى برىار دا كۆ پارتى يين سىياسى نازاد بكت و پ.د.ك زى ژ وان بوو. نەتەوھەيپەرورەين باژارى ل بەغدايى، مووسلى، كەرکوکى و سلىمانىي ژ ميژ بوو ھزرا پاشەرۆژەكا دەمۆكراتىك و گەلسەريخووانە و چاقنھىرى يا نەمانا وى دۆزەنا عەشیرەتى و دەرەبەگى دكر يا كۆ پر ژى دترسيان و ژى حەز نەدكر.

(۱) ھيژا بەرخوهدانا نەتەوھەي ئان بەرگى ميللى ھىزەك بوو كۆ د پىنگاڤا پيشين دا ژبو پاراستنا كۆمارا ئىراقى ژ خەتەريڻ دەرڤەي ھاتببو پىك ئانين. ل رۆژا ۲۲ئ تىرمەھا ۱۹۵۸ئ و ل گۆرەيى فەرمانا لەشكرى يا ھژمارە ۹۸۹ئ و دېن سەرۆكتى يا سەرھەنگ (=عەقىد) تھايى بامەرنى دا ھات دامەزراند. كۆميونىستان دەورەكى بەرچاڤ تىدا ھەبوو. ھوقىقى يا وان ھيژان، نەمازە د تەپەسەرکونا سەرھلداين شەوافى و كەرکوکى دا، بوو سەدەما ھلوشاندنا وى (بارزانى، بەرگى دويى، ۷۲ و ئەرڤەع ۱۲۴).

(۲) بريگادىەر (=عەقىد روكن) عەبدلوهەي شەواف ئىك ژ ئەفسەريڻ شۆرەشا ۱۴ئ تىرمەھى بوو، لى پيشى شۆرەشى دناڤەرا وى و عەبدلسەلامى عارفى دا ھەڤەھاتن چى بوو بوون. دەما ل پىشتى شۆرەشى برىار ھات دان كۆ شەواف بېت دەستھلاتدارى گىشتى يى لەشكرى، عارفى ئەو فەرمان ل ۱۵ئ تىرمەھى (رۆژەكى پىشتى سەرکەڤتتا شۆرەشى) ھلوشاند و ئەو كر فەرماندارى لەشكرى يى مووسلى. شەواف ب فى ئيشا و دلى وى ژ شۆرەشى و عەڤدلكەرىمى، كۆ پىشتا وى نەگرت بوو، ما. كەيسپەريسان ئەو تېھن دا كۆ دەست ب سەرھلداھەكا لەشكرى دژبەرى عەڤدلكەرىمى بكت. رۆژا ۸ئ ئادارا سالا ۱۹۵۹ئ، ل راديو يا مووسلى سەرھلداھەكا رەگەھاند و ل رۆژا ۹ئ وى ھەيڤى پىشتى ۳۴ چاخكان (=سەعەتان) ئەو شۆرەش ب ئارىكارى يا لقى مووسلى يى پارتى يا دەمۆكراتا كوردستانى، دەستەكا بەرخوهدانا نەتەوھەي يا سەر ب كۆميونىستان و ئارتەشى تىك چوو.

توندى و نەرمى و چاۋايى يا وئ گەلسەريخوۋايى رەنگ دگوارت، لى باندۇرا
ماركسيەتلى ل سەر خويندايان تەفى ھايدارى يا وان ل سەر وئ راستىي بوو كۆ دەستى
وان د وئ پشكا مەزن ژ كوردان دا نەبوو كۆ ل گوندان دژيبان. خەلكى گوندان ھېشتا
شۆپپاريز (=موتەحەفز) بوون و ب ئەگەرا دۆخى جفاكى و ئابۇرى يى خوە، نھيرينا
خوە بۆ جېھانى و ۋەفادارى و پيگىرى يىن عاتيفى يىن خوە ب رژدى فە ب دۆزەنا
دەرەبەگى فە گرېدايى بوون و رەوش نھا ژى ھەر ۋھا يە. خويندايىن "پېشقەرۋو"
يىن بازاران دشييان پشقا خوە ب چينا نافيىن و پارەكى ژى چينا پېشەۋەرېن (= كاسب)
نزم گەرم بكن. ئەم دكارين ببيژين كۆ پرۆليتاريا ئانگۆ چينا كاركەرېن كوردان ھەر
نەبوو. كاركەرېن پېشەسازى يا نەفتى و باربەرېن لۆر^(۱) يىن بەغدايى ژى چينەكا
كاركەران كۆ خوەدى ساويرەكا سياسى بت پيىك نائينن.

لەوما پېشقەرۋو يىن بازاری تەنى دكارن ب ھيفى يا دەولەتى د ريفەبەرى يا
دەولەتى دا، د ئارتەشى دا و د پېشەسازى يىن بن دەستھلاتا دەولەتى دا بگەھن
دەستھلاتى. خزانى و نەدارى يا سەرمايەدارى يا كوردى ژ ئالى يى ژيدەرېن مەزن ب
وئ رېزايى يە كۆ بقت نەفت دەولەت دى ببت سەرۋوكانى يا ۋەرارا ئابۇرى. ژيدەرى
سەرەكى يى داھاتا ئىراقى ژى داھاتا نەفتى يە كۆ ھەر ژ زوو دا د دەستى دەولەتى دا
يە.

كىم كەس ژ نەتەۋەپەرۋەرېن كورد ھيمىن زانستىن ئابۇرى و جفاكى كۆ ژ سالۇخە
تىن رېبەرى يا پارتى يىن ماركسى و جفاكى-خوۋاين (سۆشاليستىن) رۇژئافايى نە
خويندەنە. ھزرين ھوورېن بېردۇزا ماركسى گەلەك كيم ھاتنە فامين (=فامكرن) و پر
كىم ژ وان ژى ب كاودانين جفاكا ئىراقى عەلەقەدار و گرېدايى نە. لى تېھنا شۆرەشى و
ھەستا بەربەرېنىي دناقبەرا پېشقەرۋو يىن كۆ دل-ئالۇزى پاراستنا بەرژەۋەندى يىن
خوە يىن جيگىرېۋويى نە، ب ئاۋايى فۇرمولەكى دەات دياركرن كۆ ژ ماركسنىي ھات
بوو و ۋھا دخۇيا كۆ كاودانين خەباتا خويندايىن كوردان روھن دكت.

كەيسپەرستى يا كۆميۇنىستىن كۆ ژ پشتەفانى يا قاسمى قەزەنجا خوە دديت و زېدە
بى دلۇفانى و دلرەقى يا كارين ترسكارى يىن وان ل سالا ۱۹۵۹ئ، گەلەك كوردېن چەپى

(۱) ئەڭ لور دى ھەر فەيلى بن!

ژ وان دوور كرن. هەر د وئ دەمى دا، هيمانەكا دى دناڤ پ.د.ك دا دبوو خودى باندۆر، ئەو ژی نەتەو پەروەرىن كرىارخواز (=پراگماتىك) بوون كۆ ھەرچندە بەرنامە ييڭن جفاكى ييڭن وان تەقلەھەڤ بوون، لى د ئارمانجىن خوە ييڭن سىياسى دا نەرم رى بوون. وان هيفى ھەبوو كۆ بكارن پشتهفانى يا لەشكرى ژبو پارتىي پەيدا بكن. خوينداييڭن ژ عەشیرەتان فەقەد يايى ئەڤ نىك ژ دەستان نەدھات. مەلا مستەفا مەزنىڭ ئەندامى فى دەستەكى بوو. ئىكى دى ژ وان سەييد جەلالى تالەبانى بوو كۆ ژ ھنگى وەرە مينا شاندىكى سەرەكى يى كوردان ل بەغدايي، قاھىرەيى و ئەوروپايى دخەبەتت و وەكى سەردارەكى لەشكرى يى سەرکەفتى د شەرىن ھاوردۆرا سلېمانىي دا خوە نيشادايە. ھەر وەكى چاوا دلانا ژ كۆمىونىستان و ئالىگرىڭن وان زىدە دبت، وھا ژى دەنگى فان مروڤان بەيتر و خورتتر دبت. ھن كورد ب ئىكجارى ژ خەيال و خەونان بدەرکەفتن: كەڤنە كۆمىونىستەكى ل سالا ۱۹۶۱ئى ژ من را گۆت كۆ خوەزى كەسپن كۆ من دخوەستن سەرۆكىڭن من بوونا، ژ بەر ئىخانەتا وان بەتابان گرتن و نەفت پى دا بكربان و بشەوتاندىبان. لى ل دەما وەرگرتنا پئەيلانا (=ئىجازە يا) فەرمى و رەسمى مۇرا ماركسىبوونى ب سەر ئەنى يا پەيرەو و پرۆگرامى پارتى يا دەمۆكراتا كوردستانى فە ما. ل دەستپىكى پارتىي خوە مينا پارتىيەكا ماركسى-لەنىنى دانىاسين. لى ئەڤ سالدۆخت بەرى كۆ قاسم ل سالا ۱۹۶۰ئى پىنئاسينى ب پارتىي بكت ھات ھافىتن.

شەرى ھوندى يى پارتىي دناڤبەرا ھەڤالىڭن كۆمىونىست و دزى-كۆمىونىستان ب ژۆردەستى يا ييڭن داوين داوى بوو. ل وئ دەما كۆ ئەڤ بوويەر ل بەغدايي و بازارىڭن دى ييڭن كوردستانا ئىراقى دقەومين، رەوشا ژيانا گوندان ھەر مينا جاران بوو. ل مەھا گولانى ل سالا ۱۹۵۹ئى، مەلا مستەڤاى جارەكا دى شەرى عەشیرەتتېن زىبارى و برادۆست كر و وەكى ھەر جار بسەرکەفت و گەلەك تڤەنگ و چەكىڭن سڤك ب دەست خوە فە ئانىڭن. ھەرچندە كۆ بارزانى سەرۆكى پارتىي بوو، لى رىبەرى كەتوارى و واقعى ئىبراھىمى ئەحمەدى بوو كۆ ل بەغدايي بوو. ئەو مافناسەكى نافسالڤەچوويى و ئەمىندارى گشتى و سەرنڤيسەرى خەباتى بوو. ژ دەستپىكا سالا ۱۹۶۰ئى ھەتا چرىا پىشېڭن، پارتى ل سەر راگەھاندىنا وەڤادارى يا خوە ژبو قاسمى بەردەوام بوو، لى ھزرا نەمازە و نەينى يا ئەندامبوونى تىشتەكى دى بوو. ھەتا چرىا پىشېڭن ئىدى پارتى ل بەر

دلى قاسمى كەفت بوو و سالجى يووسقى، ئىك ز ئەندامىن كاركۇما (=كومىتە يا) نافەندى يا پارتىيى ھات گرتن.

ل كانوونا پاشين ل سالا ۱۹۶۱ئى، ئەندامەكى دى يى مافناس يى كاركۇما (=كومىتە يا) نافەندى ب نافى عومەرى مستەھى، كۆ ژبەر ب كەلەش بوونى ب دەبابە (تانك) دەھات نياسين، ھات گرتن. ل رەشەمەھى ئىبراھىمى ئەھمەدى رەخنەھەك ل سەر ئاخفتنەكا قاسمى گرت كۆ تىدا ژبو دلى نەتەوھەپەرورەپن ئەرەب ددا سەر كوردان و د خەباتى دا بەلافا كر. ھىدارىھەك ژبو گرتنا وى ھات دەركرن و وى خوە فەشارت.

ھەتا نىفەكا ھەيفا ئادارى پىنج كەس ز ئەندامىن كاركۇما (=كومىتە يا) نافەندى ھاتن گرتن. ل ۲۱ئى ئادارى، گىژنا نەتەوھەيى يا كوردان، نەورۆزى، جەلالى تالەبانى ئاخفتنەكا نەتەوھەپەرورەھانە ل شاھىھەكا بەغدايى كر. ئەو ئاخفتن رۆزا پاشتر د خەباتى دا ھات بەلافا كر و فەرماندارى لەشكرى يى بەغدايى جەنەرال عەبدى ئەو رۆژنامە بەرەبەندكر. ھەتا داوى يا گولانى پارتىيى ئىدى ھەو ب ئەشكرى كاردكر. ئەو سەرۆكىن كۆ نەھاتبوون گرتن، كارى پارتىيى ب ئاوايەكى نەپەنى رىفە دبر.

ل چريا پىشىنا ۱۹۶۰ئى، مەلا مستەھفا چوو بوو رووسيايى. كەس ل دەرھەيى پ.د.ك نزانن كا ئەو ب درستی ب ژفانا چ تىتەكى چوو بوو و چ سۆز و وەدەھەك ژى مومكىنە كۆ ھات بت دان. ل رەشەمەھى ئەو ژ سۆفەتەيى فەگەريا بوو و ل بەيرووتى ژ رۆژنامە يا ئەلنەھەزەيى را گۆتتوو كۆ دخوازت داخووزا رەوا يا كوردان بى كۆ چ زىانەك بگەھت ھەبوون و تىكوزى يا كۇمارا ئىراقى ب جە ببت. نەتەوھەپەرورەپن كورد ھەرگاف ل سەر فى خالى پىكۆل كرى يە. ل وى دەما كۆ مەلا مستەھفا نە ل ئىراقى بوو، جەنەرال عەبدى ئەو خانى و ترۇمبىلا كۆ دەولەتەيى ژ وى را تەرخان كرىوون ژى ستاندىن و مووچە يى ھەيھانە يى وى ژى راگرت. بارزانى چوو بارزانى.

ھەتا بەھارا ۱۹۶۱ئى ل سەرانسەرى ئىراقى قاسم بوو بوو مرۇفەكى نەھەزكرى و نەفيايى. ھەرچندە كۆ ل بەرچافى ھندەكان ھىشتا ئەو مرۇفەكى باش بوو. لى ژبەر زركرنا دراف و پارە و دەم و ژى يى خەلكى تەنى ژبو مانا خوە ل سەر دەستھلاتى ب ئاوايەكى نامداگرتى نقرين لى دەھاتن كرن. ژ پاپىزا بەھورى و فەردا، رۆيم ل دژى كۆمىونىستان دەرگەفت بوو. لى، ھىشتا جەي خوە ل جەم نەتەوھەپەرورەپن ئەرەب نەفەكرى يە. ل خزىرانى قاسمى پىشتەفانى يا ھندەك ئەرەبان ژخوە را قەزەنج كر،

ئەو ژی ب راگه‌هاندنا مەرەما لەشکری یا ئیراقی ژبوؤ بدەستقەئانینا مافی خوە ل ناخا کویتى کۆ هەر ل وان چاخان خوەسەری یا خوە ژ بریتانیاى ستاند بوو. شیخ ئەحمەدی بارزان ژی ئیک ژ وان ب سەدان سەرۆکان بوو کۆ وەفاداری یا خوە ژبوؤ قاسمی و کۆمارى ل وى دەراقى راگه‌هاند.

مەلا مستەفا ل جەهى باف و کالین خوە پى حەسیا کۆ ژ ئالی یى عەشیرەتین هەفسى، دوژمنین کەفنین بارزانیان، د بن گەفەیه‌کا مەزن دا یە و ئەو گەفە د زیدەبوونى دا یە. مەها خزیرانى شاندەکا نەتەو پەرورەین کورد خوەست کۆ ژ قاسمی لافى بکن دا نەخوەشى و چارەرشى یا کوردان، نەمازە بریارا ئاکنجیکرنا ئەرەبان ل دەفەرین عەشیرەتین کورد و بەیى کیم یى بەرەمى تووتنى، کۆ ژ ئالی یى دەولەتتى فە هاتبوو فەبرین، داوی ببن. قاسمی ئەو شاند نەوەرگرت. ل پاش فى نەوەرگرتنا دژوار، عەباسى مەحمەد ئاغای هەفگرتنەکا لەشکری دناقبەرا عەشیرەتین سلیمانى دا چیکر. ئەف بوو سەبەبا شاندنا ستوونەکا ئارتەشى ژ کەرکووکى بەر ب سلیمانى. ستوون ل دەرەبەندا دەرەبەندیخانى ژ ئالی یى هیژین عەباسى مەحمەدی هات سەکناندن. ئەف بوویەر هەیه کۆ هەفروو بوونا لەشکری یا مەزن یا هەری پيشن بت دناقبەرا دەولەتتى و کوردان دا د وى شەری دا یى کۆ نەها ژى دووم دکت.

قاسم ب تەنگاسى یا کویتى فە مژوول بوو و خوە ب سلیمانى فە های نەدا، ب وى هیقى کۆ دى هیور ببت. لى ل دەستپیکا تیرمەهى شەرى نابقەرا کوردان و هیژین دەولەتتى ل جەهین دى ژى دەست پى بوو. دەهات گۆتن کۆ نیژیکی دو هزار کەس ژ عەشیرەتا گۆیان یین سووریایى ژى پاردارى یا شەرى جەمیلە رهشیدی ل زاخویى ل باکورا رۆژئافا یا کوردستانا ئیراقى کرى یە. ژیدەرى فى سالخى، جەنەرال مەحموودى رهزاقى، جەنەرالهکى ئارتەشى ئیراقى، سالخ ددت کۆ هزار و پینج سەد کوردین مەنگور ژى ژ ئیرانى هاتنە و تەفى براین خوە یین کورد ل ئیراقى شەرى دەولەتتى دکن. مەلا مستەفاى ل نیقى یا تیرمەهى پاردارى یا شەران کر و ئیریش کر سەر عەشیرەتین زیبارى و سۆرچى کۆ دخوەست ب پششەفانى یا دەولەتتى ئیریشى بکن سەر بارزانیان. مەلا مستەفاى سەرکەفتنین خوە یین بیژمار دوبارەکرن فە و دوژمنین مایى بەر ب ترکیی رهفیان. دەیت سالخدان کۆ بارزانیان ۳۵۰ کەس کوشت بن، هزار کەس بریندار کر بن و ۶۰۰ چەک ژى بدەست ئیخست بن. هەتا فى قۇناخى ژى سەرهلدان هەر ب

ئاواپەككى كەفن ژ رەنگى سەرھلدايىن عەشیرەتى يېن ل دژى دەولەتى بوو. ل تەباخى، خەلكى ھەلەبچەيى و چەمچەمالى جەندرمە دەرگرن. ل باگور ژى ئاكرى، ئامپىدى، دھۆك و زاخۇ ب دەستى سەرھلدايىن كۆ ئاشوورى ژى د ریزین وان دا ھەبوون ھاتن گرتن.

ل داوى يا مەھا تەباخى، مەلا مستەفای، پىشتى كۆ ھەمى دوژمىنن خوه يېن عەشیرەتى ژ قادى دەرنىخست بوون و جەي خوه پەيت كرىبوو، ھىدارىھەگا داوين ژ قاسمى را شاندى و تى دا ژى خوهست كۆ "قۇناخا بھۆر" ئان "قۇناخا ھەگواستنى" (=فەترەيا ئىنتىقالى) (يا كۆ تىدا ھەمى دەستھلات تەنى د دەستى قاسمى ب خوه دا بوو) داوى بىت، دەستھلاتا خوهيى (=ھوكمى زاتى) يى كوردان پى نياسين پى بھيت كرن و ئازادى يېن گەلسەريخوازانه (=دەمۆكراتىك) بھين ھەگەراندن. بەرسقا قاسمى ل داوى يا ھەفتى يا پىشىن يا ئىلۇنى ئەو بوو كۆ ئارتەشى ئىراقى ئىريشا مەزن يا خوه يا ئىكى د شەرى ئھا دا بو سەر بارزان دەست پى كر.

ل وى چاخى پارتى يا دەمۆكراتا كوردستانى ب جەلەنگى ھە پاردارى يا شەرى نەكر. سەرھلدايىن عەشیرەتى ل باگور كەفت بوون بن ئىريشىن ھىزا ئەسمانى يا ئىراقى كۆ تىدا ئامپىدى، دھۆك و ئاكرى ب رۇكىتان ھاتبوون ھنگاقتن. دانەزانا ئىكى يا ھەشانى و رۆژنامەفانى يا ھەبوونا ئارىشەيان ل كوردستانى ل ۱۵ ئىلۇنى چى بوو، دەما ھەشانان و رادىويى تىلا خوه درىژ كرى يە سەر بارى دژوارى باگورى ھەلاتى. ھەردو دەزگەھىن راگەھاندىن دوبارە كر كۆ ب ھزاران تەلەگرام و نفىسۆكىن پىشتەفانىى ژ ئالى يى سەرۆكىن ئەرەب، كورد و توركان ھە گەھشتە قاسمى. ئالۆزى مينا بزافەگا ئىمپىريالىستان و دووھەلانكىن وان ھات ناساندن. ئىريشىن ئەسمانى يېن بەردەوامىن باگورا رۆژئافايى بەر ب پىشەرى، شارەزۆرى، و دەربەندىخاننى، بەر ب باشور و رۆژھەلاتى ھە، بەلاھە بوون.

ل ۲۳ ئىلۇنى قاسمى كونفرانسهگا رۆژنامەفانى كر كۆ ۵ سەعتان ھەكىشا. وى برىتانىيى و ئەمىركايى ژبو شۆرەشا كوردان تاوانباركرن و گەفە كر كۆ دى بالیۆزخانە يا برىتانىيى، كۆ ل گۆرە يى گۆتتا وى ۴۰۰،۰۰۰ (چار سەد ھزار) پاوندىن سترلىنى ژبو تىھندانا سەرھلدايان مەزاخت بوون، دابئىخت. لى وى راگەھاند كۆ پىشتى رۆژەكى ئان دوان پاشمايى يېن سەرھلدايان دى ب تىقافى بھين ھەبراندن.

وی گوټ کوټ پ.د.ک هاتی یه هلوه‌شاندن، ژبه‌ر کوټ نه‌کاری یه ل گوټه ییٚ قانونی جفینه‌کا سالانه چیٚ بکت. وی پارتی وه‌کی نامیره‌کیٚ بریتانیایی دا نیاسین و گوټ کوټ مه‌لا مسته‌فا ئان هاتی یه کوشتن ئان ژی ژ وه‌لاتی ره‌فایه. چ ژ فان گوټنان ژی د راستییٚ دا نه راست بوون.

ل چریا پی‌شین، ل-خوه-کرنا کنجین کوردی ژبوٚ کارمه‌ندیٚ شه‌هرمداری (=به‌له‌دییه) یا هه‌فلیریٚ هات به‌ربه‌ندکرن. هه‌ر ل ویٚ مه‌هیٚ عه‌شیره‌تا خوٚشناڤ ل ده‌فهره‌ه‌فلیریٚ و هه‌مه‌وه‌ندیٚ کوټ ل چیا ییٚ نافه‌را که‌رکووکیٚ و سلیمانیٚ دژین، پارداری یا ئیری‌شین ده‌وله‌تیٚ ل دژی بارزانیان کر. جاره‌کا دی مه‌لا مسته‌فای رکه‌به‌ریٚن خوه‌شکاندن و چه‌کین زه‌حفت‌ر ب ده‌ست خوه‌ ئی‌خستن.

هه‌تا ۲۳یٚ چریا پاشین، ئارته‌شیٚ ئیراقیٚ جهیٚ خوه‌ ل ئستانا سلیمانیٚ ئه‌وقاس به‌یز و په‌یت کر بوو کوټ قاسم ب خوه‌ بشیت سکره‌ دهره‌به‌ندیخانیٚ فه‌بکت. هه‌تا ویٚ ده‌میٚ شیوازیٚ گه‌له‌مه‌په‌ری ییٚ شه‌رکاریٚ خوه‌ ئه‌شکره‌ کر بوو. شه‌ر شه‌ره‌کیٚ پارتیزانی بوو. کوردان ئیری‌ش دکرن سه‌ر پر باژاران لیٚ نه‌دخوه‌ست کوټ چ باژاریٚن گرنه‌گ بیٚخن بن ده‌ستیٚ خوه‌. لیٚ، ئه‌و دخوازن کوټ له‌شکره‌ه‌ین ئیراقیٚ ژ هه‌ف دابیرن و بنکه ییٚن خوه‌ بیاریٚزن. ژ مه‌ها پی‌شین یا شه‌ری، سریمه‌کا دوومدارا کوردان ده‌ست بیٚ بوو کوټ ئارته‌ش و جه‌ندرمه ییٚن ئیراقیٚ ل شوون دا ده‌شتن و چه‌کیٚ خوه‌ ژی دگه‌ل خوه‌ دنانیٚ^(۱).

به‌غدا ته‌نی دکاری پشته‌ خوه‌ ب یه‌کانیٚن خوه‌ ییٚن ئه‌ره‌ب فه‌ گه‌رم بکت ییٚن کوټ ژبوٚ شه‌ری مینا ییٚن کورد چه‌له‌نگ و ژیه‌اتی نه‌بوون. ئه‌ره‌بان ژ چه‌ند ئالیه‌کان فه‌ مینا نه‌شه‌هره‌زایی یا ل ده‌فه‌ریٚن چیا یی و هه‌واییٚ وی‌ده‌ریٚ زیان ددیت. بل ژ چه‌ند په‌فچوونه‌کان، ئارته‌شیٚ عیراقیٚ د شه‌ریٚن خوه‌ ییٚن دژبه‌ری کوردان دا چ ژ خوه‌ چیٚ نه‌کر.

گه‌له‌ک عه‌شیره‌تیٚن کوټ د پی‌شدا ئالینه‌گر بوون ئان ژی ئالیگریٚن ده‌وله‌تیٚ بوون، نه‌ها خوه‌ دابوون ئالی ییٚ شوٚره‌شقانان. نه‌ته‌وه‌په‌روه‌ران د به‌رساند (=دخه‌مناند، ته‌خمین

(۱) کریسیٚ کوټ‌چیرا ژ زارده‌فیٚ داناییٚ ئادام سمیتیٚ فه‌دگیرت کوټ نیریکیٚ ۷۰ ئه‌فسه‌ریٚن کورد ریٚژین ئارته‌شیٚ ئیراقیٚ هیلان. ئیک ژ وان ژی عه‌بدلوه‌هاییٚ ئه‌ترووشیٚ بوو کوټ پاشتر ل سالیٚن ۱۹۶۵یٚ و ۱۹۶۶یٚ بوو فه‌رمانداریٚ ئه‌نی یا سلیمانیٚ و ل سالیٚن به‌ری داشکه‌ستا ۱۹۷۵یٚ، به‌رپرسیٚ نفی‌سینگه‌ها له‌شکریٚ یا پ.د.ک. بوو.

دکر) کۆل داوی یا سالا ۱۹۶۲ئ تهنی سی ئان چار هزار کوردان ل ئالی بی دهولتهی شهر دکر. ئەف هیژین عهشیرهتی بی دژبهری نهتهوهپهروهان درافهکی زهحف، چهک و هاریکاری ژ دهولتهتا بهغدايي وهردگرتن.

دهولتهی گرانترین زیان ب ری یا ئیریشین ئەسمانی ل کوردان دئییخستن. هیزا ئەسمانی یا ئیراقی ب بالافرین شهرکهەر و بومبهافیژین بریتانیایی و سؤفیهتی دهات تیکوژ کرن.

ل سالا پئشین یا شهری، نیژیکی ۵۰۰ گوندان ب ئیریشین ئەسمانی هاتن کافلکرن. ل فان داویان، نهتهوهپهروهان سالخ دایه کۆ ئەف هژمار گههشتی یه ۱۰۰۰ گوندان. چهند بالافر و بالزفرۆکین (=ههلیکوپتهریین) هیژین ئەسمانی ژ دهست چوون، لی شورهشفانان چ بالافر و چ چهکین دژی بالافران نهبوون. مینا هیژین ئهردی، هیزا ئەسمانی ژی د هنگافتنا ئارمانجین لهشکری بی سهرهلدايان دا سهرکهفتی نهبوویه. ل شوونا فی چهندي، بالافر ژبو نههیلا نا دهخل و دانی، وئرانکرنا گوندان، فهبراندا تهرشیان و ترساندا خهلکی نهشهرکهری مینا ژن و زاروان دهین بکارئانین. سهرهلدايان سالخ دایه کۆ ل زفستانا ئیکی ل پاش شهری ۸۰,۰۰۰ (ههشتی هزار) کهس بیخانوو مان بوونه.

بزاقین کو ژبو وی چهندي دهاتن کرن دا کۆما نافنهتهوهیی یا خاچا سۆر بکارت هاریکاری یا هنگافتی بی ئیریشان بکت بی ورج مان. خاچا سۆر یا نافنهتهوهیی تهنی دکارت ل سهر داخوازا کۆمی ل وهلاتی هافلدار ب دۆزی را دابکهفت قادا کریاری. کۆما ههیفکا سۆر یا ئیراقی خوه ژ داخوازهکا وها دا پاش. ئیلیویشن ل سهر باراندا بومبین ناپالم و میگ و بالافرین شهرکهرین هۆنتهەر ژی ل سهر گوللهباراندا ژ نزمایی و بومبهاراندا ب رۆکیتان بهردهوام بوون.

ل چریا پاشین یا سالا ۱۹۶۱ئ، دهما روسیایی وهرگرتنا کویتی ل نهتهوه بی ئیگرتی فیتۆ کر، پهیوهندی بی قاسم و ئیکهتی یا سؤفیهتی چیت بوون. دهولتهتا بهغدايي فهرمان دا کۆ نابت چ تیبینییهکا نهخوهش ل سهر ئیکهتی یا سؤفیهتی د وهشانین ئیراقی دا بهیت بهلاقرن. ئوورسان د پرۆپاگهنده بی خوه دا ئیریشین سهر قاسمی سهکناندن و کۆمیونیستان ژی گازی یا خوه ژبو چارهسهری یا ئاشتیانه یا شهری نهشرینی دژبهری کوردان هیوتر کر.

ب دريژاهي يا زفستاني كهت-ئو-مەت پيكدادان هەبوون، لى هەردو ئالى ژبو دەستپيكرنهفه يا شەريّن تفاق، گەرەك بوو هەتا بهارى، دەما بەفرا چيپايان دبهوژى و رى فهەبوون، ل ژ فان ببابان. ل سەرى سالا نوو هەفپهيفينيّن ساقا ييّن ئاگرهسىّ دنافهرا رزيما قاسمى و كوردان دا دەست پى بوون. هەتا نيقي يا ئادارى هەفپهيفيني تووشى شكەستى هاتن و ل دەستپيكا نيسانى شەريّن گران جارەكا دى دەست پى بوون. هەتا نيقي يا هەيفى، بەتەليؤنهكا سەرهلدايان ب سەرؤكتى يا عيسى سووار ئيريش كر سەر ستوونهكا ئارتهشى و ۸۱ كەس كوشتن، ۱۳۳ كەس بريندار كرن و ۲۲۱ كەس زى ديل گرتن. سياسەتا ديلگرتنى ژ ئالى يى سەرهلدايان فه وها دەهات حەسباندن كو دى مەعنهوياتيّن شەركەريّن ئيراقى هيشتا كيم بكت. شەركەريّن سادە زوو دەهاتن بەردان، و گەفه لى دەهات كرن كو جارەكا دى نەفەگەرن. لى ئەفسەر دەهاتن فههيان. هەتا بهارا ۱۹۶۲ى، تەكتيكا كۆميونيستان هات بوو گوهارتن و وان دخوەست ژ شەرى سەرەكهفتى و گرانى كۆ هەر سال ۲۰ مليون پاوەند زى را دەهاتن مەزاختن ئالافهكى ژبو هەرفاندنا قاسمى چى بكن. ل هەفتى يا ئيكي ژ هەيفا گولانى، كۆميونيستان خوەنيشادانهكا مەزن ل بەغدايي ريگنخيست و تيدا خوەست كو شەر ب ئاوايهكى ئاشتيانه بهيت چارهكرن. هيشتەهەكا مەزن يا چەند هزار كەسى ل جاده يا سەرەكى ل دەرڤهههه هۆتيا بهغدايي كۆم بوو بوون و ژ ئالى يى هيژين تەناهيى فه تەقه لى هات كرن. هەر ل وى هەفتيى سەرهلدايان ئيديعا كر ۲۰۰۰ جەندرمە ييّن كو ژ بو رزگاركرنا سوپا ييّن ئارتهشى ييّن كو ل پينجوينى كهفت بوون ناف ئابلوقههيا كوردان هاتبوون شكاندن و ب فى ئاوايي ۱,۳۰۰ شەركەر هاتن ديلگرتن.

نيسانەكا دەرەنگ، چەكداريّن عەشیرەتيّن كورد ييّن ئاليگريّن دەولەتى ئيريش كر سەر گوندين ئاشووريان ل باكورا باژارى مووسلى. نيزيكي ۷۰۰ زيباريان كو هەريئىكي ژ وان هەيفانه هەشتى پاوەند ژ بەغدايي وەرديگرتن^(۱)، ب سەرؤكتى يا زبهيرى مەحموود ئاغاي دەستهلاتا ترس و ساويرى ئيخست بوو گوندين دەرەفا نافیهرا مووسلى و ناميديى. هيژا ئەسمانى يا ئيراقى بومب هافيتن سەر ديّر و كتيبخانه يا ديّر ناميديى

(۱) ل وى دەمى موچهيى پيشمەرگهههكى زگوردى ۷۵۰ فلسين ئيراقى بوون و پيشمەرگهههكى خوەدى ژن و زارۆ ۳ دينار وەرديگرتن (كۆچيرا، ۲۶۹).

و پاشتر ژى ئه وودمر ژ ئالى يى زيباريان فه هات تالانكرن. سيويخانه يا ل تهنشت ديري ژى ب بهر كهفت.

ئوو پاشتر ل بهارا سالا ۱۹۶۲ئى، ئه گهر و هوكارهكى نوو، لى يى ههرى گرنگ، هوندرى شيوازا بهر خوه دانا كوردى بوو. پارتى يا دهموكراتا كوردستانى ب چالاكى پاردارى يا شهري كر و ريبهري يا لهشكرى يا ئهنى يا سليمانىي گرت ستوهي خوه. پارتىي ريكنيخستنكا لهشكرى و سياسى چيكر كو ل تهفيا ههريما باشورئ كوردستانى بهلاف بوو. پ.د.ك. ل بهر بوو كو د شهري كوردان دا وئ رولئ بلهيزت كو ئهنى يا رزگارى يا نهتهوهيى يا ئه لجهزاييري د شوهرشا دژبهري فه رهنسايان دا لهيست بوو.

وهكى تهفا يا كوردن كو شهري بهغدايي دكر، پارتىي ژى مهلا مستهفا مينا ريبهري مهن و سهروك دديت، لى دناقبهرا بارزاني و پارتى يا كو ئه و ب ناف ريبهري وئ بوو نهتهبايى ههبوون^(۱). لى ئه و هند دژوار و توند نهبوو بوون. خهتهرا وان ژبوو دهمي هيشتا نههاتى بوو. مهلا مستهفا ژبوو ريقهبرنا كارين دهولهتي ل كوردستانى خوه حهوجهدارى چ پارتيهكا سياسى يا ريكنيخستى نابينت. وها دهيت خويان كو ئه و ئاليجري دهولهتهكى بت كو د دهستي دهستهكهكا روهنهران دا بت، دوزهنا دهرهههكى بهيت چيكرنهفه، مينا تو بيژى دهستهلات د دهستي تهههههكى پارتيهكا ويگ^(۲) يا كوردى دا بت. ئيراهيمي ئهحمهدى، ئه ميندارئ گشتى يى پ.د.ك. باوهري ب شيوازهكى

(۱) ههر نهف لهفنههاتن و گري ل جهم وان چهند كهسان بوون نه گهرا پر كارهسات و مالويرانى و براكوژيان. دهستهكا كو جهلالى تالهباني و ئيراهيمي ئهحمهدى سهروكتى يا وئ دكر خوه پر پيشفهروو دديت. لى ههروهكى نفيسقان ژى دنقيست كيم كهسان ژ كوردن نهتهوهپهروهرين وى چاخى شههزهزاييهكا باش د خويندين جفاكي و ئابوري دا ههبوو، و تشتهكى وها ژ ماركسيزمي فيم نه دكر. ئه و تشي كو دزاني ژى نه ل گوره يى كاودانين كوردستانى و جفاكهكا كوردى بوو كو چينا وئ يا پروليتنر هه ما ههر نهبوو. لى گهنجين كو ئيراهيمي و جهلالى سهركيشى يا وان دكر دوور ژ كهتوار و باروودوخي كوردستانى و د پونژ و خهپالان دا مهلا مستهفا ب پاشفهروو و عهشيرهتى و كهفنهپهريست ددا نياسين. مهلا مستهفاى ئه گهر چ هنيرهكا دى يا زيدهتر ژ وان گهجان ژى نهبوو بت، ئه و قاس بهس بوو كو پرتو ژ وان واقعي جفاكا كوردى دنباسى.

(۲) ويگ (Whig) دهستهههكا سياسى يا مهن ل برتانيا يا سه دسالين ۱۸ئى و ۱۹ئى كو دخوهست دهستهلاتا شاي كيم و يا په رلهمانتويي زيده بكن. ئهف پهيقا ويگ ژبوو وان ئه ميريكايي بين كو د شهرين خوه سهري يا ئه ميريكايي دا دخوهست ژ برتانيايي خوه سهر بين ژى دهات بكار نائين.

دولهتی ههیه کۆ نها د نهتهوه یین نوو پیرادگههن دا تشتهکی بهرنیاسه و پارتیهک ب تهنی دهستهلاتی دگپرت و د کارووبارین خوه یین دهقهری دا ئالبهنگر دمپنت و پرت ز هندئی کۆ جفاکیخواز (=سوشیالیست) بت پیشههروو یه. ل ۲۹ ئ کانوونا پیشین ل سالا ۱۹۶۲ئ، دیقید ئادامسنی د رۆژنامه یا ساندی تهلهگرافی دا سالخ دا کۆ ئیپراهیمی نهحمهدی د دهرههقا دهستهلاتا پارتیهکا ب تهنی دا گۆت: نها ل فیدهری تهنی پارتیهکا دی ههیه نهو زی پارتی یا کۆمیونیسته کۆ ب قاسمی را دژبهری مه شهری دکت.

جهلالی تالهبانی جداتی یا نافبهرا پارتیی و مهلا مستهفای ب فی ئاوی دیاردکت: "ههلبهت مهلا مستهفا ریبهری مه یی مهزنه. ئەم بی وی نکارن چ بکن و نهو زی بی مه نکارت. باروودوخ گهلهک مینا جداتی یا نافبهرا گاندی و پارتی یا کونگریسا هندستانی یه." باوهری یا ب رۆلی پاشهروۆزی یی پارتیی کۆ د فی ههفۆکی دا دهیت تیدهرئانین، نیشانا شیوازی هزرین و نارمانج و هیقی یین پارتیی نه.

ژ بهارا سالا ۱۹۶۲ئ ههتا پاییزا وی سالی، پ.د.ک. ل ههریمین شۆرهشی خوه ب تیکۆزی ریکئیخست و بچووکتین یهکانین ئارتهشی رزگاری یا کوردی زی کادری سیاسی یی خوه ههبوو. ئەگهر خوارن ژ خهلی بازارفان را نیه، لهشکری پ.د.ک. تیره. پارتیی ۵۰ خایینین بهرگومان و سیخورین پۆلیسان ل بازاری سلیمانی و هژمارهکا بچووکت زی ل کهرکووی و ههفلیری کوشتن. ب بهلافتربوونا ریکئیخستهفه یا لهشکری یا هیزین عهشیرهتی، باندۆرا پارتیی پرتیر بوویه. کادرین نهفسهه یین ئارتهشی رزگاری یا کوردستانی ب کهفنه نهفسهه یین ئارتهشی ئیراقی دهستهبهه بوونه. لی بارزانی سهرداری ههری بلنده و ههمی شۆرهشقان دبیزن کۆ فهرمانیین وی دگافییدا دهین بجهکرن.

ل تهفا یا هاقین و پاییزا سالا ۱۹۶۲ئ شهراں دووم کر. هیزا ئەسمانی یا ئیراقی ل بومبهبارانکرنا خانیان، تهرشیان و دهخل و دانی و ریکینگین رییان نهوهستیا و سهرهلدایان زی دهف ز کهمیندانان و خوهبهه-فهه-نووساندننن ژبو ستوونین هاریکاریان و ئیریشین سهر بنکه یین لهشکری بهرنهه. نهتهوهپهروهه مهزنین وان دهقهری چیاپی بوون یین کۆ ترۆمبیل و تانک نهدهگههشتن. ئەو ل دهقهری نزم و ل دهستان زی خودان شیان بوون و بهر ب رۆژئاها ههتا پهري دجهلی ئیریش دکرن و ب ری یا ئیریشین شهفانه یین پارتیزانی ترس ئیخست بوو لهشکرگههین بازارین سلیمانی،

ههفلیری و کهرکووکی. گهلهک خه لکی نهچه کداری گوندان ژی مینا ئارته شی شوره شقان د شکهفتین چیا یان دا کۆ ل کوردستان زهحفن ئاکنجی بوونه.

بارزانی و پ.د.ک. دراف و پهرتالی وهکی باج کۆم دکن، دهما ب ئازادی و ل گۆرهیی ههستا نشتیمانپهروه ری نههاتبا دان ژی، بی دودلی ژبه ترسی دی بهاتبا. چهوجهی و پیدفیتی یین وان ب قاجاخی ژ ترکیی و ئیرانی دهاتن و وان پر ئالیگرین خوه یین کورد ل وان ههردو وهلاتان ههبوون. لی سهرهلدا یان خوه ژ ههمی کریار ئان ئاخفتین وها یین کۆ ئانکارا ئان تههران دژبهری وان تهن دابان دپاراست. ل شوونا وی، وان پیکۆل دکر کۆ شهری وان تهنی چاره یا کوردین ئیراقی و دهولهتا بهغدایی دیار دکت. ژبو بهختی سپی یی کوردان نه رژیم ترکیی، نه ژی رژیم ئیرانی گهلهک ژ رژیم قاسمی ههز نه دکر و ههردوان ب درستی ههلوپستهکی درست دهرهقا فی پرسگریکی دا ههبوو و پی نیاسین ب وی چهندی دکر کۆ نهو کیشه تهنی گریدایی ب کارووبارین نافخوهیی یین کۆمارا ئیراقی یه. دهما کوردین کۆ پرانی یا وان برادۆست و زیاری بوون ژ ئیراقی رهفیان، ترکیی نهو مینا پهنا بهر فهحه وانندن. سیاسهتا ئیراقی ژی ههردو بوو. بهرفاژی پیشکهفتین کۆ د واری فهگوهاستن و پهیهوندیان دا چی بوونه، ئاسیوونا توخیین چیا یی یین دوور و دریزین ئیرانی و ترکیی دگهل ئیراقی بوونه سه بهبا هندی کۆ زهفتکرنا وان تشتهکی پر زهههه بت و کورد ههرد ب هیسانی ژی دهرباز دبن.

ههتا پاییزا ۱۹۶۲ ئی شهر قهررمی. ئارته شی ئیراقی دهف ژ بزافا ته په سهرکرنا سهرهلدا یان بهردا و ب راگرتن و پاراستنا تشتی ههیی ئانکۆ بازاری سهرهکی رازی بوو. ل داوی یا ته باخی کوردان بۆریهکا نهفتی یا شریکه یا نهفتا ئیراقی پهفاند دا ببیزن و نیشا بدن کۆ نهگهر بخوازن دکارن ئاریشه یان ژبو بهرژوهندی یین نهفتی ژی چی بکن. د راستیی دا، سهرهلدا یان خوه ژ ههردو ئیریشهکا رژد بو سهر شریکه یا نهفتا ئیراقی ئان کارگهرین وی دپاراست. لی دو نه نامین ئنگلیزی یین شریکه یا نهفتا ئیراقی ل باکور ژ نالی یی بارزانیان فههاتن رهفاندن و چهند ههفتیهکان هاتن گرتن. نهف بزافهک بوو ژبو بهلافکرنا نافی شورشی د وهشانین جیهانی دا و سهردههریهکا پر باش دگهل ههردو ئنگلیزان هات کرن و ل دهما بهردانا وان ژی مههفوورین گرانبها ژ وان را هاتن پیشکیشکرن. نها شهری ب ئاوایهکی ههژی بالا ئۆده یین نووچه یان ل رۆژنافی ب نالی

یئ خوه فه کیشا بوو و تینکهکا (=هاتنووچوونهکا زههف یا) رۆژنامهفانان ب هشیاری و هایداری فه و ب ری یین جداجدا دا دچوون و دهاتن کوردستانی. ل نوویۆرکی نتهوهپهروهړین کورد خوهست کۆ ری ل بهرانبهری وان بهیت فهکرن دا نفیسینگههکی ژبو پهیداکرنا پشتهفانیی ژبو دۆزا خوه ل ویدهری فهبکن. دهما دهولتین ئیراقی، ترکیی و ئیرانی گلی و گازند کرن، شالیاری یا درفه یا وهلاتین ئیکگرتی یین ئەمریکایی گۆت کۆ ژبهه بنگههی نتهوه یین ئیکگرتی، نوویۆرکی ججهکی نهمازهیی ههیه و دهولتا ئەمریکایی ئیدی نکارت ب ئاویهکی ههزی کوردان ژ وی تشتی کۆ ل دهما شهری دژبهری فهرنسایان ژبو ئهلهجهازایریان هاتبوو کرن بی پار بکت.

ههتا ههیفا کانوونا پشین معنهویاتین ئارتهشی ئیراقی گهلهک نزم بوو بوون و بازارفان ژ شهری سهرنهکهفتی نهرازی بوون. ههلویستا قاسمی ل بهرانبهری کویتی ژی چ فهریژهکا بهرچاڤ نهبوو. پارتی یا بهعس ب سهر هندئ را کۆ ب سهدان کهس ژی هات بوون گرتن، ب بهرفرههی ب هیتر دبوو. خوهنیشادانین دژبهری قاسمی ل بهغدیای چئ بوون و پرتو خوینریهتن ب دوو را هات. ههتا داوی یا سالی رۆژنامه یین بهغدیای ژبو جارا شهشی مرنا مهلا مستهفای راگههاند. سهرهلادیین کۆ نها پرتو باوهری ب خوه ههبوو، سیاسهتا خوه دهرههقا دیلان دا گوهارت و ۲۰۰۰ کهسین کۆ ب دیلی د دهست دا بوون ئازاد نهکرن. ل ۱۰ئ کانوونا پشین، قاسمی داوین-گهفهکا (=ئۆلتیماتۆمهکا) دی راگههاند و تیدا ژ سهرهلادیان خوهست کۆ خوه بدن دهست و ههر هنگی ژی فرمان دا ئارتهشی کۆ ژ پاراستنا جهی خوه پیقهتر چ تشتهکی نهکن. ل ۱۸ئ کانوونا پشین شیخ ئهحمهدی جارهکا دی وهفاداری یا خوه ژبو قاسمی دهربری.

سی ههینیان پاشتر، ل ۱۸ئ رهشهمههی، عهفدلسهلامی عارقی کوودهتایهک کر و رژیما کۆ ل پاش شورهشا ۱۹۵۸ئ دامهزریا بوو داوی کر. ل رۆژا شهمییی قاسم هات گوللهباران کر. دهولتا نوو دهنستهلاتا پارتی یا بهعس دا بوو کۆ بزافهکا نتهوهپهروهړ یا ئههه ب بوو کۆ د نهیرینهکا گشتی دا علمانی و جفاکیخواز (=سوشیالیست) بوو و پاریزفانین نتهوهیی یین وان (حهههس قهومیان) هندهک کارین درندانه و هوفانه دژبهری کۆمیونیستان و چهپی یین دی بریقه دهرن.

د راستی دا، ل مهها کانوونا پاشین ژ ئالی یی رژیما قاسمی فه ئاگرهسهک هات بوو راگههاندن و ژ ئالی یی رژیما بهعس ژى هات دوومانندن. دهولهتا نوو و کوردان دهست ب دانووستاندنان کر، دیل هاتن فهگهرانندن و دۆرماندانا ئابوری یا کو قاسمی ل سهر ههریما باکوری دانا بوو هات هلانین. هنارتی یی سهرهکی یی کوردان ل بهغدايي، جهلالی تالهبانى، ل ئیکی ئاداری ژ وهشانان را گۆت کو نهو دهرههقا فهريژا دانووستاندنان دا گهشبینه. وی گۆت کو نهو شۆرهشا کوردی وهکی تشتهکی داوی بووی نایینت، ههرچنده کو دهولهتی زارهکی و ب دهف سۆز دایه کو پینیا سینى ب داخوازا کوردان ژبو دهستهلاتا خوهدی (=حوکمى زاتی) بکت. کوردان نها نهولهکاریهکا نقیسی دخوست. ل پینجی ئاداری دانووستاندن ل گوندهکی نیزیکی سلیمانى دهست پی بوون فه. جهلالی تالهبانى جارهکا دی نمینهندهی سهرهلداييان بوو. ل ۱۰ ئی ئاداری جقاتا نهتهوهی یا شۆرهشی یا نهینی راگههاند کو نهو پینیا سینى ب مافین کوردان ل سهر هیمی لامهرکهزیهتی دکت. رۆزا پاشتر، جیگرى سهرۆکی ئیراقى، سالجى نهلسهعدى، کو نها ریبهری دهرکری یی بالی توندری یی بهعسا ئیراقى یه، گۆت کو ئستانین کوردی ل گۆرهی مافین خهلی ژبو هلبژارتنا پاشهروژا خوه و ب بهرجافدانی یا زهلالا باروودوخى ئیراقى دى بین خوهدی یین ریشهبهریهکا خوهدی.

لی دانووستاندنان بی گهشتنا چ لهفهاتنان ههر دووم کرن. ل ۸ ئی ئاداری پارتی یا بهعس ل سووریایى دهستهلات گرت دهستی خوه و ب چوونا قاسمی ههوايهکی ناشتی یا نافخوهی یا نههربان دنافهرا بهغدايي و دیمهشقی دا چی بوو. مسر، ئیراق و سووریا ل قاهرهیی جقیان و ل نیسانى لهفهاتنهکا سی قولى ژبو پیکئانینا فهدراسیونهکی مؤرکر.

جهلالی تالهبانى چوو مسرى و سهرۆک-کۆمار ناسر دیت. ناسری گۆت کو نهگهر نههربان باوهری ب رهوايوونا ههستین نهتهوهی یین خوه ههبت، فیجا پیدفی یه کو ژبهر سنج و نهخلاقى پیزانینى ب مافى کوردان ژبو ریقهبرنا خوه بکن^(۱). تالهبانى ژ

(۱) لی ل سال ۱۹۵۹ ئی نهندامین پارتی یا دهموکراتا کوردستانى ل سووریایى هاتن گرتن. نهف بووهر زی ل دهما ئیکگرتنا مسرى و سووریایى چی بوو. نهو ب دهستی کولونیل سراجی هاتن گرتن و تشتهکی بهرنیاسه کو سراجی فهزمانین خوه ب ئاوايهکی راستوراست ژ سهرۆک-کۆمارى کۆمارا نهرهی یا ئیکگرتی: جهمالی عهبدلناسری وهردگرتن (کهندال، ۱۹۸).

ئالى يى خوه فه ناسر پشتراست كر كو دستهلاتا خوهي (=حوكمى زاتى) يى كوردستانى د پاشهرؤزى دا ل كومارا ئهرهبي يا ئىكگرتى دى ببت پشتهفانى وى كومارى. تالهبانى فهگهريا ئىراقى بى كو چ پشتهفانيهكا ب كريار ژ ئالى يى ناسرى فه بهيت كرن و ژ بهرژهنگان وها دخويا كو ريبهري مسرى د ههر بارهكى دا پى چى نهبوويى دديتن.

ل داوى يا نيسانى كوردان نووترين مهرچين خوه ژبو لهفهاتنى پيشكىشى دهولهتا بهغدايى كرن. د وان دا هات بوو كو ئىراق گهرهكه وهلاتهكى ههفگرتى يى پيكهاتى ژ دو نهتهوه يين كورد و ئهرهه يين خوهدى مافين ومكههف بت، جيگرى سهرؤك-كومارى ئىراقى گهرهكه كوردهك بت كو ژ ئالى يى كوردان فه هات بت هلبزارتن و جيگرى سهرؤك-ئهركانين ئارتهشى ژى گهرهكه كورد بت. كوردستان ژى گهرهكه دهفههرك بت كو ئستانين سليمانين، كهركووكى، ههفليرى و بازارين كوردى يين ئستانين مووسلى و ديالهين فهبگرت و ژ ئالى يى جقاتهكا كارگيرى يا خوهي ريئه بچت و جقاتا خوه يا قانونداناننى ژى ههبت. كورد گهرهكه ل گورهي ريژه يا هيشهتا خوه د سهرهزميرا ئىراقى دا ببن ئهندامين جقاتا نهتهوهي يا شورهشى^(۱) (دهولهتا ئىراقى ل وى دهمى). داهاتين نهفت و گومركان ژى گهرهكه ههر ل گورهي وى بناغهين ريژهي بهين دابهشكرن و گهرهكه ل گورهي فى ريژهين ل مهنسهبين دهولهتا نافهئدى، خزمهتكارى يين بازارفانى و جهين خويندنكاران بهين وهركرتن. ب ئاوايهكى هوورتر، كوردستانى ۳۰ ژ سهدى ژ داهاتا نهفتى دخوهست، لى ئهف هژمار ژبو داخوازين دى تشتهكى وها بوو كو رهنكه بهاتبا گوهارتن.

دهستهلاتا ريئهبههري يا كوردى ل دهفها پيشنههاركرى دى دادكرن، كارووبارين نافخوه، پهروهدهكرن، ساخلهمى، چانندن و داچانندن، كارووبارى توتتنى، شههرهدارى (=بهلهديه)، كارووبارين گوندان، كارووبارين جفاكى و كار، وهارارا جفاكى و ئابورى و گهريان و گهريديهى (=سياحت و تووريزم) بگرتبان ستوهى خوه. بزافين لهشكرى يين ئارتهشى ئىراقى ل دهفهري تهنى ب ئانههى يا ريئهبههري يا كوردى دى مومكن

(۱) The national Council of the revolution.

ببن. هلبژارتنيښ جقاتا قانوندانانې كؤ جقاتا ريځهبرنې ژ وې چې دبت دى راستووراست و نازاد و نهينى بن^(۱).

كوردان پيشنهار كر كؤ بريارا كارووباريښ دهرځه، بهرگرى، شوغلين عهلهقهدار ب نهفتې ځه، گؤمركان، دهرنيځستنا درافى، گههاندن و ځهگواستن، پرسين وهلاتينيځ (= جنسيهين)، درافنامه (= بوودجه) يا نهتهوهيى و وزهيا نافؤكى (=تپهنا زرى، ئاتؤمى) د بن دهستهلاتا دهولهتا نافهندى دا بت.

خزيرانهكا زوو، تالهبانى و هندهك ژ ئهندامين دى يين شاندا كوردى ل بهغدايځ دلمايى و كييفنهخووش ځهگهريان كوردستانى دا ب مهلا مستهفای را بشيورن. هاتى يه گؤتن كؤ كاربهستين بهعسى ل بهغدايځ رؤژا ۹ئ خزيرانى ژ وان ئهندامين شاندا كوردى را كؤ ل ويدهرى مابوون گؤتى يه كؤ دهولهتى مهرچين كوردان پهژراندنه و نها دى وان ببن فرينگههې دا بهر ب كوردستانى بفرن. لى ل شوونا هندى ئه و برن ئوردىگههې رهشيد، بنگههې مهزن يى لهشكرى يى نيزيكى بهغدايځ و هاتن زيندانىكرن. وى رؤژى جقاتا نهتهوهيى يا قوماندارى يا شورهى راگههاندنهك دهركر كؤ تپدا تهځ كوردستان دنيځست بن دهستهلاتا لهشكرى. ههر هنگى ژى، ئيريشهكا توند و تيژا بهرفره ژ ئالى يى ئارتهشى و هيژا ئهسمانى ځه دست پى بوو.

چ ژ ههر دو ئالبيان نهخهبتى بوون كؤ ل دهما بهردهوامى يا دانووستاندنان جهې خوه موكم بكن، ههرچنده كؤ خوهلفاندن ژبو ځى مهرمى ل كار بوون. كورد ل سهر بهيژكرنا جهې خوه ب رى يا كؤمكرنا باج و چهكان، تهقهكرن ل يهكانين ئارتهشى ئيراقى يين كؤ هوندرى دهفرين بن دهستهلاتا سهرهلدايان دبوون و فهترساندنا كوردين كؤ ب چهلهنگى پشتهفانى يا سهرهلدانى نهذكر بهردهوام بوون. ل ههفتى يا ئيكي ژ خزيرانى، زنجيرهكا پهځوون و پيكدادانان چې بوون كؤ تپدا شهرهكرين ئارتهشى ئيراقى و ئهندامين كوردين ئاليگرين بهغدايځ، سوارين سهلاحهدينى (=فورسان سهلاحهدين)، هاتن كوشتن و برينداركرن.

(۱) ئه و داخوازين كوردان همى دكارن د بن نافى دهستهلاتا خوهرى (=حوكمى زاتى) ئان ئوتؤنؤمى دا بهين نافكرن، لى تهنى بهندا كؤ دييژت "براځين لهشكرى يين دهولهتا نافهندى گهرهكه ب نانههى يا دهولهتا دهستهلاتا خوهرى (=حوكمى زاتى) بن" بيهنا فيدهرالىزمى ئان تههرهكى كونفداراليهتى ژى دهيت.

ل دەما ئاگرىبەسى دادگەھەكا سەرھلدايان چار مرۇف ل خانەقىيىنى، جەيى كۆ دەزگەھەكى گىرنگ يى بۆرى يىن نەقتى لى بوو، دادكرن و كوشتن. ل جەھەكى دى، عومەرى مستەفايى دەبابەى دادگەھەك دامەزىراند بوو و كىشە يىن سىياسى داد دكرن. سەرھلدايان خەلك تى گەھاند بوو كۆ تەنى ب كارمەندىن وان را تىكھليان چى بكن و سەرھەدرى يا كارمەندىن دەولەتا بەغدايى نەكن، ئەف ھەمى بوون موھانە د دەستى رۇيما بەعس دا دا شەرى دەست پى بكت فە.

د راستىي دا، دەولەتا بەغدايى، مينا نەتەوئەپەرورەيىن ئەريىن چاران، نەدكارى ھەمى داخوازىن كوردان بچھ بكت. ئەگەر وئ تىتەكى وھا بكرىا دى خوە ب ئاواپەكى پىر خەتەر لەرزۆك و بەرزەبىر بكرىا. پارتى يا بەعس نەچار بوو كۆ بەرژەوئەندى يىن ئەرەبان بەر ب پىش ببت نە كۆ نەرم بكت. و ھەرچىندە كۆ شەرى دو سالان زى دووم كىر بوو، بەعسى و ئارتەشى ئىراقى دھزرىن كۆ دى بكارن ب تەفگەرەكا لەشكرى يا گەلەك خورتىر زى يا قاسمى وئ ئارىشەيى داوى بكن.

مرۇفەين بارزانى: عەشیرەت و پارتى، مينا دەرەبەگ، پاشقەرەو و ھەقالبەندىن ئىمپىريالىزمى و سەھيۇنىزمى دەھاتن نىياساندن. ئەو ب فەھەواندنا كۆمىيۇنىستىن كۆ ز دەستى دادكرنى رەفيا بوون و خوە ز دەستى پارىزفانين نەتەوئەبى فەرساندبوون دەھاتن تاوانباركرن. د راستىي دا، پ.د.ك. ھۇمارەكا كۆمىيۇنىستان، و ز وان ئەندامەكى كاركۆما (=كومىتە يا) پارتى يا كۆمىيۇنىست كۆ رەفيا بوو باكورى وەلاتى، ئىخست بوون گرتىگەھى.

بەعسى ژبۇ گرتنا مەلا مستەفاى- ساخ ئان مرى- خەلاتەكى سەد ھزار پاومندى دانا و ئېرىشەك ئانى سەر كوردستانى كۆ د دژوارى و خورتى و بەرفرەھيى دا سەر ز ھەمى ئېرىشىن قاسمى ستاند. ھىزىن ئەردى و ئەسمانى يىن ئىراقى ب ئاواپەكى رىكئىخستى ل ھەف ھات بوون كۆ گوندىن كوردستانى و ئوردىگەھان كىم بكن. شاندىن بەلافكرنا فەلاتىي (= مەسىحىيەت) پىشتى ھنگى ل لەندەنى سالخ دا كۆ ھىزىن بەغدايى ھاودۇرا ھۇمارەكا گوندان گرت و خەلك دناف دا ھىلا و پاشرا ب تۇپان و بالافران خانى ب خانى گوند كافل كرن. ھات سالخدان كۆ ل ۱۳ئى خزىرانى يەكىنەيەكا ئىراقى مەرتالەك ژ ۇن و زارۇ يىن كوردان چىكر دا د پىشت وان دا بەر ب پىش دا بچت. دەما ۇن و زارۇ چوون، سەرھلدايان تەفە ل ئارتەشى كر، تانكىن ئىراقى زى ب دوو ۇن و زارۇان دا چوون و ئەو

د بن زنجیرین خوہ دا پەرچقانندن. چەندین ھزار کورد ژ جھئ خوہ ل کەرکووکئ بەر ب دەفەرئین باشووتر ل ئیراقئ ھاتن فەگواستن.

دەولەتا بەعسی یا سووریایی پشەقانی یا خوہ ژبو دەولەتا ئیراقئ راگەھاند و پینج ھزار شەرکەرئین سووری ژبو پاردارى یا شەرى شاندن. دەولەتا کۆمارى یا یەمەنى ژى بەرھەقى یا خوہ ژبو ئالیکاریکنا ئیراقئ د شەرى دژبەرى کوردان دا دیار کر.

دەھ رۆژان پشەتى دەستپېبونەفە یا شەرى، چار شالیارین دەولەتئ ب نیشانا نەرازیبونا خوہ ژ باروودۆخى خوہ ژ کارى فەگیشا. دو کورد دناف وان دا ھەبوون: شالیاری کارووبارین دینی و ئەوقای سەرتیپ (= بریگادیەر) فونادئ عارفى و شالیاری چاندن و داچاندنئ باباعەلى، شالیاری پشەسازى سەرلەشکر (= ماژور ژەنەرال) نەجیبئ تالبى و شالیاری شەھەرداریان سەرلەشکر مەحمودئ خەتتاب^(۱).

کارەساتین بەعسیان ل دژى کۆمیونیستان و نەھیلانا ریکنیخستین وان ل ئیراقئ بوون سەبەبا تیریبونا ھافلى یین ئیکەتى یا سۆقیەتئ و ئیراقئ و ل داوى یا مەھا خزیرانى کۆمارا گەلئ مەغولستانئ ژ و تانتئ^(۲) ئەمیندارئ گشتى یئ نەتەوہ یین ئیکگرتى خوہست کۆ سیاسەتا توخمکوزى یا کۆ رژیما ئیراقئ دژبەرى گەلئ کورد بکار دئینت دابکەفت سەر میزا گەرا داویتر یا روونشتنئ جفاتا گەلەمپەرى یا نەتەوہ یین ئیکگرتى. ل ۹ئ تیرمەھئ، شالیاری دەرڤە یئ سۆقیەتئ ئاندریئ گرومیکو^(۳) دەرھەفا کریارین شەرى دا نەرازیبونەك دا دەستئ بالیوزئ ئیراقئ ل مۆسکوفایئ. دو رۆژان داویتر، شاندنا سۆقیەتئ ژبو جفاتا فەرھەنگى (=کولتورى) و ئابوری یا نەتەوہ یین ئیکگرتى^(۴) (= یوونیسکو) پېشنھار کر کۆ توخمکوزى یا ئیراقئ دابکەفت سەر میزا

(۱) د کتیبئ دا Kattah ھاتى یە نفیسین.

(۲) و تانت: (U Thant) (سالا ۱۹۰۹ئ ژ دایک بوویە) خەلکئ وەلاتئ بورمایئ یە کۆ ژ سالا ۱۹۶۱ئ ھەتا سالا ۱۹۷۱ئ ئەمیندارئ گشتى یئ نەتەوہ یین ئیکگرتى بوو.

(۳) Andrei Andreevich Gromyco.

(۴) The United Nations Economic, Social and Cultural Council.

جفاتى. پېشنھار ژ ئالى يى ئەندامىن رۇژئافايى فە ھات فیتۆ کرن^(۱). شاندی ئەمىركايى، جۇناتانى بىنگھام^(۲) شروڧەكر كۆ دەنگ دانا وى ل دژى پېشنھارى نە ژبەر وى پرسى ب خوه، لى ژبەر نەھەژىبوونا جفاتى ژبۆ سەرەدەرىكرنا وى پرسى ل وى دەمى بوويه.

ل ۳۰ خىزانى، سەرھلدايان راگەھاند كۆ د دو ھەفتى يىن ئىكى ل پاش دەستپېبوونا شەرى دا ۱۶۷ گوند ھاتنە بومبەباران ئان گوللەباران کرن، ۶۳۴ مروڧين باژرفان ھاتنە كوشتن و ۱،۳۰۹ كەس ژى برىندار بوونە. دناڧ ھنگاڧتيان دا ۱۳۷ زارۆ يىن بچووكر ژ ۳ سالان ھەبوون. ل ۲ تىرمەھى، شاليارى بەرگريى يى ئىراقى سالى مەھدى يى عەمماش د ھەڧپەيڧينەكا رۇژنامەڧانى دا گۆت: ب ديتنا من ئەڧ نە شەرە. ئەڧ سەيرانەكا نەتەوھىيە يە كۆ ئارتەش ب ئالىكارى يا خەلكى باژرفان^(۳) ژبۆ نەھپلانا چەتە و ئەشقيان دكت.

رۇژا پاشتر، كوردان تەكنىكارىن ئەلمانى يىن شرىكە يا نەڧتا ئىراقى رەڧاندن و چاردەھ شەڧان داويت دان دەستى ئىرانى. ب درىژاھى يا ھافىنى دەولەتا بەعسى قالا پرۆژە يىن پېشڧەبرنا دەڧەرا كوردى دكر ژبۆ وى دەما كۆ ئىدى شۆرەش داوى دبت. ل ۱۴ تىرمەھى سەرۆكشاليار ئەحمەدى ھەسەنى ئەلبەكر گۆت كۆ دەھ مليون پاونەد ژبۆ چىكرنەڧە و ژنوڧەئافاكرنا وان دەڧەران ھاتنە تەرخان کرن كۆ ب دەستى بارزانى ويران بوونە.

ل ئسرائىلى دەستەيەكا جھوويىن كوردستانى ژ دەولەتا ئسرائىلى خوەست كۆ دەنگى خوه دژبەرى شەرى كوردكوژىيى بلند بكن. شاليارى دەرفە يى ئسرائىلى بەرسفاند كۆ ئەو بابەت نەكەڧتى يە بەر دەستى شاليارى يا وى. بەرڧاژى ھندەك پېشڧەچوونىن دونالى يىن بەرچاڧ د جوورەيەكى ھەڧبەندىيى دناڧبەرا ئسرائىلى و

(۱) سەدەمىن فیتۆيى د وى يارى يا سىياسەتى دا، د وى لەيىستكا دىرۆكى دا ھەيە كۆ ئەڧ بوو بن: ئىكەتى يا سۇڧىەتى داخواز كىر بوو، دەولەتا ئىراقى دژبەرى كۆمىوئىستان ژى بوو!! كورد ژى گەڧەيەك دژبەرى پەيماننا سىتۆيى دەاتن ھەسباندن!!

(۲) Johnathan Bingham.

(۳) ئەڧ بازاروار جاشىن عەمماشى بوون.

كوردان دا، وها دهيت بهرچاڤ كۆ چ ژ وان پيشقهچوونان ژ ئالى يى كوردان ب خوه فه دست پى نهبووين.

مينا ئيرانى و ترکان، كورد ژى دؤزا فهلهستينى ب تشتهكى پهيوهنديدار ب ئهريهان فه دزانن كۆ ب ئاوايهكى راستووراست ب وان فه گرئيدايى نينه. كورد هشارن كۆ ب ئاريكارى خوهستنا ژ ئسرائيلى جيهانا ئهريهان پرتى ژ فى نهكن دوژمنى خوه. لى بهغدايى ههريديعا دكر كۆ پهيوهنديهكا وها ههيه.

ل تهفا يا تيرمهه، دلئالؤزى يا لهشكرى يا سهركى يا هيزين ئيرافى گرتنا رى يا چيائى يا نيزيكى رهواندى بوو كۆ توخييهكى خوهرسكى دناقهرا ئهنى يين شبرى يين باكور و باشوور چى دكر. ل باش شهركى گران، هيزين ئيرافى دهرتهنگا رهواندى ئيخست بن دهستهلانا خوه. لى، ئهف ئيك سهركهفتنا يهكانه يا بهرچاڤ يا ستراتى يا هيزين ئيرافى بوو ل تهفا يا هافينا سالا ۱۹۶۳ئ. كوردان پيڤول دكر كۆ سهركهفتين دى يين كۆ بهغدايى قالا وان دكر نهگرنى بدن نياسين، و بيژن كۆ وان نهخوهستى يه خوه ل وان جهان ئاسى بكن يين كۆ ژ ئالى يى ستراتيجيكى نهگرنى بوونه. بيگومان كوردان گهلهك ئهرد ژ دست دان، لى بهرى كۆ سال داوى ببت ئه و فهگهراند بوون بن دهستهلانا خوه.

ل دهستپيكا هافينى جهلالى تالهبانى وهكى شاندئ مهلا مستهفائى چوو ئهورووپايى دا چهلهنگى يين نهتهوهپهروهى دناڤ خويندنكار و مشهختين كورد دا ريك بيخت و پشتهفانينى ژبو دؤزا كوردى بدهست فه بئيت. ههريهنگى، شانده يا مهغولى ل نهتهوه يين ئيگرتى ب كوتلهيا ئهفريكايى-ئاسيائى را شيورى بوو و تى دهر ئانى بوو كۆ بريارنامه يا تاوانباركرنا ئيرافى دهرههقا سهردهرى يا وئ دگهل كوردان ل جفينا گهلهمپهري ناهيت پهژاندى. ل ۲۶ئ تيرمهه مهغولستانى راگههاند كۆ ئه و ژبو هندى كۆ بريارنامه يا وان ل مهها ئيلونى بكهفت سهري ميزا جفينى، ئيدى پيڤولى ناكن. نوينهريين كوردان ل ئهورووپايى ب ئاوايهكى نهراستووراست ژ فى هاتن ئاگههداركرن، لى وان ههري ژبو بهرههفبوونا د جفينا نهتهوه يين ئيگرتى دا پيڤول دكر و شاندهك ل دهما فهبوونا جفينى ل مهها ئيلونى هنارت نوويوركى.

دیلۆماسیەتا کوردان د دەربرینا نەرازیبوونا خوە دا ژبوۆ دەولەتا بریتانیایی ژبەر فرۆتتا بالافرین لەشکری یین خوە ب ئیراقی ئیدی ب سەر نەکەفت. بەرفاژی وی دەما بریتانیاییان فیزە نەدایە تالەبانی کۆ بچت ویدەری، دژیی یا خوە ل بەرانبەری بزافا کوردی ئەشکرتر ژی کر. ئەف کریار ژی پارەک بوو ژ "لەهفەتتا مرۆفماقوولانە (=جینتلمەنەنە)" یا هیژین پەیماننا سینتۆیی کۆ بریتانیایی پشتەفانی یا وی دکر و دخوەست چەلەنگی یین نەتەو پەرورەری یین کوردی فەبمیرنت. ل پاش شۆرەشا پارتنی یا بەعسی ل رەشەمەها ۱۹۶۳ئ هافلی یین بەغدایی و هیژین سینتۆیی گەلەک باشت بوو^(۱). ل پاییزا سالا ۱۹۶۳ئ ئەفسەرین ئارتەشی ترکیی جارەکا دی گەهشت بوون مووسلی، لی فی جاری مینا چافدییرین تەفگەرا بەغدایی دژبەری کوردان. دەات گۆتن کۆ ئەفسەرین ئارتەشی ئیرانی ژی ل باکووری ئیراقی هەبوون و رۆژنامە یا ئەلئەهرامی ل قاهیرەیی ل ۸ئ چریا پێشین نفیسی کۆ دەولەتا ئیراقی ری دایە بالافرین ترکی و ئیرانی کۆ ل سەر ناخا ئیراقی بەشداری یا زیڕەفانی یا کوردستانی بکن.

دەما وەلاتین ئیکگرتی (یین ئەمریکایی) فیزەیهکا ئەمریکایی دا تالەبانی کۆ پی بچت نوویۆرکی، شالیاری یا دەرڤە یا بریتانیایی هەلووستا خوە گوهارت و فیزەیهکا دا وی. لی ئەو نەچوو بریتانیایی. نیژیکی داوی یا سالی بریتانیایی نەپەژراند کۆ فیزەیی بدت ئیبراهیمی ئەحمەدی، ئەمینداری گشتی یی پ.د.ک.، لی ئەو د سەفەرا خوە دا ژبوۆ بزافا نەتەو پەرورەری راستی چ ئاستەنگان نەهات.

ل کوردستانی ژی شەر مینا هەرچار ب دژواری بەردەوام بوو. چافدییرین لەشکری یین رۆژنافایی سالخ دا کۆ دناقبەرا خزیرائی و چریا پێشین دا ب گشتی نیژیکی ۱،۵۰۰ کەسان هاتنە هنگافتن کۆ پرانی یا وان ژ هیژین دەولەتی بوونە. دەرەنگا سالی، چەند ئەفسەرەکیین ئارتەشی کۆ ژ رژیما بەعسی رازی نەبوون، خوەست کۆ خوە ژ

(۱) خویندەفانی هیژا ناگەهەدارە کۆ مە گۆت ریکخستی یا پەیماننا نافەندی نانگۆ سنۆ جیگرا پەیماننا بەغدایی بوو. لی ل پاش خوەفەکیشاننا ئیراقی ل وی پەیماننی ل دەما دەستەلاتداری یا عەبدلکەرمی، وی پەیماننی نافیی خوە گوهارت و بوو پەیماننا سنۆ. بنگەهی وی ژی ژ بەغدایی چوو نانکاری. لی، نەها دەولەتا بەعسی خوە ژ فی پەیماننی و د کۆکا خوە دا ژ بریتانیا یا چەک-فروش نێزک دکت!

سەرهلداييين كورد نيزيك بكن. نەتەو پەرەروەريين كورد نەبەژراند كۆ تەقى چ كەسەكى بل ژ دەولەتتى دانووستاندنان بكن^(۱).

تيكەلى ييين دناقبەرا سەرهلدايان و بەغدايي دا ب ئيکجاري و ثقافى نەقەديا بوون و دەات سالخدان كۆ دەولەتا ئيراقى ژبو بجهكرنا گەلەك ژ داخواز و خوہستەكيين كوردان بەرەهەفە. لى بەعسى بەرەهەفە نەبوون كۆ وەكى هەريمەكا كوردى يا خوہسەر يييناسيىن ب تەفا يا دەفەررين كوردى ييين كوردستانا ئيراقى بكن. دەولەتتى پيشنہار كر كۆ هەريما كوردى هەر ئستانين سلیمانين، هەفليرى، چەمچەمالى و دەوکی بت. لى خانەقين و ئستانا نەفت-تژى يا كەرکووکی ژى را نەدانا بوو. دانووستاندن د بەر ئيسکين مرنى دا بوون، لى شەرى هەتا زفستانى دوومكر. كوردان دەست ب سەر پرائى يا وان دەفەران دا گرت فە ييين كۆ ل هافينى ژ دەست دابوون، و ل سەرى سالا نوو ئەو باژار ژى ئيخست بن دەستى خوہ كۆ ژ هەفتى ييين پيشين ژ شەرى ل سالا ۱۹۶۱ئى و فردا بەردابوون.

ل ۲۸ئى چريا پيشين كۆما نافنەتەوہيى يا مافين مرؤفان كۆ ژ ئالى يى نەتەوہ ييين ئيگرتى فە يييناسين پى هاتبوو كرن دەولەتا ئيراقى ژبەر فەبرانندا ب كۆم و توخمكوژيەكا ب راست تاوانبار كر. كۆمى ب ئاوايەكى نەمازەيى دەولەت ژ بەر ہندى تاوانبار كر كۆ نەهيلا بوو خاچا سؤرا نافنەتەوہيى ئاريكاري يا كوردان بكت. ئەوي نەهيلا ئى خاچا سؤر ژ ليكولين باروودوخى وان ئوردىگەهان كۆ كورد تيدا هاتبوون زيندانىكرن ژى بيپار كر بوو. ل داوى يا سالى ديقيد ئادامسنى سالخ دا كۆ ئەف زيندانى نكارن پەيامان ژى ژ مالباتين خوہ را فرى بكن ژبەر كۆ ئيراق ناخوازت پيزانينى ب هەبوونا ديلين كورد بكت.

نەرازيبوونا ئارتەشى ژ دەولەتا بەعسى بەر ب زيدە بوون دجوو. رى ل بەرانبەرى پاريزفانين نەتەوہيى (=حەرەس فەوميان) هاتبوو فەكرن كۆ ببين هيژەكا نيئ-لەشكرى يا كۆ دەستەلاتەكا پر بەرفرەھ هەبوو. مى توندرى يى پارتى يا بەعسى ب سەرؤكتى

(۱) لى كريسى كۆچيرا دنقيست: ژ سالا ۱۹۶۲ئى وەرە كورد ب جەنەرال تاهرى يەحيای را دپەيقين. دناقبەرا تاهرى يەحيای، كۆ پاشتر ل سالا ۱۹۶۳ئى چەند مەهەكان سەرؤكى ئەركانين ئارتەشى بوو، و كوردان دا سەرگوردهكى گەنج ب نافي كەريمى قەرەنى دەات و دجوو. و ب سەر دودلى يا كوردان را ژى، ئەو هەفپەيقين چەند هەفتيەكان بەردەوام بوون (كۆچيرا ۲۸۱).

يا سالحيٰ ئەلسەعدى گەفە كر كۆ دى دەولەتى بئىخت بن بەرنامەيەكا جفاكى-خوزانە (=سوشىالىستى)، ل وى دەما كۆ ئابۇرى يا ولاتى ژ ھەر دەمەكا دى نەساختر و لەوازتر بوو، و بزاف و لەباتا لەشكرى ژبو شكاندنا كوردان ژى سەرگەفتن ب دەست فە نەئانى بوو. لەوما ل ۱۸ ئى چرىا پاشىن، ئارتەشى د وان كاودانىن وەسا دا دەولەت ھەرفاند كۆ ب پىقانىن دىرۇكا نھا ژى تشتەكى ئەجىب بوو. رىبەرى يا نافنەتەوھىي يا پارتى يا بەعسى، ب ھىمدارى خوە ميشلى ئەفلەق فە، ل بەغدایى بوون و دەولەت ئىراقى رىقەدبەر. ئارتەشى ئەف رىبەرى، كۆ ب ناسنامە يا خوە سوورى بوو "دەستەسەر كر" و دەولەتەكا لەشكرى دامەزراند، ل دەما كۆ ۵,۰۰۰ شەرگەرین سوورى ژى ل مووسلى بوون و چ نەكر.

شەرى ل كوردستانى پىشتى كوودەتايى ھىور بوو، لى ب تىقافى نەراوھستىا. كورد ل سەر بدەستفەنانىنا سەرگەفتان بەردەوام بوون و پىشتى ھەفتى يا ئىكى ل مەھا كانوونا پاشىن بازارى ھەلەبچەيى، ل نىزىكى توخىيى ئىرانى گرت. ل داوى يا وى مەھى دانووستاندنن رژد ل رانىي ل كوردستانى دەست پى بوو بوون. شەوكەتى ئاكرەيى، كۆ كوردەك بوو تازە ژ قاهىرەيى فەگەرىا بوو و بىرووباوھرىن ناسرى ل دۆر لەفھاتنەكا ئاشتىانە ب خوە را ئانى بوون، ژى دناف وان دا بوو يىن كۆ پاردارى وان دانووستاندان بوو بوون. ھەر سەرگەفتنەكا كۆ رىبەرى مسرى بدەست خوە فە ئىنابا دا جھ و پىگەھى وى ل ئىراقى بلند بكت، جھى كۆ بەرتر ژى ب شۆرەشا دژى بەعسىان ھندەكى بەيتر و پەيتتر ژى بوو بوو.

ل ۱۰ رەشەمەھا سالا ۱۹۶۴ ئى بارزانى و سەرۆك-كۆمار عارقى ئاگرەسەك راگەھاند. عارقى "ماقى براين مە يىن كورد د چارچووفى نەتەوھ يا ئىراقى دا" راگەھاند. دىلن ھەردو ئالىان گەرەك بوو ب زووترىن دەم بەھاتبان بەردان. ھەمى يەكانن ئارتەشى فەگەريان بنگەھىن خوە. ئەو كوردىن كۆ ھاتبوون گرتن ئان دەركرن گەرەك بوو بەھاتبان بەردان ئان فەگەراندبان سەر خزمەتا خوە يا دەولەتى. سەرتىپ (=برىگادىەر) عەفدلكەرىمى فەرحانى، شالىارى رىنومائىان، ھندەك پلان ژبو بەرنامە يىن تەلەفزيۇنى و رادىۆيى يىن كوردى راگەھاندن.

ھەفتىەكى ل پاش ئاگرەسى، فەرماندارى گىشتى يى لەشكرى ئىراقى. جەنەرال رەشىدى موسلى راگەھاند كۆ كاركۆمەك (=كومىتەيەك، لىژنەيەك) ژبو ئافاكرنەفە يا

باکوری وەلاتی هاتی یە دامەزراندن و مەبلەغەکی بێهژمار ژ درافی زی ژبوؤ فی مەرەمی دی بهیت تەرخانکرن.

ل فان رۆژین پاش ئاگرەسی چ ناخستنەکا رەسمی دەرەقا پارتی یا دەمۆکراتا کوردستانی ئان کاربەستین وی یین بەرنیاس، ئیبراهیمی ئەحمەدی و جەلالی تالەبانی، نەهات کرن. ئەو سەرۆکی کوردی کۆ قالا وی دەهات کرن تەنی سەرۆکی هەما ب ناف یی پارتیی، مەلا مستەفا، بوو کۆ ئەو زی ل گۆرە یی خوە نەدەهات بەهسکرن. لی هەتا دەما ئاگرەسی، پ.د.ک گەلەک بەر ب چیکرنا شۆرشەکی ل کوردستانا ئیرافی چوو بوو.

ژ دەستیپکا پارداری یا ژدل یا خوە د شۆرەشی دا ل هافینا ۱۹۶۲ی وەرە، پ.د.ک.ی ریکتیخستنا بەرخوەدانا دژبەری بەغدايي و چیکرنا شورەشەکی د دۆزەنا سیاسی و جفاکی یا کوردان دا بەهەرا گری دا بوون. ئەف پێقاژۆ ل پاش ئاگرەسا سالا ۱۹۶۳ی کۆ ل ئەنجاما هەرفیانا دەولەتا قاسمی چی بوو بوو بلەزتر زی کەفت بوو. هژمارەک ژ کوردین کۆ کیمزیدە خوە ل بەغدايي کز و کر کربوو چوون باکوری وەلاتی، و شەهەزایی و بیرووباوەری یین سەرکەتین دەولەتا ئیرافی ب خوە را برن ویدەری. دناف وان دا نیزیکی ۷۰ ئەفسەرین ئارتەشی هەبوون کۆ سەرتیپ (=بریگادیەر) زی دناف وان دا هەبوون. ئەگەر ئەو ب راستی زی نەگەهشت بن پارتیی، دیسا هەر خزمەتا وی دکن. هیژین سەرهلدایی ب ئاوايەکی بەرفرەه و ب کووری و دووری ژ دەستەکی عەشیرەتی بەر ب پینج بەتەلیونین لەشکری هاتن گوهارتن. دەرەجە و پلە یین لەشکری زی هاتن بکارنانین. ئاکادمیایەکا لەشکری زی ل بن چاقدیری یا سەردارەکی پارێزفانین پاشاتی یا فەیسەلی هات فەکرن. هەمی بەرەهەقبوویی یین وی ئاکادمی ئەندامین پارتیی بوون.

د ریکتیخستنا بازارواری دا، زی پ.د.ک. وەکی دەستەلاتەکا دی فەکتۆ ئان دەستەلاتەکا هەیی خوە بجه کر. ریفەبەریەکا بازارواری یا کۆ ژ ئالی یی پارتیی بریفە دچوو ب جفاتین گوندان و دەستەلاتین خوەجەیی یین مەزنتر فە دەست پی دبوو، دۆزەنەکا دادکرنی و قەزایی ژ بۆ سەرەدەری یا بابەتین تاوانکاری و بازارواری یین خوەروو هاتبوو دامەزراندن، چەند نەخوەشخانە یین بچوووک و کاردارین ریبەری یا

سیاسی ل ههمی جهان ههبوون. ب ئانههی ئان بی ئانههی یا بهغدایی پارتیی دل تی ههبوو کو دولهتهکا کوردی یا نووژهن چی بکت.

سیاسهتا وی دولهتی دی سیاسهتا پ.د.ک. بت. ههچنده پارتیی دایه زانین کو دی دولهتهکا نیك پارتی یا خودان دهستهلاتهکا نافهندی یا ب بیرووباوهرین چهپی دابمهزینت زی، لی پارتی نه کومیونیسته. کومیونیست دوژمینئ نیسات-بووی یین وی نه. د مهرهمین خوه یین د قادا کریاری دا وها دیار دبت کو پارتی د چیکرنهفه و چاکسازی یین خوه دا ژ شاهئ ئیرانی توندریتر نهبت. شورهشا کوردستانئ نه دلئالوژا چیکرنا جفاکیخوایی (=سوشیالیزمی) یه، لی دلئالوژا گوهاستن و دهست-ب-دهستکرنا دهستهلاتا سیاسی و جفاکی ژ دهستی دهرههگ و سهروک عهشیرهتان بو دهستی ریبهریهکا بازاره کو بنگههی وی چینا نافینه.

مهنترین بهرخوهدان و ئاستهنگ ل بهرانبهری فی شورهشی مهلا مستهفا یه. ل داوی یا سالا ۱۹۶۲ئ سی هزار ههتا ۵,۰۰۰ شهرکهرین وی پارا ههری بهرچاف یا هیزین بهرخوهدانئ بوون کو هژمارا وان دگههشت ۲۰,۰۰۰ کهسان. لی هیشتا ب ئاویهکی عهشیرهتی هاتبوون ریکیئخستن. نهو ماندهل و حاشا دکت کو نههیللا بت دهستهلاتا پارتیی ل دهفهره بن باندور و دهستهلاتا وی بهلاف بیت. لی ل دهما ئاگرههسی ج ژ ههف کهفتن و نهخوهشی دناقبهرا پارتیی و بارزانی دا چی نهبوونه.

پاشگوتن

ل ههفتی یین پشته ئاگر به سی، بهغدایی د به لافؤکه کی دا نازاد کرنا زیندانیان، فهگه راندنا که لووپه لاین خه لکی و ب گشتی تشتین کۆ بهرزه نگین فهگه ریا نا ناشتی و فهژینا سه ره لدا یان بوون راگه هاندن. بارزانی سه روکی ئیکانه بوو کۆ قالا وی دهات کرن و پارتی یا دهموکراتا کوردستانی د بنه تار را هات بوو پشگوهفه هاقیتن.

رژدی یا دهوله تی ل سه ر بهر به ندرنا زانیاری یین ل دۆر باروودۆخی راست و درستی باکورئ وهلاتی ل هه یفا ره شه مه هی هیشتا نه شکر اتر ژی بوو، دهما کۆ دهوله تی دهسته یه کا په یامهنی رین بیانی بری بنگه هی بارزانی ل رانیی. هه ر هیه یه کا کۆ رژی می ب فی کریاری هه بوو بت ژی، نه م نزانین، لی هه قیه یینا بارزانی نه و ئیخستن کراسی بهرته نگیی. وی گۆت کۆ سه ره لدا یان چه کی خوه نه دانی یه ئه ردی و به ره هفن کۆ شه ری ده ست پی بکن. نه و پیقه چوو و گۆت کۆ له فه اته نه کا نفی سکی یا نه په نی دنا فه را وان و دهوله تی دا هه یه، ته فی کۆ ئاگر به سه کا راگه هاندی ژی هه یه. جه لالی تاله بانی ژی ل ویدهرئ به ره هف بوو بوو و ل سه ر نارمانج و ریک ئیخستنا پ.د.ک ناخفت.

په پامه نږه کی نه و ناخفتنن بارزانی و تالهبانی ب درستی راگه هاندن و ژ بهر وی ژ ئیراقی هات دهرکرن. ههفتیه کی پستی وی هه فیه یقینی رادیو یا به غدایی به لاف کر کو بارزانی ژ سهرهلدایان را گوته یه چه کی خوه دانن و فه گهرن مالین خوه. رادیوی وها ژ زارده فی وی فه گیرا کو وی گوته بت ناخفتنن وی ب چه وتی هات بن پاچه کرن و فامین و وان چ لهه فه اتنن نه پهنی نه بن. سهرهلدایان نه و راگه هاندن ب دهره و دهرن یخست. شاندا کوردی یا کو ژبو دانووستاندن چوو بوو به غدایی سار فه بوو. ل باکور هنده ک په فچوونن بچووک چی بوون.

ل داوی یا هه یقا نیسان هیمقانونه کا بهر وه خت (=دهستووره کی مووه قهت) هات دهرن یخستن کو جهی هیمقانونا یا سالا ۱۹۵۸ی کو تیدا ئیراق وه کی کو ماره کا نه رهب و کوردان هات بوو سالخدان دگرت. هیمقانونا نوو ب ناوایه کی نه مازه ددا زانین کو گهلئ ئیراقی پاره ک ژ نه ته وه یا نه ربه و د فی دهره قی دا ناوایی هه فوکی وها بوو کو کورد ژی فه دگرتن.

ل وی دهمی پ.د.ک. راستی ته نگاسیه کی بوو بوو. ب کی می فه هنده ک ژ وی ته نگاسیی ژ بهر جهی سیاسی یی نوو یی بارزانی مینا ریبه ره کی کورد کو ب ته نی ژ نالی یی دهوله تی فه هات بوو نیاسین بوو. دهات گوته کو ئیبراهیمی نه حمه دی ژبو چی کرنا ناشتی دنافه را بارزانی و پ.د.ک.ی خوه ژ نه مینداری یا گستی فه کی شا بوو و نه و مه نسه ب ژبو جه لالی تالهبانی فاله هشت، لی وی پیشنه ار کر کو، ژ بهر بهر به لافکرنا پشته فانی یا وی مه نسه بی، سی نه ندام بهه فرا وی کاری بکن.

د فی ته نگاسیی دا بارزانی ژ نالی یی سیاسی فه بهیتر ژ جاران دهره ک هفت. د شیورینه کا ب مه کته با سیاسی یا پارتیی را، وی شهش نقشت ژ دهوله تی را شاندن و تیدا ژ دهوله تی دخوه ست کو دانووستاندنن ژبو دهسته لاتا خوهدی (=حوکم زاتی) دهست پی بن و دهوله ته کا په رله مه نتویی ل ئیراقی بهیته دامه زانندن.

ئەو نەقىش بى بەرسىف مان و دەولەتتى وەلات بەر ب ئالى يى دەستەلاتداریهكا ئىك پارتى ھاژۆت. ل ۱۸ ئى خزیرانى، پىشتى بەرھەفکرنا نوو یا شالیاران، سەرۆکشالیار تاهرى یەحیای راگەھاند کۆ ژ وى دەمى پیئە تەنى پارتیهكا سیاسى ل ئیراقى دى مای وى یى کارکرنى ھەبت. ئەو پارتى ژى پیشتەر ژ ئالى یى شالیارى نافخو، رەشىدى مسلحى، مینا بزافەکا سیاسى یا ئەرەبى یا ئیکبوونى ھات بوو ناساندن.

ھەر وى دەمى، جھى پی یین دەولەتتى، ئەگەر نەبیژین یى مارشال عارقى ب خو، پىشتى جھینەکا ب ھەلکەفتنا فەکرنا پرۆژە یا سکرى ئەسوانى دگەل سەرۆکین دەولەتین دى کۆ نیکیتا خوریشەف ژى تیدا بەرھەف بوو بوو گەلەک بەیژتر بوو. ل مسرى دەولەتا ئیراقى ب ئیکەتى یا سۆفیەتتى را ئاشتیهک چیکر. ئیکەتى یا سۆفیەتتى ژى سۆزدا کۆ ھاریکاری یین زیدەتر بکت، ژ وان ژى ئالیکاری یین بى مەرچین لەشکرى. ھەبوونا نوورسان ل ئیراقى ژ بەرژەنگان را وھا دخویا کۆ دى مینا دەما قاسمى بەرفرەھ بت. مسریان ژى مینا پیئنگافەکا بەر ب ئیکبوونەکا گاف-ب-گاف، سۆز دا کۆ ئالیکاری یین لەشکرى بکت و دەست ب ھینکرنا کارزانین پیئدفی ژبو ھیزا ئەسمانى یا ئیراقى کر.

ناسر و خوریشەفى ژ سەرۆک-کۆمارى ئیراقى را گۆت کۆ پرسگریکا کوردی تىشتەکی نافخوھى یى ئیراقى یە کۆ گەرەکە بى دەست-تى-ووردانین دەرفەھى بەیئت چارەسەرکرن. لى ھەردوان ژى رژدى ل سەر ھندى کر کۆ رەنگەکی دەستەلاتا خوھى (=ھوکمى زاتى) ژ کوردان را بەیئت دان. ھىقى یین کوردان ب سارى ژ وان گۆتن ئو ئاخفتنن شاندی سەرھلدايیان ل قاهیرەھى شەوکەتتى ئاکرەھى را دیار بوون. وى ژ ئیریکی رۆلۆ، پەيامھنیرى رۆژنامە یا لۆمۆندى (۲۴ گۆلانى) را گۆت: "ئەم باوەرین کۆ نەتەوہ یا ئەرەب دو کەسەھى یین ھەرى بەرچاڤ پەرورەدە کرنە؛ ھەزرتى مەحمەد، چارەدە سەدەیان بەرى نھا، و ئیروژى سەرۆک-کۆمار ناسر."

ئاکرەھى گۆت کۆ مەرچین ئاگرەھسى بجھ نەبوونە- زیندانى ھیشتا د دەستى دەولەتتى دا مانە، جاش نەھاتنە ھەلوەشاندن و نەتەوہپەرورەین ئەرەب

هېشتا ل باکورئ وهلاتی کاربدهستن. و وی بهربینی کر کو دهولتا ئیراقی دئ ل
دهمهکا زوو کریارهکا دی یا لهشکری دهست پی بکت.

مارشال عارقئ ژئ گهلهک ب دهکزانی و دافدؤزی بیروبوامهرا دهولتئ، سئ
ههفتیان پشتی هنگی ژ رؤلوی را گوئ (لؤمؤند، ۱۳ئ خزیرانی). سهروک-کؤماری
ئیراقی گوئ: "کورڈ ژئ مینا وهلاتی یئین خوه یئین ئه ره ب بسلمانن. ئەم ریژ و
روومهتا وان دگرین کؤ ب زمانئ خوه بیهیقن. پرانی یا کاربدهستین دهولتئ
ل باکور ژ نقشئ کوردانن، ئەو ژ فی زیدهتر ج دخوازن؟.. ریبهری وان ب ثقافی
دگه ل من دا یه. ها ل فان نامهیان بنهیره یئین کؤ مهلا مستهفایئ بارزانی ژ من
را شانده و ب بهردهوامی مه ژ وهفاداری یا خوه پشتراست دکت. لئ ئەندامیئ
پارتی یا دهمؤکراتا کوردستانی، یئین ل دؤر بارزانی کؤم بوونه، شهرخوازن،
سیخورن و ئامیرین دهستی ئیمپریالیستانن. بارزانی ژئ مینا مه دخوازت کؤ
پارتیی تهپهسه بکت."

باروودؤخی کوردین ئیراقی ل وی دهما کؤ ئەف بهرههفؤک دچوو بن چاپی
وها بوو.

مارشال عارقئ ههتا نها خوه ژ نووفهکرنا شهری دایه پاش، لئ ج ژئ نه دایه
نهتهوهپهروه ریئ کورد. دانانا کوردهکی د ریژا جقاتا شالیاران دا، مهسعوودی
مهحمه دی، شالیاری دهولتئ، ژئ تشتهکی فالو و بی ورجه.

ئهشکرا یه کؤ مهلا مستهفای گهلهک پرتر ژ تشتی کؤ ههتا نها ژ دهولتئ
وهگرتی ژئ دفتت. لئ وی ج دفتت نههاتی یه زانین. ژبو پاراستنا جهئ خوه
مینا کهسئ ههری بلند دناف کوردان دا گهرهک ئەو ههه ژبو هیقی و ئارهزوویئ
کوردان بجهبتت و ئەگهر پیدفی بت شهههکی دی بکت.

پ.د.ک. ژئ ئیدی هه و دئ بکارت فی ئاگر بهسا چهکدار یا ههیی بیهژرینت.
خوینگه رمی و گهرم و گوری یا شوهرهشانی یا پارتی یا کؤ ژ هه می ریکنیخستی
و ههقهبندی یئین نهتهوهپهروه رانه یئین پیشین بهیزتر، پرپشتهفانتر و
ریکنیخستیه، ناخوازت ب هیسانی وی دهستهلاتا کؤ ل گهلهک دهقه ریئ
کوردستانی د دهست دا یه هند بکت. دهولتا ل بهغدایی ژئ ناخوازت کؤ

دهستهلاتا وئ ل باکور ب دهستی سهرهلدا یین هیشتا چهکدارمایى بکهفت بهر نهمانی.

تهنی ئیک تشت کاودانیین نها ژ سهرهلدا ییان را دکت کاودانهکی جهی قهبولی؛ نهو زی باوهری یا وان ب وئ چهندی کۆ نهف قوئاخ قوئاخهکه ژ بو مسوگهر کرنا چارهسهریهکا سیاسی یا بن بر، و کورد خوه ژ شهرهکی دی دوور دنئخن دا ری ل بهرانبهر ئیراقی فهببت کۆ هوندری کیانهکی ئهرهبی یی مهزنتر ببت کۆ تییدا باندورا ناسری دی دهستهلاتا خوهیی (=حوکههکی زاتی) ل ئستانهکی وی وهلاتی مهزن ژ بو وان مسوگهر بکت^(۱). لی نهف تهنی گومانهکه. تشتی کۆ بیگومانه نهوه کۆ پشتی سی سالیین شهرى، نهتهوهپهروه ریین کورد ههردهم ژ وی جهی کۆ د هیمقانوونا وهلاتی دا ژبو وان هاتبوو دیارکرن، و وان ژبو وی جهی شهر دکر، دوورترن.

۲۲ خزیرانا ۱۹۶۴ئ

(۱) ههروه کی چاوا کوردین باکورئ کوردستانی دخوازن ترکیی بکهفت ناف ئیکهتی یا نهوروپایی دا مافین کوردان د ترکیایه کی دا ئیدی وهلاته کی نهوروپایی یه باشتر بهین پاراستن!

Selected Bibliography

- Fredrik Bath, 'Principles of Social Organization in southern Kurdistan', *Universitetes Etnografiske Museum Bulletin* No. 7, Oslo, Brødrene Jørgensen A. s. 1953.
- William Eagleton Jr, *The Kurdish Republic of 1946*, London Oxford University Press, 1963.
- C. J. Edmonds, *Kurds, Turks and Arabs*, London, Oxford University Press, 1957.
- Yashar Kemal, *Memed, My Hawk*, London, Harvill Press, 1957.
- Yashar Kemal, *The Wind From the Plains*, London, Collins and Harvill Press, 1963.
- E. R. Leach, 'Social and Economic Organization of the Rowanduz Kurds', *Monographs on Social Anthropology*, No. 3, London, London School of Economics, 1940.
- D. N. Mackenzie, 'The origin of Kurdish', *Transactions of the Philological Society*, 1961, Oxford, Blackwell, 1961.
- Vladimir Minorsky, 'Kurds' and 'Kurdistan', entries in *Encyclopedia of Islam*, London, E. Luzac, 1913.
- Basile Niktine, *Les Kurdes: Etude Sociologique et Historique*, Paris, Imprimerie Nationale, 1956.
- Arshak Safrastion, *Kurds and Kurdistan*, London Harvill Press, 1948.
- E. S. Soane, *To Mesopotamia and Kurdistan in Disguise*, 2nd edition, London, John Murray, 1926.

- Paul Stirling, 'Rank in a Turkish Village', *British Journal of Sociology*, March 1953.
- Sir Mark Sykes, *The Caliph's Last Heritage*, London, Macmillan, 1915.
- Silvio van Rooy, 'The Struggle for Kurdistan', Survey No. 43, August 1962.
- Silvio van Rooy, (editor) *Betrifft: Kurden* Nos. 1-3, Amsterdam, International Society Kurdistan, Amsterdam Dec. 1960–Feb. 1961.
- Silvio van Rooy, (editor) *Kurdish Facts and West Asian Affairs* No. 4, et Sq. Amsterdam, International Society Kurdistan, March 1961.

*نهف ژ نالی یی نفیسفانی یه.

- پاچقه‌که‌ری ژبو ئاماده‌کاری یا فه‌رۆزان ژ فان ژیدهران مفا وهرگرتی یه:
- ۱- بارزانی، مه‌سعوود، بارزانی و بزووتنه‌وه‌ی رزگاربخوازی کورد، چاپی یه‌که‌م کوردی، وهرگی‌رانی: سه‌عید ناکام، چاپخانه‌ی خه‌بات، دهۆک، سالی ۱۹۹۸ (دو به‌رگه).
- ۲- ارفع، حسن، کردها و یک بررسی تاریخی و سیاسی، بی نا، بی جا، بی تا.
- ۳- کوچرا، کریس، جنبش ملی کرد، ترجمه ابراهیم یونس، چاپ اول انتشارات نگاه، تهران، ۱۳۷۳.
4. Gerard chaliand (ed), *A people Without a country (The Kurdistan)*, Translated by Michael Pallis, Olive Branch Press, N. Y. 1993.
5. Joseph John, *The Nestorian and Their Muslim Neighbors, A Study of Western Influence on Their Relations*, Princeton University Press New Jersey, 1961.
6. C. J. Edmonds, *Kurds, Turks and Arabs, Politics, Travel and research in North–Eastern Iraq 1919-1925*, Oxford University Press, London 1957.